

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ

ԿՈՌԻՆԿ:

ՕՐԱԳԻՐ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ:

№ 3 ՅՈՒՆԻՍ և **№ 9** ՅՈՒԼԻՍ . **1865:**

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ:

1. Աղգայնութիւն, Եր. 315 Ս. ՍՏԵՓԱՆԷ:
2. Մի կասր հացի պատմութիւն, Թարգմանող խօսքերը, Եր. 318
3. Նվիրական նամակ և նամակ I, Եր. 321 . . . ՄԱՍԷ:
4. Կօնը ամենօրեա կեանքի գործերի մէջ, շարունակութիւն և վերջ, Եր. 328 ԶՈՆ ԿԵՐԴ:
5. Ծանօթութիւններ Խմբագրութեան կողմից, Եր. 321 և 338:
6. Մահ. բանաստեղծութիւն, Եր. 339 . . Գ. ՔԱԼԱՆԹԱՐԵԱՆ:
7. Տրտում զիշեր, բանաս. Եր. 345 . . . ԻՇԽԱՆ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ:
8. Հէինէի և Օգարեօվի բանաս. Եր. 346 . . ԻՇ. ԲԱԳՐԱՏ:

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՅ ՏԱՐԵԳՐՈՒԹԵՆԻՅ:

9. Նամակ հեռաստանից, Եր. 346 . . ԿՈՂՄՆԱԿԻ ԳՐՈՂ:
10. Նամակ Ալեքսանդրօպօլից, Եր. 351 . . Մ. ՔՕԶԱՐԵԱՆ:
11. Ծանօթ. հայկական ուսումնարանի իւր-ուսուցչի մասին, Եր. 354
12. Նամակ զէպի Խմբագրող, Եր. 355 . . Ս. ԳՈՒՐԳԵՆԵԱՆ:
13. Հայկական մատենագրութիւն (Աշխարհագրութիւն, 358, Գամառ. Քաթիպաի բանաստեղծութիւն, 336, Ծանօթ. Մեղ. Հայաս. մասին, Ֆրանսերէն պրփէնարան, 372, Հայկական գրականութեան պատմութիւն, Եր. 375: . . .
14. Ծանօթ. Խմբագրութեան կողմից Եր. 380
15. Նվէր նորան (ոտանաւոր) Եր. 380 ԵՍ ԶԵՄ:

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս:

1865

2882

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱԶԽԱՐՀԻ

ԿՌՈՒՆԿ:

ՕՐԱԳԻՐ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ:

№ 8 ՅՈՒՆԻՍ և № 9 ՅՈՒԼԻՍ . 1865:

Vereis amor da patria, não movido
de premio vil, mas alto e quasi eterno.

Դու կ'սեսնես հայրենիքի սէրը ոչ թէ շարժված
անարգ շահասիրութենից, բայց բարձր և իբր յա-
ւիտենական (կամօքնս «Os Lusíada» երգ 1. եր. 10):

ԹԻՖԼԻՍ:

ԱԶԳԱՅՆՈՒԹԻՒՆ:

Ազգայնութիւն—ահա նոր ժամանակիս այբ և քէն :
Եւ ամեն թղթամաշը և գրականական ծաղրածուն երազումէ
ազգային գրողի անունը ստանալու : Ազգայնութիւն—հրա-
շալի բառ է : Արդարեւ այս ձգտումն դէպի ազգայնութիւնը—
շատ նշանաւոր երևոյթ է : Մեզ թւումէ, որ այս ձգտումն
առաջացաւ նորանից, որ ամենեքեան լաւ զգացին մեր նոր
թարգմանական գրականութեան անհաստատութիւնը և ցան-
կանումեն ստեղծել ազգային գրականութիւն, ինչպէս զօր ենք
անում ստեղծել առ հասարակ գրականութիւն : Բայց գրա-
կանութիւնը կարելի չէ ստեղծել : նա ստեղծվումէ ինքն, այն-
պէս, ինչպէս ստեղծվումեն, առանց ժողովուրդի կամքի և
խմցութեան, լիզուն և սովորութիւնները : Ուրեմն մեր
գրողները, որոնք ծիծաղելի եռանդով quasi—հոգս են քա-
շում ազգայնութեան մասին, բոլորովին զուր են աշխատում :
Ինչ հասկացողութիւն ունին մեր մէջ առ հասարակ ազգայ-
նութեան մասին ? Ամենեքեան, գրեթէ ամենեքեան, սորան
խառնումեն գոհհականութեան և մասամբ ամենահասարակ,
ստորին և անգարդ մտքերի հետ : Բայց այս մոլորութիւնը
ունի իւր պատճառ, իւր հիմը և կարելի չէ սաստկութեամբ յար-
ձակվել դորա վերա : Կ'սանք աւելի վերաբերեալ դէպի հայկա-
կան գրականութիւնը դժվար էր այլապէս հասկանալ ազգայնու-
թիւն : Ինչ կ'նշանակէ ազգայնութիւնը գրականութեան մէջ ?
Ազգային դէմքի նկարագիր, ազգային ոգու և ազգային

կեանքի պատկեր : Բայց մենք ունինք արդեօք մեր ազգային դէմքը ? — Ահա խնդիրը , որ դժվար է լուծելու : Մեր ազգային դէմքը ամենից շատ պահպանուիլ է ազգի ստորին դասերում ; այս պատճառով այն զրոյները , ի հարկէ որոնք տալանդ ունին , ազգային են լինում կամ ժողովրդական այն ժամանակ , երբ պատկերացումեն իւրեանց զրկածի կամ բամանի մէջ , ամբոխի բարքը , սովորութիւնները , հասկացողութիւնները և գգացողութիւնները : Բայց միթէ ամբոխն է կազմում ազգը կամ ժողովուրդը ? Բոլորովին չէ : Ինչպէս գլուխը մարդկային մարմնի ամենից նշանաւոր մասն է , այնպէս և միջին և բարձր դասերը կազմումեն ազգ զլիսաւորապէս : Բոլորովին դիտենք , որ մարդս ամեն զրութեան մէջ մարդ է , որ գռեհիկ կամ ռամիկ մարդը ունի նոյն կրքեր , նոյն խելք և նոյն գգացումն , ինչպէս և մեծատունը , և ուրեմն նոյնպէս , ինչպէս այս վերջինս , արժանի է գրողի ուշադրութեան , բանաստեղծի քննութեան ; բայց ազգի վերին կեանքը յայտնուում է զլիսաւորապէս նորա բարձր դասերում , կամ , աւելի ճիշդ ասել , ազգի ամբողջ իդէալի մէջ : Այս պատճառով , ընտրելով ձեր ոգևորութեան առարկա ազգի մի մասը , դուք անշուշտ կ'ընկնէք միակողմանութեան մէջ : Նոյնպէս դուք չէք ազատուիլ այս պակասութենից , եթէ ձեր ուսումնասիրութեան առարկա կ'ընկնէք մեր հին պատմութիւնը : Հայկական հին պատմութեան մէջ մենք ժողովուրդ չենք տեսնում : Ինչ էր նորա մտածվածը , խօսվածը , գործվածը և ստեղծվածը , երբ մեր իշխանները պատերազմումէին միմեանց և թշնամիներ ընդդէմ ? Պատմութիւնը զբաղան պատասխան չէ տալիս այս հարցին : Իսկ այսօր ազգի բարձր դասը մեր մէջ չէ ստացել իւր դէմքը , բնասերութիւնը , և բնականութիւնը...

Այն զրկածների զլիսաւոր էլէմէնտը (տարր) , որոնք ազգային են կոչվում , հին — հայկական կեանքի կամ այժմեան գռեհիկական կեանքի նկարագիրներն են , և սորանից հետևաբար ռամկական լեզուն նմանութիւնը : Այս կեանքի մէջ դտնվումեն ընդհանուր մարդկային կեանքի նշանները և շնչառութիւնը , ուրեմն հարկաւոր է միայն գտնել կեանքի այդ շնչառութիւնը խելքով և զգացմամբ , և կ'տեսնէք , որ

այդպիսի աշխատութիւնը կ'լինի մի հզօր ստեղծված : Ինչի պ. Նապարեանցի ազգային խնդիրներին վերաբերված բոլոր դատողութիւնները մենք մի կենսաչափ վայելչութեամբ և սրտի սաստկացած բաբախմամբ ենք կարդում? Որովհետեւ նոցա մէջ մենք գտնում ենք մի ողիացած ազգասիրութիւն, մի միտք, մի զգացում, որ զբաւում է յափշտակում է մեզ: Ինչի մենք յափշտակմամբ ենք կարդում Աբովեանի վէրք չայաստանի (ի հարկէ եթէ հասկանալի է իւր օտարալզի և զբռնակի բառերի բազմութեամբ, որ մենք չենք կարող հասկանալ և դովել)? Ինչի ուրախ է բաղխում մեր սիրտը, երբ մենք կարդում ենք պ. Պաշտեանի Սօս և Վարդիթեր գրվածը? Որովհետեւ սոցա մէջ կայ ազգային և մարդկային շնչառութիւն, մարդկային կեանքի պատկեր : Ինչի մենք չենք կարողանում առանց ցաւի, նեղութեան, խորին ձանձրութեան կարգալ Մեղու չայաստանի լրագիրը? Հարցրեցէք պ. Սիմոնեանցին, Մեղու չայաստանի լրագրի խմբագրողին—ինչ կ'ընանակէ ազգայնութիւնը; նա ձեզ ցոյց կ'տայ իւր լրագրի ամէն № ի այն երեսը, որտեղ տպված է ազգային բառը: Բայց ինչի մենք այդ մասը ամօթով և զզվանքով ենք կարդում, կարմրելով?—որովհետեւ դորա մէջ բացի զբաւարտութիւններից, զբաւարտութիւններից, միշտ զբաւարտութիւններից և անձնական կրքերից, և այս կամ այն նամակներից, որոնց մէջ խօսվում է թէ այսքան մոմ է ծախվել մի եկեղեցում, մենք ոչինչ չենք գտնում: Ինչի է այսպէս? Որովհետեւ խմբագրող դառնալ—կարելի չէ; խմբագրող լինելու համար հարկաւոր է բնածին կոչումն ունենալ, ինչպէս և բանաստեղծները, և խմբագրողները ծննդի իսկ օրից կրում են իւր վերա այն կոչումն, որ նոքա խմբագրող պիտի լինին, այսինքն ճշմարտութեան թարգման ազգի մէջ: Այսպիսի դէպքի համար է ասված ռուսական իմաստուն առածը, թէ .

«Бѣда колы пироги начнеть печи сапожникъ,

А сапоги тачать пирожникъ».

Հասարակ առակները միայն, գռնհկական ոճերը և աղճատված կոտորված լեզուն ինքն ըստ ինքեան չունին ոչինչ գրա-

ւողական : Ազգայնութիւնը բովանդակվումէ այս կամ այն ազգին յատկացած մտքերի , զգացողութիւնների , սովորութիւնների մէջ : Ուրեմն կայ արդեօք մեր գրականութեան մէջ ազգայնութիւնը այս մտքով ? Չէ , չկայ , և դեռ ևս , չնայելով լուսաւորված ազգասէրների ամեն ազնիւ ցանկութիւններին , կարող չէ լինել : Մեր հասարակութիւնը դեռ չափազանց նորահաս է , չէ կարգաւորվել և չէ կարողացել ազատվել օտար ազդեցութենից ; նորա դէմքը դեռ չէ յայտնվել և չէ կազմակերպվել :

Ինչ է ավել մեզ մեր ազգային կրթութիւնը և լուսաւորութիւնը ? Որտեղ է մեր ազգային կրթութիւնը և լուսաւորութիւնը , որ մենք իրաւունք ունենանք ազգայնութիւն պահանջելու բոլոր մեր գրականութենից ?

Ս. ՍՏԵՓԱՆԷ :

ՄԻ ԿՏՈՐ ՀԱՅԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ (Ֆրանսիերէնից) :

Ռուսերէն թարգմանողի խօսքերը :

Այս ամենալով մեր փոքրիկ ընթերցողների հասարակութիւնը ծանօթացնել բոլոր այն օգտաւէտ հեղինակութիւնների հետ , որոնք լոյս են տեսնում օտար լեզուններում , մենք մեր գործունէութիւնը սկսում ենք մի այնպիսի գրքով , որ նշանաւոր է շատ կողմերից : Այս գրքի օգտակարութեան մասին արդէն բաւական վկայում են , իւր եօթն անգամ տպագրութիւնը կարծ միջոցում : սա ֆրանսիաում այնքան ժողովրդականութիւն ստացաւ , որ գիրքը հեղինակի անունի փոխանակ է գործածվում : ֆրանսիական տպագրութեան մէջ շատ անգամ պատահումէ այս ոճը « l'auteur de l'histoire d'une bouchée du pain » (մի կտոր հացի պատմութեան հեղինակը) , իսկ երեսներ կարդալու համար գրված շարադրութիւնների վերա դատողութիւն անելու ժամանակ , եթէ մի շարադրութիւնը դասվումէ այս դրքի կարգին , նշանակումէ շատ լաւ կարծիք ունենալ այդ շարադրութեան մասին : Մի կտոր հացի պատմութիւնը , ինչպէս իւր առարկայով , որ ընտրել է հեղինակը , նոյնպէս և իւր

բացատրութեամբ բոլորովին արժանի է այն ժողովրդականութեան, որ ստացել է նա : Լոյս ընծայելով այս գրքի թարգմանութիւնը, խնդրումենք պ.պ. դաստիարակներից և ուսուցիչներից, որ առանձին ուշադրութիւն դարձնեն սորա վերա: Բնագիտութեան կարևորութիւնը մեր հայրենիքի մէջ օր ըստ օրէ շատանում է : Բոլոր ուսումնարանների մէջ բնական պատմութիւնը դասատւութեան զլխաւոր առարկաներից մինն է, բայց մեր ուսումնարանների մէջ այդ առարկայի դասատւութեան ձևը բոլորովին ձանձրացնում է աշակերտներին, որոնք ստիպւած են լինում անդիր սերտել անունները և նշանաւոր յատկութիւնները, չունենալով մի ընդհանուր հասկացողութիւն կենդանիների վերա: Հեղինակը իւր շարադրութեան կէսը նվիրում է մարդի կիանքը քննելուն, և քննում է կեանքի այն մասը, որը միւս կենդանիների հետ ընդհանուր է, այսինքն. իւր նպատակ դնելով ուսումնասիրելու, թէ մարդի և թէ կենդանիների մանդական գործարանները, մի կողմից հեղինակը ընթերցողի հարցասիրութիւն է շարժում, ցոյց տալով կենդանիների թագաւորութեան միութիւնը պարզ և հաստատ կերպով, միւս կողմից հարկադրում է մարդին զարմանալ կենդանիների անվերջ բազմատեսակութեան և այն հնարների վերա, թէ ինչպէս բնութիւնը աննշմարելի կերպով մարդի բազդդեալ մարմնակազմութենից աստիճանաբար անցնելով հասնում է մինչև որդի ամենահասարակ մարմնակազմութիւնը: Միութիւնը բազմատեսակութեան մէջ — այս միտքը թագաւորում է ամբողջ շարադրութեան մէջ և այն պատճառով երբեք ան ոչ միայն լրի անուններ է սովորում, այլ այն օգուտ է քաղում, որ նա սովորում է մտածել և դատել:

Այսպէս հեղինակը Ֆիզիոլոգիայից (մարդակազմութենից) վեր է անում միայն այն, ինչ հասկանալի է երեխաներին, մի կողմ թողնելով ջրային կարգի գործունէութիւնը, որը բաւական դժվար առարկա է նաև հասակաւոր մարդիկների համար: Ի հարկէ հեղինակը չէր կարող հասնել իւր նպատատակին, եթէ երբեմնապէս չքերէր օրինակներ բնագիտութեան միւս մասերից. բայց նորա մեկնութիւնները մինչև այն աստիճան հասարակ, պարզ և հասկանալի են, որ մարդս աւամա

զարմանումէ, թէ ինչպէս մինչև այժմ ոչ ոք չէ մտածել բացատրելու գործը այդ կերպով:

Մեզ կ'ասեն կարելի է թէ, և նորա մէջ, ինչի վերախօսումէ հեղինակը, դտնվումեն այնպիսի գործեր, որոնք դժվար են երեսօթի համար: Այդ պարուններին պատասխանումենք հեղինակի խօսքերով, որ այս գրքի մէջ մի տեղ ագումէ «մի մեծ միտքը հասկանալը նոյնպէս հեշտ է, ինչպէս մի հասարակ միտքը. միայն կարճատեսները չեն կարող իւրեանց առաջ հեռու տեսնել, բայց երբէք ոչ մանուկները»: Արդարեւ, սովորութիւնը այդ մասին բոլորովին մարտնչեումէ մարդիկներին: Մենք երբէք օտարոտի չ'ենք համարում, եթէ մեզ ասումեն, որ երեսօթները 9 կամ 10 տարեկան հասակում սովորումեն թւաբանութիւն, մինչ սկսելով թւաբանութիւնը, երեսօթն առաջին անգամից պիտի հասկացողութիւն ստանայ մեծութեան, թւերի և քանակութիւնների վերա, որոնք իւրեանց վերացականութեամբ աւելի դժվար են, քան թէ բոլոր մարդակազմական (Ֆիզիօլոգիական) երևոյթները, որոնք չ'են վերաբերվում մարդկային կեանքի բարոյական մասին: Չնայելով սորան, ասացէք մեր մանկավարժներից մինին, թէ դուք կ'ամենումէք 10 կամ 12 տարեկան երեսօթներին մի քանի տեղեկութիւններ տալ մարդակազմութենից; շատերը և մեծ մասը կսկսեն ձեզ այդ առարկայի դժվարութիւնը առաջ բերել: Մեր կարծիքով, բոլոր այդ դժվարութիւնները կարելի է հեռացնել այնպիսի բացատրութեամբ, ինչպիսի մենք տեսնումենք այս գրքի մէջ:

Պրութեան ոճի մասին կ'ասենք, որ լիզւի վառվռուն ձևը և այնպիսի առարկաների համեմատութիւնը, որոնք ծանօթեն երեսօթին, չափազանց հարցասիրութիւն է շարժում փոքրիկ հասարակութեան մէջ, որին մենք ականատես ենք եղել փորձով: Ոճի ժողովրդականութեան մասին ի հարկէ և խօսել չէ հարկաւոր: Հեղինակը, մանուկներին նվիրելով իւր աշխատութիւնը, իւր գլխաւոր նպատակը այդ պէտք է շինէր, որին նա, ինչպէս երևում է կարողացել է հասնել:

Բացի այդ բոլոր արժանաւորութիւններից, այնպիսի մի իրողութեան պատճառով, որը քննված է արդէն գի-

տուժեան մէջ , հեղինակը դառնումէ յաճախ դէպի մեր ամենօրեա կեանքի խնդիրներ և այնպէսով իւր ընթերցողին առաջ է բերում այնպիսի մտքեր , որոնց մասին կարելի է շնորհակալութեան խօսք ասել բազմիցս անգամ :

Բոլոր վերև ասածներից մենք կարծում ենք , որ այս գիրքը ոչ միայն երեսմաներին օգտակար է կարգալ , այլև իւրաքանչիւր լուսաւորված անձը , որ չունի առանձին խորին տեղեկութիւններ բնական գիտութիւններից , կ'կարդայ նորան բաւականութեամբ և շատ օգուտ կարող է ստանալ սորանից : Մենք առաջարկում ենք այս գիրքը մանաւանդ մայրերին և դաստիարակչուհիներին :

(ՆՎԻՐԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿ) :

Պ. ԺՕՓՓՐՈՒԱ Սէնտ-Իէրին :

Երբ ես դեռ երեսա էի , դուք նախագուշակութիւնք ինձ բնագէտի ապագան : Կեանքը իւր բոլոր յուզմունքով շատ հեռացրեց ինձ այնտեղից , ուր մշակվում է գիտութիւնը , և ես հազիւ թէ կարողեմ մի օր արդարացնել ձեր նախագուշակութիւնը :

Չ'նայելով դորան , թոյլ տվեցէք ինձ , նվիրել ձեզ այս մանկական գիրքը , որով դուք ի հարկէ կ'ձանաչէք աշակերտին , բայց որը կարելի է , կ'ընդունէք ներողամտութեան ժպտով :

ՄԱՍԷ :

ՄԻ ԿՏՈՐ ՀԱՅԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ (1) :

Նամակ I: Ներածումն :

Ես կամենում եմ ձեզ պատմել և հասկացնել , իմ սիրելի մանուկ , շատ այնպիսի իրեր , որոնք առ հասարակ զբժվար են համարվում , և մինչև անգամ , հասակաւոր աղջի-

(1) Մենք վաղուց ցանկանում էինք զրքիս գեղեցիկ բովանդակութեան մասնակից անել հայկական ընթերցողներին և ուրախ ենք , որ ահա կարողանում ենք կատարել մեր ցանկութիւնը : Սկսելով այժմ առաջին նամակով , խոստանում ենք և այսուհետև շարունակել սորան :

կներին ևս միշտ չեն սովորեցնում: Եթէ մեզ միասին աջող-
վէր այդ բոլորը հասկացնել ձեզ, այն ժամանակ ևս շատ ու-
րախ կլինէի և դուք կ'ոտենէք, որ ուսումնական պարոնների
գիտութիւնը երբեք ձանձրալի չ'է փոքր աղջկաների համար,
թէպէտ այդ պարոնները երբեմն հակառակն են հաստատում:

Մի կտոր հացի պատմութիւն! Այն բոլորը,
ինչ կամենումեմ ևս ձեզ պատմել, եթէ միայն սորա մէջ է
բովանդակվում, դուք կարող էք ասել, որ ինքներդ այդ ին-
ձանից լաւ գիտէք, և հարկաւոր չ'էր ձեզ սովորեցնել թէ
ինչպէս պէտք է ուտել մի կտոր հացը իւզով:

Բայց դուք չէք ևս կարծում, թէ ինչքան աւհաւատա-
լի բաղմամբիւ առարկաներ են իմացվում «ուտել» բառով,
և թէ ինչպիսի մեծ գիրք կարողէ՞ կազմել եթէ գրէի բոլորը
մանրամասնաբար: Հարցրել էք դուք ձեզ երբեմն, թէ ինչի
են ուտում մարդիկը?

Այս խօսքս ծիծաղելի է թւում ձեզ: «Մարդիկ ու-
տումեն, ասումէք դուք, նորա համար, որ աշխարհում կան
կոնֆէտներ, քաղցրեղէններ, մուրաբաներ, տանձեր, խաղող
և ուրիշ լաւ և քաղցր բաներ, որոնց մեծ բաւականութեամբ
կարելի է ուտել:

Գիրքը նամակ նամակ բաժանված լինելով շատ յարմար է և օրագրիս
մէջ ամեն անգամ մի մի նամակ տպելու, մասնաւանդ որ գրեթէ ամեն
նամակի բովանդակութիւնը առանձին առարկա է կազմում: Օրագրիս
Խմբագրութիւնը նոյնպէս շնորհակալութեամբ կընդունէ, եթէ հայկական
երկասարդներից մին այս նամակը, միւսը մի ուրիշ նամակը կամենան
թարգմանել և հասցնել խմբագրութեան, ի հարկէ եթէ նոքա հաս-
կանումեն օրագրիս ուղղութիւնը և համակրումն նորան: Խմբագրու-
թիւնը խոստանումէ ամեն նամակը թարգմանողի համար առանձին տպել
100—150 օրինակ:

Աւելորդ լինելու չէ մեր ընթերցողներին իմանալ, որ այս գիրքը
ընդունված է Եւրոպայի մէջ օրպէս մի այնպիսի գիրք, որ արժանի է
ամեն լուսաւորված ծնողների և մանկավարժների խորին ուշադրութեան:
Ռուսական լաւագոյն օրագիրները «Современникъ», «Русское Слово»,
«Книжный Вѣстникъ», «Учитель», С. Петерб. Вѣдомости» միանկիզ
համաձայնութեամբ առաջարկումն այս գիրքը բոլոր մանկավարժնե-
րին: Ուրեմն կարող ենք և մենք մեր կողմից համարձակ առաջարկել
սորան հայկական ընթերցողներին:

Խմբագր.

Այդ շատ լաւ պատճառ է, ուրիշը հարկաւոր չէ : Բայց եթէ աշխարհի մէջ սպասից աւելի ոչինչ չլինէր, այն ժամանակ կարելի էր միթէ հարցնել, թէ ինչի են ուտում? Ասենք թէ աշխարհումս միայն սպաս կայ : Չէ որ բազմաթիւ խեղճ երեսաներ կան, որոնք սպասից աւելի ոչինչ չունին, և հաւատացնումեմ ձեզ, որ չնայելով դորան, նոքա մեծ ախորժակով են ուտում :

Ինչի են ուրեմն ուտում, երբ սպասից աւելի ոչինչ չկայ ?

Ես ձեզ այդ կ'մեկնեմ, եթէ դուք չ'զիտէք : Մտքերդ է, որ միանգամ ձեր մայրը ասաց, թէ ձեր շորը ձեզ համար կարճ էր դարձել, և այն ժամանակ նորը կարեցին : Ինչի համար այսպէս եղաւ ?

— Այդ ինչ հարց է ! այնոր համար, որ ես մեծացայ :

— Բայց ինչպէս դուք մեծացաք, ասացէք տեսնեմ ?

Ահա և բռնվեցաք : Ի հարկէ ոչոք ձեր ոտերը չէ երկարացրել, քաշել երբ դուք քնած էիք, և եթէ ձեր ձեռները մեծացան, ոչոք ձեր արմուկի վերա որևիցէ կտոր չէ աւելացրել, ինչպէս օրինակ սեղանին տախտակներ են աւելացնում, երբ շատ հիւրեր են ճաշում :

Բայց պիտի իմանաք, որ ոչինչ բան ինքն իւրան ոչ աւելանումէ և ոչ պակասումէ : Եթէ արծաթին կողմից ոչինչ չեն աւելացրել, ուրեմն երևումէ, մի չար որմին ներսից կպցրել է այն բոլորը, ինչոր աւելացել է ձեր ձեռներին, ոտներին և այլն :

Բայց զիտէք, թէ ով է այդ չարութիւնն անողը ?

Այդ դուք ինքդ էք :

Այդ արեցին ձեր քաղցրեղէնները, կօնֆէտները, նաւ սպասը, և աւելի արեց սպասը, քան թէ բոլոր միւս բաները :

Ահհետանալով դոքա մի փոքրիկ անդունդի մէջ, որը դուք լաւ էք ճանաչում, այդ բոլոր առարկաները առանց ձեր թոյլ տվութեան մարտնչումէին, և հանդարտ տարածվումէին ձեր մարմնի ամեն անկիւնների մէջ, և ումանք ոսկր էին դառնում, ումանք միս, և այլն :

Շօշափեցէք ձեզ, և դուք ամեն կողմից կ'զանէք

այն , ինչոր կերելէք , բայց ի հարկէ դուք այդ չէք ճանաչի : Նայեցէք ձեր վարդեգոյն եղունգներին , որոնք ամեն օր մեծանումեն ; բռնեցէք ձեր ոսկեթել մազերի ծայրերը , որոնք բռնանումեն ձեր գլխից , ինչպէս խոտը երկրից , ձեր առամները , որոնք փոխվումեն փոքր առ փոքր , այդ բոլորը դուք կերել էք : Եւ շատ ժամանակ չէ ինչ որ կերել էք :

Սորա հետ նկատեցէք , որ այդ միայն ձեզ հետ չեն պատահում : Ահա , օրինակ , ձեր կատուն մի քանի ամիս առաջ այնպէս փոքր էր , իսկ այժմ բոլորովին աննշմարելի կերպով դառնումէ մեծ կատու : Եւ ահա ամենօրեա կերակուրն է մեծացնում նորան : Մի՞ծ եղբ , որից դուք վախենումէք , որովհետեւ չգիտէք նորա բարութիւնը , որը ոչինչ վնաս չէ հասցնում այն երեխաներին , որոնք նորան ձեռք չեն տալիս — այս եղն ևս առաջ փոքր հորթ էր , բայց այն խոտը , որ ուտումէր սա , դարձաւ այսպիսի մեծ միսը , որ յետոյ կ'ուտեն մարդիկը և կ'դարձնեն մարդկային մարմին :

Դեռ աւելի զարմանալի գործեր կան : Մեր անտառների ահագին ծառերը , որոնք այնքան մեծ տեղ են բռնում , առաջին անգամ ձեր ճկութից հաստ չէին , իսկ նոցա այդպիսի մեծութիւն տվող նոցա կերածն է :

Ինչպէս ? Մի՞թէ ծառերն ևս ուտումեն ?

— Անկասկած , և կենդանիներից պակաս չեն ուտում , որովհետեւ նոքա ուտումեն անդադար ցերեկ և գիշեր , ի հարկէ նոքա կոնֆէտներ չեն վայելում , և նոցա մէջ բոլոր գործը չէ կատարվում բոլորովին այնպէս , ինչպէս ձեր մէջ : Դուք շատ կ'զարմանաք , երբ կ'իմանաք թէ այս մասին ինչքան նմանութիւն կայ ձեր և ծառերի մէջ ; Բայց մենք այդ մասին կ'սօսենք յետոյ :

Համաձայնեցէք , որ շատ սակաւ կախարդական առակներ աւելի զարմանալի կարող են լինել , քան թէ մի կտոր հացի պատմութիւնը , որ աղջիկ է դառնում և մի խոտի պատմութիւնը , որ եզ է դառնում :

Ես այս փոխարկութիւնները պատմութիւն եմ անվանում , որովհետեւ արդարեւ սա մի ամբողջ պատմութիւն է , և դուք հասկանումէք , որ նորան չէ կարելի պատմել մի քանի խօսքով :

Դուք երևի լսելէք Անգլիաի այն հրաշալի մեքենաների մասին, որոնք բամբակի թերթերնց զանազան նուրբ դործված բաներ են դուրս բերում, որոնք բոլորովին պատրաստ են ծախվելու : Բայց ձեր մէջ աւելի զարմանալի մեքենա կայ, նա ձեզանից ընդունումէ մի կտոր հացը և վերադարձնումէ նորան հլուհլի մազերի, և ուրիշ շատ բաների ձեռով : ձեր մարմնի մէջ կան շատ բազմաթիւ առարկաներ, բոլորովին աննման միմեանց, որոնց դուք ինքդ էք ստեղծում առանց նշմարելու այդ : Եւ շատ զեղեցիկ է, որ այդ բոլորը կատարվումէ առանց ձեր իմացութեան : Ինչ կ'անէին ալջիկները, եթէ նոքա պիտի պարապէին այնով, ինչ որ կատարվումէ նոցա մարմնի մէջ, ինչպէս մայրերը պէտքէ հոգան այն բոլոր դործերի մասին, որոնք կատարվումեն տան մէջ : Ես հաւատացած եմ, որ մայրերը ևս կ'ցանկային ունենալ մի այնպիսի մեքենա, որ աւելի սենեակը, պատրաստէր կերակուրը, լվանար ամանները, կարկատէր պատուած շորերը, — մի խօսքով հոգս տանէր ամեն բանի մասին և աշխատէր նոյն լռութեամբ և հանդարտութեամբ, ինչպէս ձերը, որ աշխատումէ անդադար քանի դուք կենդանի էք, և որի մասին դուք ի հարկէ երբէք չէիք մոռծել : Այս կախարհական մեքենան միայնակ դուք չունիք : Միևնոյն տեսակից ունի նոյնպէս ձեր կատուն և եզը և բոլոր կենդանիները, ամենի մէջ նա միևնոյն դործ է կատարում : Բոլոր այս մեքենաները շինված են միևնոյն կերպով և մի քանի միայն զանազանութիւններ ունին, կենդանիների սեռին համեմատ : Դուք յետոյ կ'տեսնէք, որ այդ մեքենաների կազմութեան զանազանութիւնը միշտ համապատասխանումէ այն աշխատանքին, որ կատարում են նոքա իւրաքանչիւր կենդանու մէջ :

Օրինակ, եզի մեքենան, որ խօտ է ուտում, բոլորովին այնպէս չէ շինված, ինչպէս կատինը, որ միս է դործածում : Այդպէս և մեր դործարանների (Ֆաբրիկերի) մեքենաները, բոլոր մանող մեքենաները մի պլանով են շինված, բայց նոցա կազմութիւնը փոփոխվումէ, նայելով թէ ինչ են մանում : Բոլոր թէ բամբակը կամ կանկար :

Բայց սա ուրիշ պատճառ ևս ունի :

Ի հարկէ դուք նկատած էք, որ կենդանիները բազմատեսակ են, կամ, աւելի լաւ ասել, բնութիւնը ամենին միեւնոյն յատկութիւններ չէ պարզեւել: Օրինակ. շուներ, այս հաւատարիմ, խելացի և բարի կենդանին, որ շատ անգամ ձեր աչքերից իմանումէ ձեր միտքը, և որ իւր տէրին սիրումէ այնպէս, ինչպէս միայն կարելի է ցանկանալ, որ քանի մի երեխաները սիրեն իւրեանց ծնողներին, անկասկած աւելի բարձր է քան թէ գորտը—այս մեծ յիմար աչքեր և հիւթալի ճարմին ունեցող կենդանին, որ փոքր ինչ ձայնին նոյնժամ թագցնումէ իւր մարմինը ջրի մէջ:

Բայց և գորտը, որ շարժվումէ իւր կամքով աւելի բարձր է քան թէ ոստրէն, որը չունի ոչ գլուխ և ոչ անդամներ, այլ ապրումէ իւր խեցեմորթին կպլած, որպէս մի յաւիտեանկան կալանաւոր:

Այն մեքենան, որի մասին մենք խօսումենք, ոչ միայն շան մէջ է գտնվում, այլ և գորտի և ոստրէի մէջ: Միայն թէ ոստրէի մէջ նա աւելի փոքր է կատարելագործված քան թէ գորտի մէջ, իսկ գորտի մէջ աւելի փոքր, քան թէ շան մէջ:

Կենդանիների վերին կարգերից դէպի ստորինները դալով, մենք կ'տեսնենք, որ այդ մեքենան աւելի հասարակ է դառնում և կորցնումէ իւր մասերից երբեմն մին և երբեմն միւսը: Նա թէպէտ միեւնոյն է մնում, բայց արդէն ամենաստորին կարգի կենդանիների մէջ մենք շատ դժվարութեամբ կարողինք ճանաչել նորան, եթէ չհետևէինք նորան ամենակատարեալից սկսած, և եթէ, այսպէս ասել, ներկա չգտնվէինք նորա բոլոր կորուստներին, մեր հետազոտութիւնների ժամանակ:

Առաւել լաւ հասկանալու համար համեմատութիւն տանենք: Դուք գիտէք այն գեղեցիկ լամպը, որ դիշերով վառումէ ձեր մայրը, և որի լոյսի տակ ամենեքեանդ բանումէք: Յաճ բերէք նորա վերաից աբաժուրը (թղթից ծածկոյ), յետոյ—ապակին, և յետոյ այն խողովակը, որի մէջ գտնվումէ պատրոյկը, և որի մէջով օդը հասնումէ բոցին, և սորանից բոցը աւելի պայծառ է դառնում: Վերջապէս վերառէք և պտուտակը, որով պատրոյկը ցածացնումեն և բարձրացնումեն: Այսպէս

սակաւ առ սակաւ կմնայ միայն լամպի ամենակտրեւոր մասերը, այսինքն՝ ամանը իւղով և պատրոյիլը, որ վառվելմէ իւղի մէջ: Եթէ մի ոք ներս մտնէ այդ ժամանակ և ձեզանից լսէ թէ ձեր առաջ լամպն է գտնվում, դա կ'պատասխանէ անշուշտ «Թէ այդ ինչպիսի լամպ է? Դա լամպի նման չէ»: Բայց որովհետեւ դուք տեսաք նորա բոլոր մասերի աստիճանաբար հեռանալը, չնայելով ձեր խօսակցի կասկածին, դուք լաւ գիտէք թէ ինչ էք ասում և իւղի մէջ այրվող պատրոյիլին դուք կրկին լամպ էք ասում, թէպէտ նա զուրկ մնաց այն բոլորից, ինչ որ լաւն էր նորա մէջ, և այնոր համար անհամեմատ պակաս է լուսաւորում, քան թէ առաջ: Բոլորովին նոյն է առաջ դալիս, երբ քննումենք մեր մեքենան զանազան կենդանիների մէջ: Տգէտն, որ չէ իմանում նորա փոփոխութիւնները, ստորին կենդանիների մէջ չէ ճանաչում նորան, իսկ լուսաւորված մարդը գիտէ, որ նա ամեն տեղ միևնոյն է: Ուրեմն սկսենք, փոքրիկ բարեկամ, ուսումնասիրել ձեր գեղեցիկ մեքենայի մասերը:

Տեսնենք թէ մեքենայի զանազան մասերում ինչ է պատահում մի կտոր հացի հետ, որ դուք այնպէս հանդարտ կերպով բերան էք դնում, կարծես թէ այդով վերջացել է բոլոր գործը, և հետադռտենք նորա ճանապարհորդութիւնը սկզբից մինչև վերջը: Այսպէս ուրեմն ես ձեզ կ'պատմեմ միայն «մի կտոր հացի պատմութիւնը, նաև այն ժամանակ, երբ այնպէս կ'կարծէք թէ ես բոլորովին ուրիշ գործով եմ պարապում: Ձեր կերածի պատմութիւնը իմանալուց յետոյ, մենք կ'պարապենք կենդանիների կերակուրների պատմութեամբ, սկսելով այն կենդանիներից, որոնք աւելի նմանութիւն ունին ձեզ և այսպէս աստիճանաբար կ'հասնենք մինչև ամենաստորին տեսակները: Յետոյ մենք կ'շիշենք նոյնպէս թէ ինչպէս են ուտում բոյսերը, որովհետեւ արդէն վճռված է, որ նոքա ևս ուտում են: Ինչէք կարծում հետաքրքիր կ'լինի ձեզ համար այս և արժէ արդեօք ուշադրութիւն դարձնել դրա վերա?

Կարելի է դուք ասէք, թէ այդ շատ երկար կ'լինի, և թէ դուք վաղուց ուտումէք հացի կտորներ առանց հոգալու, թէ ինչ է պատահում նոցա հետ, և թէ այս բոլորը արգելք չէ

եղել մեծանալուն ոչ ձեզ և ոչ կատարին, որ ի հարկէ աւելի պահաս է մտածում սորա մասին :

Այո, բարեկամ, բայց նա կատու է, իսկ դուք մարդ էք: Մինչև այժմ դուք երկրքեանդ ոչինչ չգիտէիք սորա մասին և այս կողմից դուք կատուից բարձր չէք եղել: Նա երբէք չի մանայ այդ և միշտ կատու կ'մնայ: Բայց Աստուածը նշանակել է ձեզ աւելի բարձր տեղ և դուք կարողէք բարձր լինել կատուից միայն այն ժամանակ, երբ կ'սովորէք այն, ինչ որ նա չգիտէ: Ուսանելը մեր պարտականութիւն է և մենք պիտի կատարենք այդ պարտականութիւնը ոչ թէ մեր հետաքրքրութիւնը բաւականացնելու կամ ուսումնական անունը ստանալու համար, այլ այնոր համար, որ որքան աւելի է սովորում մարդս, այնքան նա աւելի է մօտենում մարդի այն բարձր նշանակութեան, որ նշանակել է նորան Աստուած: Գնալով այս ճանապարհով խոնարհութեամբ, մենք սկսում ենք անիմանալի կերպով աւելի լաւանալ:

Շատ անգամ հասակաւոր մարդիկներին ասում են, որ ուսանելը երբէք ուշ չէ: Նոյնպէս կարելի է և մանուկներին ասել, որ ուսանելը երբէք վաղ չէ: Այն առարկաները, որոնք կարող են ձեզ հասկանալի լինել և որ պէտքէ պատմեմ ես ձեզ, օգտաւէտ են երկու կողմից. առաջին, որ նոքա ձեզ կ'պարապեցնեն և ձեր հարցասիրութիւնը կ'շարժեն: Երկրորդ, բանալով ձեր առաջ Աստուծու արարչութեան հրաշները, կ'սովորեցնեն ձեզ մտածել նորա վերա: Ես հաւատացած եմ, որ դուք բաւական կ'լինիք այնով, ինչոր կ'խմանաք, և խօսք եմ տալիս ձեր մօրն, որ սորանից ոչինչ չի դուրս գայ վատ:

(Թարգմանվեցաւ մաիսի 20-ին):

ՄԱՍԷ:

ԿՐԾՆԸ ԱՄԵՆՈՐԵԱ ԿԵԱՆՔԻ ԳՈՐԾԵՐԻ ՄԷՋ:

(Շարունակութիւն):

Մեր բանականութիւնը ունի իւր առանձին ընդունակութիւն գործողութիւնները քննելու աւելի արտաքին տեսքի, քան թէ այն նպատակի կամ պատճառի համեմատ, որոնք նկատ-

վումեն նոցա մէջ : Օրինակ. գրականութիւնը երբեմն կամաւորապէս բաժանվումէ հոգեւոր և աշխարհական, պատմութիւնը բաժանվումէ սրբազան և աշխարհային պատմութիւն, — այս բաժանման մէջ «աշխարհային» բառը վերաբերվումէ գրականութեան այն բոլոր գրականական գրվածքներին, որոնց մէջ չէ բովանդակվում կրօնական պարտականութիւնների և կանոնների բացատրութիւնը, իսկ պատմութեան մէջ այն անցքերին, որոնց գումարը չէ կազմում եկեղեցական պատմութիւն : Այդպիսի հասկացողութիւններ սովորաբար առաջ են բերվում և մարդի սովորական գործողութիւնների ապագրէզ մէջ : Այսպէս շատ կրօնասէր մարդիկ սովորութիւն ունին ամենօրեա կեանքի գործողութիւնների վերա նայելու, որպէս մի կորցրված ժամանակի վերա կրօնի համար անբաղդ կարեւորութեան պատճառով : Այլթեքը բարեպաշտ ընթերցանութիւնը, հրապարակական աստուածաշաշտութիւնը — և ծախել, գնել, առուտուր անել, երկիր վրակ, ցանել, փող վաստակել, այս գործողութիւնները բաժանված են միմեանցից և մինչև անգամ հակառակ են միմեանց : Առաջիններին կատարելապէս համակրումեն կրօնասէր սրտերը; իսկ վերջինները միայն ներելի են, որպէս անհրաժեշտ հարկ ընկած մարդի կեանքի այն մասին, որ հեռացնումէ նորան կեանքից Աստուծու մէջ : Բայց միթէ այս կամ այն գործողութիւններ, որոնք արտաքին տեսքով սրբազան են երևում, իւրեանց ներքին նշանակութեամբ ևս մնումեն արդարեւ այդպէս ?

Եւ ընդ հակառակն, միթէ ամենօրեա կեանքի բոլոր գործողութիւններ բնաւ չեն կարող ունենալ կրօնական նշանակութիւն ? Մարդկային գործերի ներքին նշանակութիւնը միթէ գլխաւորապէս չէ կախված նոցա շարժող զօրութենից և նոցա մէջ ներշնչող ոգուց ? Ուստի միւսնոյն գործողութիւնը միթէ չէ կարող լինել երբեմն կրօնական և երբեմն աշխարհային, բարի և չար, մեծ և փոքր ? Մի ինքնաշարժ մեքենայի (ատոմատի) գործողութիւնները արտաքին տեսքով կարող են լինել նոյնպիսի ինչպէս մի բանական արարածի գործողութիւններ, բայց ով է կարող նոցա յատկացնել բարութիւն կամ չարութիւն ?

Երաժշտական գործիքը կարող է աւելի լաւ կատարել հոգեւոր երգերը, քան թէ ամենասուրբ շրթունքը կարողէին երգել նոյա, բայց ով է կարող սկսել գովել նորա աստուածսիրութիւնը? Արտաքին կողմից շատ մեծ և ազնիւ գործողութիւնները կարող են բոլորովին չնչին և ցած լինել այն նպատակի պատճառով, որից նոքա առաջ եկան; և միւս կողմից շատ գործողութիւններ, որոնք արտաքին կողմից միջակ և համեստ են բոլորովին, կարող են արժանաւոր և մինչև անգամ վսեմ լինել, եթէ ուշադրութիւն դարձնենք սրտի ներքին զգացման, որ ազդել է այն գործեր:—Կարելի է ամենաբարձր դրութիւն ունենալ երկրի վերա և ներգործել այնպիսի հոգով, որ կ'ոյնչացնէ բոլոր մեծութիւնը և նորա բոլոր մեծամեծ գործերը կդարձնէ վերջին աստիճանի արհամարհական և ցած: Այո, կարելի է ասել, ոչ սուտ կողմնապահութեամբ, որ համեստ սպասաւորի կամ աղախնի կուրծքի մէջ ևս կարող են լինել այնպիսի զգացմունք, որոնք պատիւ են անուամբ ամենակոշտ աշխատանքներին և աղնացնումեն ամենացած պարապմունքներ: Հերովդէսը մի ժամանակ ստրուկ էր միայն, թէև նստած էր դահլի վերա: Բայց ով կհամարձակվի ասել, թէ Նազարէթի Հիւսնի գործը ազնիւ և իսկ—արքայական չէր: Աստուածապաշտութեան գործերը տեսանելի կերպով կատարելու ժամանակ, կեանքը կարող է լինել բոլորովին աշխարհային, բայց այն կեանքը, որի մեծ մասը անցնում է աշխարհային ամբօխի և փոթորիկների մէջ, կարող է լինել սուրբ և օրինակելի: Օրինակ. հրապարակական Աստուածապաշտութիւնը սուրբ գործ է,—չէ կարելի բարեպաշտ լինել, եթէ արհամարհում են նորան: Բայց հրապարակական Աստուածապաշտութիւնը, ինչպէս այդ կատարում են շատ անձներ, որոնք մանկն գալիս եկեղեցին, միթէ չէ կարող Աստուծու աչքին նոյնպէս ցած լինել, ինչպէս ամենապախարակելի աշխարհային գործը? Նա «Որի առաջ բաց են բոլոր սրտերը և Որը գիտէ մեր ցանկութիւնները» կ'որոշէ, կ'զանազանէ, թէ տաճար եկողներից ով է գալիս անկեղծ ցանկութեամբ մերձենալու Զօրութիւններին Տէրին, բաց անկու Նորա առաջ իւր սիրտը, վայր բերելու Նորա Աս-

տուածային ներկայութեամբ իւր աշխատանքների և հոգսերի բեռը—որ ծանրանումէր նորա վերա նախընթաց օրերին, և ստանալու ընդհանուր աղօթքի և երկրպագութեան միջնորդութեամբ նոր ջերմեռանդութիւն և նոր ոյժը նորա գործերը երկրի վերա կատարելու համար; Նա գիտէ թէ ով է գալիս միայն հետաքրքրութենից, կամ կանոնապահութենից: Վերջին տեսակ եկեղեցի եկողներին չէ պատժում արդեօք մարդարէի խօսքերը, որ ասաց Նսաեաի ժամանակի շրէսներին, և որ կանչումէ դատաստան ամեն ժամանակների հրէադարձկաններին? —«Եթէ դուք և գալիս էք ինձ յանդիման լինելու, ով է պահանջում ձեր ձեռներից, որ դուք կոխէք իմ դաւաթը? Ձեր ամսի սկիզբներ և շաբաթներ և հանդիսաւոր օրեր չեմ կարող յանձն առնել: Ձեր տօները ատումէ իմ անձը, նոքա ինձ համար բեռ են, ղծվար է ինձ կրել: Եւ երբ տարածումէք ձեր ձեռները, ես դարձնումեմ իմ երեսը ձեզանից; և որքան և՛ աղօթէք, ես չեմ լսի ձեզ» (Նսաեա 1, 12-15):

Բայց միւս կողմից մոցրէք աշխարհի մէջ ձեզ հետ բարեպաշտ կանոններ և աշխարհը սրբված կ'լինի նոցա ներկայութեամբ. քրիստոնէական ոգին սուրբ է շինում այն բոլորը, ինչին նա մօտենումէ:

Խոնարհ սիրտը, որի մէջ վառվումէ սէրը դէպի Աստուած, ինչպէս կանթեղը բեմի վերա, կ'շահվի կեանքի ամենահասարակ և կոշտ գործերից, և կ'դարձնէ այդ գործերը պարզ և սուրբ բոց, ինչպէս դառնումէ ածուխը, երբ նա մերձենումէ կրակին: Կրօնը հոգու մէջ կ'շինէ այս կեանքի բոլոր աշխատանքներից և յօգնութիւններից, կեանքի առաջագիմնութիւններից, հաղար տեսակ դժվարութիւններից և հանգամանքներից—փոյթ չէ, ճարտարապետը մարմարիօն է գործածում թէ կաւ—միջոց կրօնական առաջադիմութեան համար; Հանճարի զարկը տալիս է զեղեցկութիւն տմենակոշտ առարկային և շինումէ նորան անդին: Ինչպիսի և չլինէր մեր գործունէութիւնը երկրիս վերա, բարձր թէ ստորին, կոպիտ թէ քնքոյշ, այդ գործունէութիւնը բարեպաշտ հոգու համար դառնումէ մի այնպիսի առարկա, որ պիտի ստեղծէ այն, ոք

անհամեմատ անլուազոյն է հանճարի բոլոր ստեղծվածներից— անմեղ և բարեպաշտ կեանք :

Եթէ դուք անկեղծ քրիստոնեա էք, ձեր առաջին ցանկութիւնը պիտի լինի— համեմատեցնել և յարմարեցնել Աստուծու ողորմութեամբ բոլոր ձեր պարապմունքներ, բոլոր ձեր տալանդներ, բոլոր ձեր արածնութիւններ, բոլոր ձեր խօսքեր և գործողութիւններ քրիստոնէական նշատակին :

Ձեր խօսակցութիւնը կարող է չունենալ միշտ կրօնական ձևեր, արտաքին երևոյթով, նա մինչև անգամ սակաւ պիտի ստանայ այդ ձևը, կարելի է միմիայն այն ժամանակ, երբ դուք խօսումէք բարեկամների հետ— մեծ դժվարութիւն չէ գործածել երբեմն մի քանի կրօնական բառեր : Բայց պէտք է աշխատել, որ բոլոր ձեր խօսակցութիւնների մէջ մասնակից լինէր կրօնական ոգին, և եթէ բոլոր ձեր զատողութիւններէ մէջ թափանցված կ'լինի բարեպաշտութեան, հեղութեան, ճշմարտութեան և անկեղծութեան ոգի, այն ժամանակ ձեր խօսակցութիւնը ինքն ըստ ինքեան կ'լինի արդէն բաւական քրիստոնէական : Եթէ Աստուած պարգևել է ձեզ մտացական առանձին ընդունակութիւններ, լաւ կ'լինէր, եթէ դուք գործ դնէիք նոցա Նորան ծուռայելու համար, հոգալով ուրիշների կրօնական կրթութեան մասին : Կարելի է լինել քրիստոնէական մտածող և գրող, հաղորդելով քրիստոնէական ոգին և ձևը գիտութեան, պատմութեան, բանաստեղծութեան միևնոյն կերպով, ինչպէս քարոզներին կամ սուրբ սաղմսերգութիւններին :

Այսպէս իւրաքանչիւր քրիստոնեաւի անկասկած պարտականութիւն է պահպանել անմիջապէս Քրիստոսի գործը, օգնելով ամեն կրօնական ձեռնարկութեան : Բայց հարկաւոր է չմոռանալ, որ միայն այդով չէ կարող վերջանալ բոլորովին քրիստոնէական պարտականութիւնը, որովհետեւ կարելի է առաւել ճշգրութեամբ ծառայել Քրիստոսին այն ժամանակ, երբ մեր ամենօրեա վարեցողութեամբ ընտանիքի, հասարակութեան, մեր գործերի կատարման, ամենօրեա յարաբերութիւնների մէջ դէպի աշխարհ— մենք տարածումենք մեր շուրջ քրիստոնէական կանոնների ազդեցութիւնը բարեպաշտ կեանքի յլու

Ճարտարախօսութեամբ : Բարձրացէք Քրիստոսի զօրութեամբ
 ձեր բոլր կասկածաւոր գործերից և շահերից վեր : Պահպա-
 նեցէք ձեզ հեռու ամեն անարգութենից կամ ցածութենից :
 Թող ձեր աչքը ուղղված լինի դէպի այն վարձը, որն առաջ
 ոչնչանում են այս աշխարհի բոլոր հարստութիւններ : Թող
 միաբը Աստուծու մասին չենէ ձեզ համբերող, համեստ, ու-
 շադիր ձեր խօսքերին և վարքին : Թող Քրիստոսի փրկարար
 սէրի անփոփոխ զգացումն շինէ ձեզ հեզ, անշահասէր, բարի
 և ողորմած դէպի բոլոր ձեզ շրջապատողները : Այն ժամա-
 նակ ձեր կեանքը աշխարհի մէջ անկասկած կ'լինի սուրբ, և
 միւսնոյն ժամանակ ձեր բարեպաշտութիւնը կ'դառնայ աւելի
 ջերմեռանդ : Այն ժամանակ ոչ միայն ձեր աղօթքներ կ'լինին
 աւելի վառված, բայց եթէ և ձեր ծունկերը չ'ծալվէին և ձեր
 շրթունքը լուռ մնային, ձեր կեանքը, առաջնորդված լինե-
 լով կրօնական մտքով, կ'լինէր ինքն ըստ ինքեան անդադար ա-
 ղօթք : Այն ժամանակ երկրային աղմուկների և աղաղակների
 մէջից կ'հասնէին Աստուծու ականջներին ամենախորժ աղմու-
 րգութիւններ : Մի խօսքով այն ժամանակ ամենօրեա փորձը
 կ'ապացուցանէր ձեզ, որ առաքեալն պատվէրը «անդադար աղօ-
 թեցէք» — է հասարակ և բնական գործ, և ոչ թէ առաքինու-
 թեան անհասանելի աստիճան :

Աշխարհիս մէջ կրօնափրաբար ապրելու համար, պէտք
 է որ իւրաքանչիւր գործողութիւնը առաջնորդված լինի կրօ-
 նական ներշնչութեամբ :

Բայց այդ չէ նշանակում, որ մեր ամենօրեա կեանքի
 գործերի մէջ կրօնը պիտի լինի միշտ անմիջապէս մեր մտա-
 ծելու առարկա : Միշտ մտածել Աստուծու, Քրիստոսի և յա-
 լիստեանականութեան վերա մեր հասարակօրեա պարապմունքներ
 մէջ, զլիսում միշտ ունենալ կրօնական մտքեր և կանոններ,
 երբ մեր բոլոր ուշադրութիւնը հարկաւոր է մեր գործի հա-
 մար, անկարելի է : Խեղքը չէ կարող մտածել միւսնոյն ժամա-
 նակ երկնքի և երկրի վերա նոյնպէս, ինչպէս և մարմինը չէ
 կարող լինել միւսնոյն ժամանակին երկնքում և երկրի վերա :
 Բացի դորանից սակաւ են այնպիսի պարապմունքներ աշխար-

Հիս մէջ, որոնք պահանջում էլինելին օրինաւոր կատարելութեամբ բոլորովին առանձին ուշադրութիւն; Կոն մինչև անգամ այնպիսիներ, որոնց կատարելագործութեան հասցնելու համար պահանջվում են բարձր խելքի բոլոր զօրութիւնը և ջերմեռանդութիւնը :

Քայքայ թէպէտ ճշմարիտ է, որ մենք չենք կարող միշտ պարագաժ լինել կրօնական մտքերով մեր ամենօրեա գործերէ մէջ, տակայն այն ևս ճշմարիտ է, որ մենք կարող ենք անզգայի կերպով ներդրածել այդ մտքերի ազդեցութեամբ : Ինչպէս բնութեան մէջ զանազան զօրութիւններ և օրէնքներ, որոնց ներգործութեան տակ մենք ընկնում ենք առանց զգալու, — ինչպէս ևս չեմ մտածում երկրի ձգողական զօրութեան վերա, երբ ներգործում է իմ անդամներով, կամ մթնոլորտի օրէնքներէ վերա, երբ ծծում եմ օդը :

Միւսնայն կերպով և ամենօրեայ կեանքի գործերի մէջ կարելի է լինել անգաղար ճշմարիտ կրօնի ներշնչութեան տակ, և հզօրանալ նորա կանոններով — ապրել, շունչ քաշել, ներգործել նորա անտեսանելի մթնոլորտի մէջ : Օվկիանոսի մէջ ջրի տակ զանազան հոսմանք, որոնք ներգործում են անկախ մակերևոյթի ջրի շարժումից, նորա զազանի խոր խորութիւններէ մէջ զանազան անգեր, ուր յաւիտեան թաղանթում են հանդստութիւն և անշարժութիւն, և այն ժամանակ ևս, երբ սաստիկ փոթորիկը տատանում է ջրի վերին մասերը : Այդպիսի ներքին հոսմանքը կարող են լինել և մեր կեանքի արտաքին շարժումների տակ, Աստուածային խաղաղութիւնը, արդար հոգու հանդստութիւնը կարող են մնալ հաստատ մեր բնաւորութեան ծածուկ խորքերում, նաև այն ժամանակ, երբ աշխարհային գործերի ազմուկներից և հարվածներից տատանվում են արտաքին կեանքը : Նորա հետ համաձայնելու համար, հարկաւոր է մտաբերել, որ մտքերի և շարժառիթների մեծ մասը, որոնք մեզ վերա ունին ամենակարող ներգործութիւն և որոնք առաջնորդում են մեզ հասարակօրեա կեանքի մէջ, դաղանի մտքեր և զխաւորութիւններ են : Չէ պատահել միթէ ձեզ փորձել թէ ինչպէս ծածուկ միտքը կամ ներքին զգա-

ցումն ծածկված է ձեր խելքի մէջ, բոլորովին անկախ կերպով այն աշխատանքից, որով դուք պարտաւած էք? Օրինակ. երբ դուք կարգումէք բարձր ձայնով: չէ պատահել ձեզ զգալ մի գաղտնի տպաւորութիւն այն անձի ներկայութենից, ով լսումէ ձեզ: այնպիսի տպաւորութիւն, որ կատարվումէ միւսնոյն ժամանակ ընթերցանութեան հետ? Միթէ չէք զգացել դուք երբեմն նաև, որ այն ժամանակ, երբ դուք շարունակումէք կարդալ,—ձեր խելքը անումէ բոլորովին ուրիշ դատողութիւններ քան թէ նոքա, որոնց ազդումէր ձեզ զիրքը? Այս մի ուրիշ օրինակ. այն բոլոր ջանքերի մէջ, որ մտքով պիտի անէ հասարակութեան մէջ խօսողը, կայ մի տեսակ ծածուկ միտք, որ պարապեցնումէ խօսողին, այն է—լսողներին ներկայութեան միտքը: Չ'կայ կարծես աշխատանք, որ տուելի պահանջում լինէր խելքի և ուշադրութեան հաւաքումն, բայց բոլոր ամենանուրբ դատողութիւնների մէջ, երբ խօսողը պիտի անդադար պառէ և ժողովէ մտքերը, ընտրէ և կարգի բերէ և վայելչապէս յայտնէ, խօսքով—լսողների ներկայութեան միտքը ոչ մի բոպէ չէ հեռանում խօսողի մտքից: Այս միտքը օրինման շրջապատումէ և ճախրումէ նորա մտքի վերա, մինչ նա կատարումէ մեծ գործ: Եւ միթէ իւրաքանչիւր մարդը չ'ունի իւր գործերի անտեսանելի վկա, Որ միշտ ներկա է, միշտ ուշադիր է բոլոր ժամանակ, մինչև որ յայտնվումէ և զարգանումէ կեանքի խօսքը? Ինչև ուրեմն երբ ձեր արտաքին գործերը կատարվուման ջերմեռանդութեամբ, ինչի ձեր խելքում չէ կարող լինել այդ ամենագէտ վկաի ծածուկ և անդադար տպաւորութիւնը? Ինչ պարապմունք կարող է լինել այս աշխարհի մէջ այնպէս առանձնական, որ արգելում լինէր հաւատացողին խելքում Աստուածային ամենաւրեցութեան ամենասրբարար միտքը? Այդ Աստուածային վկան, Որին այժմ մենք չենք տեսնում, բայց Որը այժմ տեսնումէ և ճանաչումէ մեզ, վերջին ժամանակում կ'լինի տեսանելի մեզ, երբ մեզանից իւրաքանչիւրը և բոլորեքսան կ'ներկայանանք Նորա առաջ հաշիւ տալու մեր ամեն մի մտքի և ամեն մի գործողութեան մասին: . . .

Բերենք դարձեալ մի ուրիշ օրինակ. չէ պատահել ար-

դեօք մեզ ամենեցուն որ մի սպասված բաղդաւորութեան միտքը խառնվո՞ւմէ մեր աշխատանքի հետ ամենաչեղճեղանգ ժամերին: Միտքը երեկոեան հանդստի մասին, որ պիտի գայ աշխատանքի յոգնութենից յետոյ, երկար բացակա եղած և սիրելի բարեկամի սպասված վերադարձի միտքը կամ մի ուրիշ այդպիսի բաղդաւոր անցքի միտքը—այս բոլորը չէ խառնվում արդեօք բնական կերպով մեր հասարակարեւա աշխատանքների հետ? Ինչի ուրեմն մեր յոյսերից և ուրախութիւններից ամենազլխաւորը չէ կարող ունենալ միևնոյն ազդեցութիւնը? Միթէ մենք չունինք երջանկութեան ոչինչ նախազգացութիւն երանելի ապագայում: Միթէ չկայ հանգստութիւն Աստուծու ժողովուրդի համար? Միթէ չկայ ծանօթ շէմքը, չկայ սիրող սիրտը, որոնք սպասումեն մեզ, երբ կ'վերջանան մեր կարճատև օրի յոգնութիւններ և վատաբաներ այս աշխարհում, ինչ կ'նշանակէ անդորրութիւնը կամ հանգիստը այս կեանքում, ինչ կ'նշանակէ հանգստութիւն աշխատանքից, որ մենք այսպէս յաճախ ցանկանում ենք, ինչ է այս բոլորը, եթէ ոչ սուրբերի յաւիտեանական հանգստութեան նախազուշակումն, յաւիտեանական մաքրութիւն, ոգու անվերջ խաղաղութիւն, որի համար վերջացել է ոչ միայն աշխատանքի դժվարութիւնը, այլև պատե՞րադմիվատակը մեզքի ընդդէմ մի խօսքով հոգու խաղաղութիւն (հանգուցումն) Աստուծու մէջ? Միթէ որևիցէ աշխարհային բաղդաւորութեան միտքը կարող է հաւասարվել այն «փառքի հետ, որ պէտք է երևի մեզ», եթէ մեր հաւատը անկեղծ է? Որ հանդիպումն երկրիս վերա կարող է մեզ տալ այնպիսի ուրախութիւն, որ նման լինէր այն ժամի ուրախութեան, երբ երկինքը յետ կ'տայ մեզ դրկախառնելու բացակա Տէրին, որ յաւիտեան չ'բաժանվինք Նորանից? Եւ եթէ այս բոլորը երազ և ցնորք չէ, բայց նշանաւոր ճշմարտութիւն, ուրեմն ինչի բաց հանել այս ուրախական յոյսը այն օրէնքից, որին ենթարկված է մեր հոգին բոլոր իւր ուրիշ ուրախութիւնների մէջ? Ինչի մենք չենք կարող մեր ամենօրեա աշխատանքի հետ մտածել նոյնպէս յաճախ այն շէմքի վերա, դէպի որը մենք գնում ենք, այն անկեղծ և հաւատարիմ սրտի վերա, որ լի է սէ-

րով դէպի մեզ և այն ակործ և ուրախ հանդիպման վերա, որ սպասումէ մեզ երկնքում: Նաև եթէ դիտմամբ մենք չենք վարվում այսպէս, միթէ հաւատացողի յոյսերի մէջ չկայ այնքան մեծութիւն, որ լցնէր մեր հոգի հանգիստ և բարեպաշտ ուրախութեամբ? Եւ մի կարծէք թէ այս բոլորը, ինչ որ օտարոտի է, ցնորք է, անկարելի է: Եթէ ոք մինին այս այսպէս է երևում, այդ նորա համար է, որ նորա սիրտը լքված է մանր և ոչ բարձրագոյն և սուրբ յոյսերով, որովհետև նորա սէրը դէպի Քրիստոսը դեռ միայն խօսք է, — որովհետև նա աւելի մեծ ջերմեռանդութեամբ սկսումէ սպասել որեւիցէ վաղանցուկ զվարճութիւն, քան թէ յուսալ յաւիտեական երջանկութեան վերա: Չէ, այն չէ զարմանալի, որ մեր ամենօրեա պարապմունքների մէջ մենք կարողանայինք մտածել մեր երկնային բնակարանի վերա, բայց այն է օտարոտի, որ մենք կարողանումենք նորան մոռանալ, և աւելի զարմանալին և ցաւալին այն է, որ մինչ կեանքի ժամերը — առաւօտեան, ճաշի և երեկոեան ժամերը ընդհանրապէս արագութեամբ անցնում են մին միւսի հետ, մինչ գիշերի մութը մօտենումէ աւելի և աւելի, և մայր մանուղ արեգակը ծանուցանումէ մեզ, որ «մօտենումէ գիշերը, երբ ոչ ոք չէ բանում» մեր մէջ պատահումէ այնպիսի մարդիկ, որոնց ուշադրութիւնը բոլորովին պարապած է միայն աշխարհի գործերով և որոնք ամենեւին չեն մտածում, որ շուտով նոքա պիտի ուղեւորվին դէպի յաւիտեականութիւն — առանց բարեկամի, առանց ապաստարանի, որ սպասում լինէր նոցա: . . .

Այսպիսի է քրիստոնէական կեանքի իսկական խնդիրը, կեանքի, որ չէ բովանդակվում առանձին ժամանակաւոր աստուածապաշտ գործողութիւնների մէջ, պատահական ջերմեռանդութեան մէջ դէպի հաւատը, բայց հանդարտ և մշտաւեւ, իմաստութեամբ որոշված եռանդի մէջ, կեանքի ամենօրեա պարապմունքների մէջ: Ճշմարիտ է այդպիսի կեանքը հեշտ չէ: Նորա մէջ չ'կայ ոչինչ ձգտողական և նորա կանոնների խրատութիւնը կարող է վախեցնել անհաստատ Քրիստոնեային: Մեր ժամանակում այս կեանքը ոչ թէ պահանջումէ նահատակի ա-

րիութիւն այնպիսի հաստատութիւն, որ արհամարհում է կեանքի փոանգններ և չէ նվաճւում ոչ հալածմունքին, ոչ մահին, չէ; բայց հալածմունքի ժամանակների հետ չվերջացան քրիստոնէական կեանքի դժվարութիւնները: Երբ մենք կամենում ենք, որ մեր համեստ պարտականութիւնները կատարելու հետ, պահպանենք քրիստոնէական ուրախութեան և բաւականութեան ոգին, պահպանենք եռանդը դէպի բարեպաշտութիւն, թուլացնող հոգեւորի և սպասող հոգեկան անհանգստութիւնների մէջ, երբ կամենում ենք մտածել միշտ հասարակօրեայ յոգնութիւնների մէջ, կեանքի բարձրագոյն նպատակի վերայ, դորա համար հտրկաւոր է հաւատի նոյն հաստատութիւնը, ինչպիսի է այն նահատակի հաւատը, որ մեռնում է աղօթքը բերանում: Մեծ գործ է—սիրել Քրիստոսին այնքան, որ լինի մարդս Նորա համար «պատրաստ կապված մնալու և մեռնելու համար»: Բայց շատ անգամ սորանից պակաս գործ չէ—արիաբար տանել իւր ամենօրեայ խաչը և ապրել Քրիստոսի համար: Բայց ինչպիսի և չլինէին քրիստոնէական կեանքի դժվարութիւնները այս աշխարհի մէջ, նորա չ'սիրտի մեղ վհատութեան մէջ գցեն: Նա ով դնում է մեր վերայ այս կամ այն աշխատանքը կամ բեռը, ինքն է տալիս մեզ և զօրութիւններ մեր պիտոյքի և հարկաւորութեան համար: Ու մի մարդ, որ ցանկանում է ծառայել Քրիստոսին, չ'ի լինի զրկված օգնութենից ի վերուստ:

ՁՕՆ ԿԵՐԴ:

Մեր օրագրի խմբագրութիւնը առաջարկում է իւր ընթերցողներին և մանաւանդ արժանապատիւ հոգեւորականներին ամենամեծ ուշադրութեամբ կարդալ օրագրիս մէջ «կրօնը ամենօրեայ կեանքի դործների մէջ» անունով ճառը, որ արժան է ամեն ուշադրութեան իմաստուն ընթերցողների կողմից: Այս ճառը ման է եկել զրեթէ ամբողջ Եւրոպայ, Անգղիայի, Ռուսաստանի մէջ և ամեն տեղ ընթերցասիրով է նոյնատեսակ սէրով և ուշադրութեամբ: Սորան հարկաւոր է այնքան կարգալ, որ ընթերցողաց կարողանայ խրատել ճառի մէջ յայտնված մտքեր և այնուհետեւ ներդրածի նոյա ազդեցութեամբ, մանաւանդ որ ճառի մրաքերը բարձր և վերացական լինելով, չեն կարող առաջին անգամից զրաւել ընթերցողի ուշադրութիւնը:

Խմբագր.

ՀԱՆԳՈՒՅՅԵԱԼ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՍԱՅԵԱԹՆԵԱՆԻ

Անմռանալի յիշատակին նուէր:

ՄԱՀ:

Չմնացած մահը մահ է, իսկ իմացած մահը անմահութիւն:

(Նշիշէի վարդան. Պատմ. բ. զիրք):

Ժանտ թւերով ամենայն տեղ համարձակ

Այս աշխարհում թրռչումես միշտ անդադար:

Կընձրռագէմ քո երեսից երբէք փակ

Չ'է տեսնված ամենն ին տեղ յարմար:

Միօրինակ բաց է կարծես քո առաջ

Մուրացկանի աղքատ խրքձ թի աւեր դուռ:

Եւ վեհապանձ կիսաշխարհի Տիրող քաջ

Քեզ չ'է զընում արգելք իւր նիգ հաստամուր:

Երբ միանգամ Աշխարհաստեղծ Գոյութիւն

Խորտակելով թըշնամիի չար նախանձ:

Քեզ նուիրեց անվանելի զօրութիւն:

Այսուհետեւ չ'է կարելի զընել սանձ:

Նորան պատկառ է մընում միշտ և հնազանդ

Մեր հինաւուրց լայնատարած Օվկիան,

Իւր կատաղի ալիքներով անվլկանդ

Նա չ'է լինում ամենեւին քեզ խափան:

Չ'է մարտընչել Նորա խօսքի հետ անսուտ

Ալէզարդար ամպաժաման Արարատ:

Ուրեմն և նա ամենեւին չ'ունի փոյթ

Քո բռնակալ օրէնքի հետ վարել դատ:

Թէ ծեր Ատլանդ խորութենով ահազին

Եւ սէգ Ալպանք ամբարտաւան դադաթով:

Չ'են կարանում սանձել քո թափ դառնագլին

Ընդդէմ կալ քեզ չ'է յանդըզնիլ և ոչ ոյ:

Ուրեմն չ'է զարմանք. ամէն ժամանակ

Անգութ որսօրդ, բաց է քեզ լայն ճանապարհ:

Երկընքի տակ ամենայն տեղ միշտ արձակ:

Հաստատել ևս քո իրաւունք տիրաբար:

Նուաճված են քո բռնութեան կամքի տակ
Պերճ երկրուհիք, թէև հինգ քոյր միաբան,
Մինչև ցայսօր չեն քո կարգին հակառակ
Աշխարհակուլ մարդատոշոշ դու տիրան:

Քանի զոհեր առել է քեզ գեղեցիկ
Բաղմահանձար լայնախորհուրդ Եւրոպա,
Ջուր թափեցին երկու Գանգէսք վերջին ճիգ
Հարստութեամբ գրաւել քո սիրտ անըզգայ:

Հերովդէսեան անգութ սրբից էր ազատ
Մեծ եգիպտէ, անկեղծ պարծանք աշխարհի,
Մնումէ քեզ և նա հնազանդ անընդհատ
Անց է կացել հաղարաւոր շատ տարի:

Մեծավաստակ քրքաինք և ջանք դրեց գործ
որոնելով մինչև գտաւ նոր աշխարհ,
Հըռչակելի Կոլումբի աչք բաղմափորձ,
Բայց և այն տեղ քո հարուածքին չըկայ ճար:

Միահեծան քո տէրութեան ենթարկված
Նա միայն չ'է, որ չ'է տեսել դեռ արև,
Այլ անողոք քո խրատութիւն քարացած
Մեծ զարմանքի է միշտ արժան արդարև:

Ոչ փառք, պատիւ, հարստութիւն բաղմագանձ,
Գեղեցիկութիւն չընաշխարհիկ, ոչ Հանձար,
Քո առաջև երբէք դատվում չ'են անյանց
Ձեն կարանում քո դէմ գըրանել մի հընար:

Յոս դընելով կեանքի առոյգ օրերին
Անց է կացնում իւր ժամանակ մարդ ուրախ,
Թաղված է միշտ ուրախութեան մէջ խորին
Ամենեին չ'է մոռճում հանել ակ:

Նեղ է թուում նորան կեանքի այս շրջան
Ջանք է դընում, թափում քրտինք իւր վերջին,
Ձեռք բերել փառք, ունայն պատիւ, և Կրեզնան
Առատաձեռն յաջողութիւն երկրային:

Զէ մըտածում այն միջոցին քո անուն
Քո վեստ անուն, երեքտուռն բռնախալ:

Ահա յանկարծ հաստատումն աննրկուն
 Անակնկալ ժամում նորան այց գընալ:
Տեսնումէ նա պատրուակի տակ քո սուր,
 Դըժոխային քո սեաւ երես թունալի,
 Կամենումէ քեզնից փախչել թագթագուր
 Այս դառնացած ժամ տխրագին, սոսկալի:
Չէ կամենում պարզել անզօր իւր շրթունք,
 «Բարեաւ մընա՛» ասել երկրին սիրաբար,
 Տըլսուր աչքեր անձրևումեն արտասուք. . . .
 Ահ կըտըրվեց նորա չընչի տուր և առ:
 «Բարձրեալ Ստեղծչի ձեռից պատուեալ Արարած,
 Ինչո՞ւ այսպէս քայքայեցիր քո վիճակ,
 Շտապար գընալ բոլոր աշխարհ մոռացած,
 Ով ուղարկեց քեզ մօտ այս խիստ հրաւիրակ:
 Կեանք մաշեցիր ձեռք բերել փառք և պատիւ,
 Ոսկի, արծաթ և շատ հարուստ մըթերներ,
 Գործ դըրեցիր ամէն միջոց անազնիւ,
 Այժմ թողար և զնացիր, ասա՛ էր: »
 — Ինչ ես բացում, գիտեմ կ'ասես, իմ բերան,
 «Յայտնի չէ քեզ մահուան արարքը անգութ»
 «Նա ամէնի, թէ վաղ և թէ անազան,
 «Կարծեմ կեանքին պէտք է զնէ խոչ և խուժ:»
Սա չէ միայն քո որս, ժանտախտ մարդկութեան,
 Թէ երկարեմ քո հետ իմ վէճ՝ անօգուտ,
 Շատ եմ կարող բերել այս տեղ երևան՝
 Քո խիստ գործեր միջոցներում մօտալուտ:
Նա, որ ունի բընութենեց ընդունած
 Գեղեցիկութեան զարմանալի պերճ՝ շընորհ,
 Որի ծոցում կարծես դըրվումէ ծածկած
 Մարդի գերող, սիրոյ բովեր բլրաւոր:
 Քանի սըրտեր ունի կոխած իւր սըրտից,
 Որ մարդկութեան նորան չ'է տալ յարգ խոնարհ,
 Աման է նա շնորհի, սիրոյ վեհամբիժ
 Կարծեմ ատել նորան ոչ ոք չէ յօժար,

Բայց միայն դու ամենեցուն ատելի,
Դու ես նորան ատում մարդկան կարգի մէջ.
Նորա փափուկ անդոյգ մարմնին փարելի
Վիճակումես բընակութիւն երկիր գէճ:

Մարդարտանման արտասուքի կաթիլներ,
Որ քարերին կըճայթեցնէ, քո առաջ,
Թափումէ նա սուգ կարդալով և երեր
Ողբումէ քեզի ձայնով քաղցրաւաջ:

Այլ ինչ, կարող է նա արդեօք հասանել
Իւր ցանկալի նըստատակին. կ'ասեմ ոչ.
Վըրէժխընդիր քո դառնութիւնը կարճել
Եւ կատարի արշաւանքիդ դընել խոչ:

Ողբանաց խօսքերը զեռ բերանում
Երբ կարծումէ սիրտըդ շարժել ապառաժ
Ահա՛ նորա քընքոյշ, չըքնաղ իրանում
Զըկայ հոգի...դու տեսնելով կ'ասես վաշ:

«Չըքնաղադեղ, սիրուն բընութիւն, միշտ պաշտած
Ո՞ւր է նախկին քո պերճութիւն սիգաճէմ.
Դըրված ես լուռ, ինչպէս անբան արարած,
Զըկայ նըշմար փարթամութեանդ վըսեմ:

Ինչ պատահեց, այս ինչ տեսակ անցք տխուր,
Ո՞վ կարացաւ քեզ յանդըգնել, սիրասուն,
Այս աշխարհում դտանվումէ, ասա՛ ո՞ւր
Մարդ, որ մընայ քո խօսքերից աննըկուն:

— «Դու չ'ունիս այժմ խօսք, որ ինձ տաս պատասխան»
Բայց արժան է կըշռադատել մարդկապէս
Նա է միայն քեզ հետ կռուել բաւական,
Որին «Որհաս» են անուանում զըժնետես: »

Սորանք երկուքը չեն միայն դանդատող
Քո ընթացքից, դու մարդկութեան միակ ահ,
Տեղ չ'ես թողնում, մտանումես ինչպէս դող.
Յագուրդ չ'ունի քո ցանկութիւնը ազահ:

Որին չ'ունի ոչ մի բանի կասկածանք
Դըժուարութեանց հետ մաքսող վեհ Հանճար:

Թող տայ մտքին, որքան կամի չարչարանք,
 Տուած վերքիդ չէ կարանում գլտնել ճար:
Մաշումէ նա շատ գիշերներ, թող ցերեկ
 Գըննել երկիր, մինչև անգամ և երկինք,
 Այլ քո գալին ըզգուշանալ ոչ երբէք
 Նա չէ կարող, թէև թափէ շատ քրտինք:
Կարճ վերջացնեմ քեզ հետ իմ խօսք անհրաժեշտ
 Այսքան բանիս կամենալով տալ գումար,
 Շատ դործ դըրի փարենթաղիդ, բուծ և շէշտ
 Ձը վերջացաւ դեռ մեր հաշիւ և համար:
Աղքատ և ճոխ, հէգ անբընակ, վանատուր,
 Հանձարաւոր, և զըռեհիկ ռամկավար,
 Անբաժ գեղից և շնորհադէմ միշտ ախուր
 Իւրեանց կեանքը տամեն քեզի իբր աւար:
**Ո
 Ոչ մի տեղում, ոչ մի օրեր և հասակ,
 Այս աշխարհում քո Օրէնքին զըլխակոր
 Ենթարկված է ամէն ծընունդ և վիճակ:
Բայց կան մարդիկ, որոնց օրեր պարզ վըճխտ
 Ձէ մըթացնում քո երկիւղի սարսափանք,
 Միայն նորանք չեն թառանջում խիտ առ խիտ
 Չեն նուիրում քեզ նգովքի արձագանդ:
Կարծեմ քեզի ցանկալի է իմանալ,
 Ո՞վ են իրանք, որ յարձակվես մաղձոտված,
 «Ժամանակ է բոլոր թողնել և գընալ:»
 Ասես նորանց սովորական քո յօդուած:
Ձէ, կաց մի փոքր, մի՛ ըշտապիր, կասեմ քեզ,
 Նորանք բընաւ քո զէնքերից չեն տապաստ,
 Բայ է նորանց կեանքի անվերջ ասպարէզ,
 Իսկ դերեզման, նորանց համար առաջաստ:
Դու ոչ մինին չես գլտնելու նորանցից
 Իւր օրերում կեանքի խորհուրդ մոռացած,
 Գո բընութեան ծանօթ են միշտ թունալից
 Եւ նորա դէմ ունին հընար պատրաստած:**

Դու չես տեսնիլ այցելու թեան միջոցում
 Աշխարհային բընով նորանց թըմրացած,
 Ոչ գեղեցիկ պիղծ Աստղիկի գիրդ ծոցում,
 Ոչ Բաքոսեան տաճարի մէջ դալկացած:

Չէ գրաւում նորանց սըրտեր ունայն փառք
 Ոչ գովութիւն, և ոչ թէ գեղ վաղանցուկ,
 Հարուստ գանձուց ամենեւին չեն տամ յարդ
 Եւ անցաւոր այս աշխարհի կեանքին շուք:

Առաքինի մարդիկն են այս, լըսիր լաւ.
 Արհամարհ է նորանց աչքում ամէն բան,
 Բայց միմիայն ազնիւ գործեր և համբաւ
 Նորանց համար են մըխիթար եղական:

Չեն զարհուրում գըծոխային քո դէմքից,
 Ճանաչումեն քեզի վաղուց, թէ գընաս
 Այցելութիւն, քեզ կընդունեն, քո ձեռքից
 Զէնքըդ խըլել ունին միջոց ձեռնհաս:

Նորանց համար վերջացնումես կեանք թշուառ,
 Ազատումես աշխարհային հոգսերից,
 Ունեն այլ կեանք անհոգ, անցաւ և անձառ,
 Որ չես կարող խըլել երբէք նորանցից:

Չոր օրինակ կարելի է պարծենաս,
 Այլ տեղերում տըկարամիտ մարդկանց մօտ,
 Լուր տարածես արշաւելով վաղէվազ
 Շուտ հաղորդես սովորական տըխուր բօթ:

Կասես զիտեմ, Հաշտարխանից առեցի
 Խեղճ Սայաթնեան Յովհաննէսի ազնիւ կեանք,
 Նորա մարմին անյագ երկրին տարեցի,
 Տալից յետոյ շատ դառնադին չարչարանք:

Տըրտմութեան մէջ թողի նորա գերդաստան,
 Իսկ ազգասէր վեհ խորհուրդներ անկատար,
 Տարեց իւր հետ նա խորափետ գերեզման,
 Որ լըրացնել չունի միջոց այլ յարմար:

Ճըշմարիտ է, մեր սըրտերին տուիր զարկ,
 Մեզ գըրկելով բարեկամից յղատուելի,

Որին բոլոր մարդութիւնը տամէր յարգ,
Իսկ համեստ կեանք ամենեցուն սիրելի:

Բայց իմացիր, նորա վերայ յաղթող չես,
Քո զէնքերից նա չէ զըրված նըշաւակ.
Քանի բաց է մեզ այս կեանքի ասպարէզ
Անմահ է միշտ նորա քաղցրիկ յիշատակ:

Մարտի 15 1865

Ուրար. ԳԵՈՐԳ. ՔԱԼԱՆԹԱՐԵԱՆ:

ՏՐՏՈՒՄ ԳԻՇԵՐ (Թարգմանութիւն):

— Լաւ է այս գիշեր անձրևոտ նորան,
Ով չէ հաւատում մութ պատահարին,
Եւ զվարթ, խաղաղ, անայինների հետ
Նվիրված է միշտ համեստ զրոյցներին: . . .

— Լաւ է և նորան, ով առանց հոգսի
Յարմար կառքի մէջ բարձրի վերա
Ծուլութեամբ պառկած, տունը չէ շտապում
Բոպէի մտքի աղդեցութեան տակ: . . .

— Լաւ է և նորան, ով սիրելուն հետ
Սէրով երկուսով գիշեր է անցնում,
Եւ բորբոք շրթունք, անձրևի ձայնին,
Վառ շրթունքներից նա չէ հեռացնում: . . .

— Բայց դու ինչպէս ես, պէտք էր իմանալ
Այս գիշեր, խղճուկ դու անապաստան,
Մտածելով թէ աշխարհում միայն
Մի անուն ունիս— դատարկաշրջիկ?

— Դու ինչ պիտ' անես, իմ արբած եղբայր,
Այս վատ գիշերին արբած մտքերով?
Որ ոչինչ չունիս պանդոկում գրաւ դնել
Բայց միայն գուցէ մի հիւանդ հոգիդ?

— Եւ ինչ պիտ' անես դու, քաղաքացի,
Տխուր և տրտում մտքով տանջվելով,

Որ հայրենիքում դուցէ միայն դու
Զես կարող հատվել չարի, ցածի հետ ?

(ՕԳԱՐՕՎԻ բանաստեղծութենից) :

Հեղինէն նորան չէր սիրում երբէք,
Նորան Ս. . . . ծածուկ էր սիրում,
Բայց սէրի վերա չէ ասած մի բառ.
Նա սուրբ էր պահում իւր սէր իւր սրտում:

Նա, ինչպէս առաջ, գնումէր նորա տուն,
Երբ եկեղեցում կոյսն ամուսնացաւ,
Լուռ մունջ նայումէր երեսին ծածուկ
Եւ սրտում երկար թագցնումէր իւր ցաւ:

Հեղինէն մեռաւ: Նա դիշեր ցերեկ
Դէպի գերեզման գընումէր մենակ.
Հեղինէն նորան չէր սիրում երբէք,
Բայց նա միշտ սիրեց նորա յիշատակ:

(Հ. ՀԵՒՆԵՒԻ բանաստեղծութենից):

Եթէ ունիս հարստութիւն,
Բաղդ քեզ դարձեալ շատ կ'ուղարկէ,
Թէ փոքր ունիս—քեզանից նա
Եւ վերջինդ կ'առնէ, կ'սլէ:
Թէ աղքատ ես, միթէ լաւ չէ
Առ յաւիտեան հանգստանալ ? . . .
Կեանքի ունի նա իրաւունք,
Ով ունի գիւղ, տուն, փող, կալված:

ԻՇԽԱՆ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՅ ՏԱՐԵԳՐՈՒԹԵՆԻՅ :

ՆԱՄԱԿ ՀԵՌԱՍՏԱՆԻՅ:

«Հունձ բազում, մշակներ սակաւ:» Այս բառերը շատ
և բոլորովին յարմար են դալիս մեր հոգևոր ուսումնարանները
այժմեան դրութեան: Թէ մինչև ինչ աստիճան սեմնարական
աշխարհում, որտեղ կարծվումէ, թէ թագաւորումէ բերանացի
սերտումն, հալածումն, սխալաստիկութիւն և ամեն ինչ, որ
սպանումէ մարդի մէջ ազաւ ձգտումն դէպի գիտութիւն, թէ

մինչև ինչ առիճան այստեղ, չնայելով ամեն անբարեյաջող պայմաններին, մեծանում է այժմ զիտութեան ցանկութիւնը, և թէ մինչև ինչպիսի անշահասիրութիւն և, կարելի է ասել, ինքնագրկումն հասնում են երբեմն սեմինարիստները—այս չքաւորներ, ծաղրվածներ, անուշադիր թողվածներ և իսկապէս անբաղդ երիտասարդներ—լուսաւորութեան ցանկութիւնների մէջ, մի նախահամոզված մարդ կարելի է չհաւատայ ևս; բայց մենք գիտենք այս անգամ այնպիսի հաստատ և նշանաւոր փաստեր, որ լռել նոցա մասին մեղք կ'լինէր այժմեան ժամանակում:

Մի ուսումնարանի մէջ աշակերտները ցանկանալով հիմնաւոր տեղեկութիւններ ստանալ քանի մի առարկաներից—ֆիզիկայից, բնական պատմութենից, քաղաքական պատմութենից—ահա ինչ հնար հնարեցին նոքա: Նոքա ընկերութիւն կազմեցին իւրեանցից և վճռեցին հաւաքել գումարը քանի մի ուսուցիչներին հրաւիրելու յիշված առարկաները սովորեցնելու համար, ուսումնարանական դասերից ազատ ժամանակին, ամեն դասի համար մի մանէթ տալով իւրաքանչիւր ուսուցչին: Հարկաւոր էր պտուել և վարձել առաջադրված նպատակի համար յարմար տունը քաղաքի մէջ, հարկաւոր էր մոմ, հարկաւոր էր գտնել զանազան գրքեր և դասամատեաններ, և այլն և այլն: Երիտասարդները վճռեցին այս բոլոր դժվարութիւնները հեռացնել իւրեանց սեփական նվազ միջոցներով: Գորա վերա պէտք է աւելացնել և այս, որ այդ առաջադրված դասերը անհրաժեշտ պէտք է նշանակվէին միայն այն ժամերում, երբ սեմինարական կանոնով թոյլ է տրվում աշակերտներին խաղալու և հանդստանալու, այսինքն երեք և կէս ժամից մինչև երեկոնան հինգ ժամը: Բայց եռանդոտ երիտասարդները չէին կամենում զգալ ոչ մի յոգնութիւն: Նոքա վճռեցին հինգ ժամից յետոյ, գողնալ սակաւ ժամանակ, որ իւրեանք, առանց դատարարակների առաջնորդութեան, բայց միայն իւրեանց վտարաբաժնի օգնութեամբ պարտապէս ինչքան միայն կարելի է նոր լեզուներով: Պէտք է յիշել այս տեղ սեմինարական պաշտօնական առարկաների բաղմակադմանութիւն և բազմութիւն և այն խտութիւն, որով պահանջում է սեմինարիալ կառավարութիւնը

իւր աշակերտներին լաւ սովորել այդ առարկաները, որ կարելի լինի հասկանալ երիտասարդների ինքնագլուխները: Նորա հարկադրված էին այսպէս հանգստանալու և շունչ քաշելու ժամանակ անգամ չունենալով, աշխատել ամբողջ օր: Այն որ պատմված անցքը բնականին անցնում է?

Ահա և մի ուրիշ անցք, որ նշանաւոր է առաջին չափ: Շատ ժամանակ չէ, որ միւլենոյն ուսումնարանի մէջ եկաւ մի երիտասարդ և ազնիւ դաստիարակ, որ մի տարու չափ առաջ աւարտել էր իւր ուսումը հոգեւոր ակադէմիաներից մինի մէջ: Երիտասարդը ազնիւ եռանդով սկսեց ուսուցանել իւր առարկան, և հեռացնելով ամեն բուտինա և սեմինարիաի հին դպրոցական սխօլաստիկութիւնը, սկսեց խօսել իւր լսողներին հետ կենդանի և իմաստուն կերպով, սեմինարիատները այնպէս ուրախացած էին այդ դաստիարակի երևելու համար իւրեանց մէջ, և այնպիսի ջերմեռանդութեամբ լսումէին նորա խօսքերը այնպէս լաւ ծանօթացան նորա հետ և այնպէս սրտով սիրումէին նորան, որ վճռեցին հանդիսաւոր կերպով յայտնել նորան իւրեանց շնորհակալութիւնը և երախտագիտութիւնը: Այդ գործի համար նորա ընտրեցին նորա տօնախմբութեան օրը: Հաւաքելով մի ընդհանուր գումար, այն երեք բաժանմունքից, ուրնա դաս էր տալիս, գնեցին մի բաւական թանկագին ընծա և ահա արծաթի բաժակակալի վերա շնորհակալութեան նամակ տարան նորան: Այս վկայագիրը այնպէս հետաքրքիր է և այնքան մեծ լոյս է գցում սեմինարիաների ժամանակակից դրութեան վերա, որ հարկաւոր ենք համարում առաջարկել հասարակութեան ծանօթանալու նորա հետ: Ահա այդ նշանաւոր, և շատ կարելի է, դեռ առաջին սեմինարիական ադրեսը:

ՆԱՄԱԿ (I):

«Մեր սիրելի ուսուցիչ Կ: Ֆ:

Թէև միայն կէս տարի է, որ մենք ծանօթ ենք ձեզ հետ, բայց և այս կարճատեւ ժամանակի մէջ ևս, մենք կարողա-

(1) Շատ հետաքրքիր է, որ այս բոլորը ձեռնարկումն այն սեմինարիատները, որոնք հինգ տարի առաջ վախենում էին միշտ անգամ պատահել իւրեանց դաստիարակներին:

ցանք հասկանալ և սիրել ձեզ: Դուք կենդանացրիք այն առարկան (2), որ սուրբ և հեռաքրքիր է բոլորիս, ձեր բացատրութիւններով և բազմաթիւ նշանաւոր հարցերի լուծմամբ, և որը—սովորութեան համեմատ—սառն և մեռած կերպով էին հաղորդում մեզ: Դուք ծանօթացրիք մեզ Լրոպական բազմաթիւ անհաւատութիւնների հետ, և զօրութիւն տվեցիք պատերազմելու նոցա դէմ: Մենք լսեցինք ձեզանից այնքան, ինչքան դուք ձեր ժամանակում կամեցել էք լսել մեր հին դաստիարակներից:

Այժմեան ժամանակին շատ զգալի է դառնում անշահասէր ուսուցիչների կարևորութիւնը, որոնք ճշմարիտ սէրով վարվէին իւրեանց առարկայի հետ: Մենք աշակերտներս ծարաւ ենք դրական, և ոչ բացասական խախուտ տեղեկութիւններին: Բայց այդպիսի ուսուցիչների թիւը, այժմեան ժամանակին, նվազումէ անդադար: Շատ ժամանակ չէ, որ մեզ թողեցին Մ. Ն., Թ. Վ., Ի. Ս., Ա. Ս.: Սոքա ամենեքեան մեր ամենալաւ դաստիարակներ էին, սոքա ամենեքեան շատ օգուտ բերեցին մեր լուսաւորութեան . . . : Լաւ դաստիարակից մենք իրաւունք ունինք պահանջելու ոչ միայն պարզ և քաջ ծանօթութիւն իւր առարկայի հետ այլ մեզ հարկաւոր է նոյնպէս և նորա սէրը դէպի իւր առարկան և համակրութիւն դէպի իւր աշակերտներ: Ահա այս խկ սէրի և համակրութեան համար դէպի մեր կրթութիւնը, մենք յայտնումենք մեր շնորհակալութիւն ձեզ ձեր տօնախմբութեան օրին: Յոյս ունենալով տեսնել և այսուհետեւ ձեզ այդ միւլենոյն սէրով դէպի ձեր առարկան և մեր լուսաւորութիւնը, յայտնումենք մեր երախտագիտութիւն: Ձեր աշակերտներ . . .

Ուրեմն ահա ինչ հոգի են ստացել այժմ մեր մի քանի հոգեւոր ուսումնարանների աշակերտները, և ինչ ծարաւով են դիմում դէպի լուսաւորութիւն? Ուրեմն հունձ շատ կայ, բայց ցաւալին այն է, որ առաւել եռանդոտ և ընդունակ մշակները միշտ պակասումեն ինչպէս խոստովանումեն իւրեանք աշակերտներ:

(2) Սուրբ գրքի պատմութիւնը:

Ուրեմն այժմեան միջոցներին համեմատ, դործը չէ առաջ դնում՝
այնպէս, ինչպէս պէտք էր: Արդարեւ, չ'նայելով այն արգելքներին,
որոնք լինումեն կառավարութեան կողմից, լսվումէ, որ սեմինարիաի
դատարարակները հեռանումեն զանազան կողմեր սեմինարիաից,
նոցա խումբերի մէջ լսվումէ միայն անբաւականութիւն և մաղ-
ձոտ նախատինքներ դէպի սոյն մարդիկ, որոնցից նոքա սպա-
սումէին իւրեանց արդարեւ ողորմելի և աղքատ վիճակի որեւիցէ
բարւոքումն: Սկսեցին հրատարակել նաեւ տպագրութեամբ սոս-
տիկ և զօրեղ բողոքներ անդործունէունք և քնի ընդդէմ, որոնք
թաղաւորումեն հոգեւոր ուսումնարանական կառավարութեան
մէջ: Օրինակի համար կարելի է ցոյց տալ Կիւմլի Ակադէմիաի
աշխատութիւնների մէջ տպւած այն դերազանց յօւրածը, որ
պարզումէ այն հանգամանքների բոլոր ծանրութիւնը, որոնց
մէջ գտնվումեն մեր սեմինարիաներ և նոցա ուսուցիչներ: Մենք
կողմնակի մարդիկ, անկեղծ ուրախացանք, երբ լսեցինք, որ հա-
սարակական բեֆօրմների և բարեկարգութիւնների հետ, զգաց-
վել է և հոգեւոր ուսումնարանները բարւոքելու կարեւորութիւնը:
Ասումեն, իբր թէ այժմ ևս այնտեղ մտածումեն հեռացնելու
սեմինարիաի կրթութեան զանազան անյարմարութիւններ և
պակասութիւններ, մտածումեն լաւացնելու դատարարակու-
թեան ձեւերը, սեմինարիաի նոր կարգադրութեան վերաւայն
և այլն Միթէ կարելի է չ'ուրախանալ և չ'համա-
կրել այդպիսի առաջադիմութեան հոգեւոր դասի մէջ, որը,
ինչպէս զիտենք, յայտնի էր մինչև այսօր մի չափազանց ան-
շարժողութեամբ և յամառ կացութեամբ միևնոյն դրութեան
մէջ? Յաւալին սոյն է, որ բոլոր այդ մտածմունքը և պլանները
բարւոքելու մասին, բոլոր այդ ըստ երևոյթին կենդանացած
դատողութիւնները մեր հոգեւոր ուսումնարանների անյարմա-
րութիւնների և պակասութիւնների մասին, թէ և սկսել էին եր-
ևել մեր հոգեւոր և աշխարհական օրագիրների մէջ, եղան ի-
բրև մի բողոքական զարթումն, որից յետոյ կարծես սկսվեցաւ
նորէն երանելի և անվրդով քունը: Նոյն ժամանակ, երբ ան-
գաղար լսումես կամ կարդումես թէ այն ինչ տեղ եղել է բե-
ֆօրմ, այստեղ արված է այս ինչ բարեկարգութիւն, այս ինչ

տեղ թեթեացրած են ծառայութիւնը և մեծացրել են ծառայողների իրաւունքները։—Հոգեւոր ուսումնարանի մասին զեռ ևս մտածում են, դատում են։ Երիտասարդ և ամենալաւ ուսուցիչները, տաղնապով, ինչպէս ասվումէ, դուրս են գալիս ուսումնարանից։ Կարելի է երեակայեւ թէ մինչև ինչ աստիճան կարող է ծաղկել ուսումն, այս հանգամանքների մէջ մեր հոգեւոր ուսումնարաններում, որոնք պիտի պատրաստեն և արձակեն իւրեանց մէջից ոչ աւելի ոչ պակաս—հովիւներ, ուսուցիչներ և ժողովրդային դաստիարակներ! . . .

ԿՈՂՄՆԱԿԻ ԳՐՈՂ:

ՆԱՄԱԿ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՈՊՈԼԻՑ:

Ա երջին օրերում մի փոքր ժամանակ չունենալով նամակս ուշացրիցի:

Թիֆլիսից մինչև Ալեքսանդրոպոլ ճանապարհորդութիւնս մանրամասնաբար գրած ունիմ, թէ հարկաւոր և յարմար կ'լինի, կ'հաղորդեմ: Այս անգամ չգրեցի, որ ձանձրութիւն չ'պատճառեմ: Իմ գրածս այնքան տեղագրական էլ է, գրել եմ հեռաւորութիւններն, գալուս ժամանակը, եղանակը, ճանապարհի ծախսը և մէկ քանի տեղերի նկարագրութիւնը:

Սկսեմք գլխից: Ալեքսանդրոպոլ քաղաքը բաւական մեծ է, 12,000 բնակիչ ունի, որոնցից 10,000 Հայեր են և մնացածը Յոյն, Կաթօլիկ, Ռուս և Թուրք են: Հայկական լեզուն այստեղ այնպէս տիրապետել է սոցա վերա, որ շատ Յոյն իւր լեզուն չէ իմանում և հայերէն է խօսում: Բացի դրանից այս տեղի Ռուսների և Թուրքերի մեծ մասը հայերէն խօսել են իմանում: Ճանապարհները և փողոցները երկայն, լայն և ուղիւղ են, շինութիւնները թուխ և կարմիր խառնված քարերից, որից քաղաքը տխուր տեսք ունի: Տները մեծ մասով միայրկանոց են: Փաղաքի մէջ կան երկու հայկական եկեղեցի, մէկը բնիկ Հայ ժողովրդի համար է, և միւսը (որի երկայնութիւնը 77 քայլ կ'լինի, լայնութիւնը 31 քայլ և բարձրութիւնը մօտ 4 սաժէն, գլխին կաթողիկէ չուսի և Թանկագին փայտով է ծածկված:) նորակների համար է: Այս նորակները գաղթել են 1828 թ. Հասան-ղալա գիւղից, որ Արզրումից մօտ է և մեծ մասով Ղար-

սից, իսկ Արզրումցիները Ախալցխայ են գաղթել: Երկու Հայկան եկեղեցիներ ևս նոր են շինում. սոցանից մին գտնվում է քաղաքի կեդրոնում և 3 կողմից մեծ գաւթ ունի: Սորա երկայնութիւնը 66 քայլ կ'լինի, լայնութիւնը 30 քայլ, իսկ բարձրութիւնը չէ աւարտված: Շէնքը թուխ և կարմիր քարից է և մեծ աշխատանքով:—Կայ նմանապէս և մին Յոյների և մին Կաթօլիկների եկեղեցի: Քաղաքի մէջով գետ չէ անցկենում: Արփաչան $1\frac{1}{2}$ վերստ հեռաւորութեամբ է անց կենում քաղաքից: Բերդը, (որ առաջնակարգ է համարվում) գտնվում է Հարաւ-Արեւմտեան կողմ և նորա մէջ մի ռուսական եկեղեցի կայ: Որովհետեւ բերդը գտնվում է մի վերստաչափ հեռու, քաղաքիս Ռուսները գնում են յունական եկեղեցին: Քաղաքիս մէջ կան 10-15 հատ կառք (դրօշկի): Քաղաքում կան 17 փոքր դպրոցներ և մի Հոգեւոր դպրոց: Ուռ ժամանակ թողնենք մասնաւոր ուսումնարաններն և Հոգեւոր դպրոցի վերախօսենք: Դպրոցը բաղկանում է երեք դասատունից և ունի 140 աշակերտ: Նիւթական կողմից կառավարվում է Եօթն Վիրաց Աստուածածնի պատկերի արդիւնքով: Այս պատկերը, ասում են, Ղուկաս աւետարանչի նկարված է (սորա վերա տեղեկութիւն եմ հաւաքում և իւր ժամանակին յոյս ունիմ հաղորդելու): Այս պատկերի եկամուտը հասնում է մինչև 500 մ: տարին: Բացի սորանից պատկերի առաջվան եկամուտիցն մնացել է 2000 մ: զանազան անձների վերա շահով, բայց, ինչպէս պատմում են, այս պարտատէրները ոչ շահ են տալիս և ոչ զլուխը: Ուսումնական կողմից դպրոցը մինի տեղ 8 տեսուչ ունի, բայց աշխատողը չկայ: Ուսումնարանումն այժմ կան երկու ուսուցիչներ (դուք կարող էք հարցնել թէ երեք դասատուներ երկու վարժապետներ չեն կարող կառավարել: Ես կ'պատասխանեմ, թէ կարող են, ըստ որում ես փորձով տեսայ), Մինը դաս է տալիս հայկական լեզու և կրօնագիտութիւն և ստանում է տարին 180 մ, իսկ միւսը-ռուսական լեզու և Թաբանութիւն և ստանում է 100 մ: Ուսումնարանին ես ականատես եղայ և շատ խղճալի դրութեան մէջ գտայ: Կարգից և կանոնից զուրկ, դատաւորութիւններն շատ թոյլ են, բացի հայկական լեզուից (այն ևս

տեսողաբար): Յոյս կայ, որ այսուհետև ուսումնարանը կարգի և կանոնի տակ ընկնի և մի ուսումնական տեսուչ ընտրվի, որովհետև նոր նշանակված Առաջնորդի, Գրիգոր արքեպիսկոպոսի ուսումնասիրութիւնը և ազգասիրութիւնը յայտնի է Ալեքսանդրապոլի ժողովուրդին նորա քարոզներէց:

Այստեղ մի ընկերութիւն կայ 25 հոգուց բաղկացած. իւրաքանչիւր ընկերակիցը տվել է 10 մ: Այս ժողովված փողով երկու կրպակ (դուքան) են բաց արել և իւրեանց ընկերներէց երկուսին են պահ տվել: Պայման են դրել, որ բոլոր ընկերներն այն կրպակներէց առուտուր անեն:

Զորս ամսի մէջ իւրաքանչիւր կրպակը 200 մ, աշխատանք է արել: Այս ընկերութեան գլխաւոր նպատակն է փող աշխատել:

Սորա նման մի ընկերութիւն ևս այս օրերս պէտք է սկսվի: Սոցա թիւը նմանապէս 25 է. բայց իւրաքանչիւրի տվվածը է 25 մ: միանգամայն և մի մանէթ էլ իւրաքանչիւր ամիսը: Այս ընկերութիւնը պէտք է կազմվի հինգ տարի ժամանակով և ոչ ոք ընկերներէց իրաւունք չունի բաժանվելու. մինչև հինգ տարու լրանալը: Միայն ով կամենումէ, կարող է միայն իւր տըված փողերը ստանալ առանց աշխատանքի: Այս ընկերութեան գլխաւոր նպատակն է ընկերական և ընտանեկան կեանքի մէջ աւելորդ (ժողովուրդին աղքատացնող) բաները վերցնել: Այս ընկերութիւնը իւր համար կանոններ է գրում. թէ որ կարողացայ այս կանոններն կ'ըմեն և ձեռք կ'հաղորդեմ:

Ան քաղաքի մէջ նմանապէս ընկերութիւններ են կազմվել բարի նպատակով: Օրինակ. մի ընկերութիւնը պայման է դրել, որ իւրեանց երկրում գործվածից շոր հագնեն, իսկ ուրիշ տեղից բերածը, օր. մահուղը, դրապը և այլն չհագնեն: Միւս ընկերութեան պայմաններէց, թէ ով որ պարտէզ կամ բանջարանոց ունի, ինքն պէտք է նորա մէջ բանէ թէ շատ թէ փոքր, և բոլոր գործերին վերահասու լինի:

Ալեքսանդրապոլի նահանգը թէպէտ Երևանի մէջ է, բայց ինքն մեծ գոլով եկեղեցական գործերի կառավարիչ առանձին եպիսկոպոս է նշանակվում և Առաջնորդի օգնական է կոչվում:

Այժմ նոր եպիսկոպոս նշանակվեցաւ Տ. Գրիգոր անու-
նով, ինչպէս ասացի:

Թատրօնի վերա առանձին ոչինչ չունիմ հաղորդելու բացի
նորանից որ տունը վարձել են բեմի (սցենի) յատակը շինել
են և պ. Կարինեանցի գրված Շուշանիկի կրկնումն են անում:

Պ. Շահխաթունեան (դերասանը) կամենումէր այստեղ
ծառայութեան տեղ դանել և այստեղ մնալ Թատրօնին օգնե-
լու, բայց այժմ այստեղ չէ:

Ծաղկագարդի երկույն այս տեղի մեծ կկեղեցու վարա-
գոյրը երեք Թիֆլիսցիներ քաշեցին, մէկին կճանաչէք, Ե. . .
Ղ. էր: Մեծ կկեղեցում 3 վարագոյրներ կան մին
մեծ-սեղանն է ծածկում, և 2 փոքրներ-Աստուածածնի պատ-
կերներն են ծածկում: Սոցա քաշելուց առաջ եպիսկոպոսը քաղ
րոզ ասաց և վերջում աւելացրեց, թէ «Թիֆլիսցիները ամեն տե-
բարեգործութիւն շատ են արել և յայտնի է նոցա ազգասիրու-
թիւնը, ըստ որում ես ևս ականատես եմ եղել: Ահա այսօր
Թիֆլիսցիները լոյս գին են ընծայում և Աստուծու փառքի
դուռն են բաց անում»:

Մ. ՔՉԱՐԵԱՆ:

Շնորհակալ ենք պ. Քոչարեանից այս գեղեցիկ նամակի
համար. ցանկանում ենք բոլոր հոգով, որ այս օրինակով մեր
ուրիշ նամակագրողները գրեն մեզ իւրեանց քաղաքի մասին:
Պ. Քոչարեանը շատ նոր և հետաքրքիր տեղեկութիւններ է
հաղորդում: Ուսումնարանի վերա խօսելով, հեղինակը կարծումէ
թէ մենք պիտի զարմանանք, որ երեք դասատան մէջ երկու ու-
սուցիչ են ուսուցանում: Չէ, պ. Քոչարեան! Չիր և մեր պէս
սիրող հոգիները կարող են դեռ ևս երկար վրդովվել այդպիսի
իրողութենից, բայց դա շատ սովորական է Հայերի մէջ: Ասենք
թէ Ալեքսանդրօպօլում այդ կարելի է, որովհետեւ մարդիկ չ'կան,
փող չ'կայ, վերջապէս քաղաքի հեռաւորութեան պատճառով
կարող էին անկանոն... գործեր կատարվել, բայց ահա ձեզ մի բո-
լորովին վրդովեցնող իրողութիւն, Թիֆլիսի նման բազմամարդ
քաղաքում, Թիֆլիսում որ իբր առաջին լուսաւորված քաղաք
է. համարվում Կովկասի մէջ. ուրեմն որտեղ կայ հայկական հա-
սարակութիւն և պիտի լինի և հասարակական կարծիք, Թիֆլի-

սուս, որտեղ կարծես կենդրոնացած են բոլոր հայկական բարոյական զօրութիւնները, այս քաղաքի հայկական ուսումնարանի մէջ մի ուսուցիչ կարողանում է ոչ միայն երկու այլ չորս և հինգ դիտութիւններ իբրեւ ուսուցանել; այդ գետութիւնները սորա են. հայկական լեզու, դրականական պատմութիւն, ընդհանուր պատմութիւն, Ֆրանսիական լեզու (մի օր դա ուսուցանում էր և հայկական պատմութիւն, բայց հարկադրվեցաւ թողնել):

Կարդացէք Իշխան Բագրատունու նամակը (եր. 150, № 5) և կ'տեսնէք թէ ինչպիսի օգուտ կարող է բերել մի վարձկանը, երբ նա ուսուցանում է առարկա միասին:

Այս բոլորի մասին ուրիշ անգամ:

Շատ և շատ ուրախ ենք վանի Հայերի բռնած գործի մասին. այդ է մեր բարոյական փրկութեան միակ հնարը; և այդ վաղուց պիտի իմանային մեր Հայերը, և փոռք Աստուծուն, որ դոնէ այժմ սկսում են իմանալ: Առ հասարակ հաւատացած ենք, որ ուրախութեամբ պիտի կարդան Հայերը այս գեղեցիկ նամակը:

Խմբագր:

ՆԱՄԱԿ ԴԷՊԻ ԽՄԲԱԳՐՈՂ:

Պարզ տեսնվում է իբրև մի հայերուց մէջ անդրադառնում հայութեան ջեր գովելի սկզբունքը, այն է յառաջադիմութիւն մարդկային: Գեղեցիկ խօսք, Արևմտեան կողմերում մարդիկ մարդկութեան ամենաբարձր աստիճաններին հասած հպարտանում են իրանց գեղեցիկ յատկութիւններով, իսկ մենք զգում ենք թէ մարդկութիւն կայ, սակայն ինչ կերպով պիտի ընթանանք նորա ասպարէզը, ճանապարհը մեզ յայտնի է, իսկ նախանձ չունենք և չենք փափագում: Ոմանք մարդկային կատարելութիւնները փնտռում են սուրբ գրոց աշակերտելով, ոմանք չ'աշակերտած, հետեւելով միւսները սանձվելով կամ հեռանալով չար նպատակից, սակայն բարի էլ չեն գործում..... բայց և ոչ մէկն է զգում թէ մարդկային կատարելութիւնը, բարոյականութիւնն է, և այս վսեմ բառի համար տարիներով դաստիարակվում են, հազարներով լսում են ճառեր, և նրանք են միայն բարոյականանում, որոնք ըմբռնում են կամ որոց ուղեղն մէջ տպաւորվում է դաստիարակի վսեմ և իմաստալից բա-

նախօսութիւնը: Մեր կողմերումը այնպէս են կարծում թէ մարդը դաստիարակված է եթէ վեհերոտ է, վեհերոտութիւնը անկրթութեան արդիւնքն է. Աթէնքը իրան մանուկները աշխատումէր անել ակնածու, նա իրան զաւակների վերայ բարբարոսական տեսութիւն չ'ունէր, չէր կրթում նա իբրեւ անարդ գերի, այլ հասցնումէր պատուել մարդիկներ: Ամեն ոք հասկանումէր իրան պատիւը: Պատիւ, եկ ինքնազուլս արձանացիր, ոչ, նա չէ կամենում, որովհետեւ կրթութիւնն է սորա մայրը, սորա ստինդուն, և սրան պէս, կրթութիւնն է նա ևս բարոյականութեան մայրը: Եթէ մի մարդ գործումէ լոկ բանականութեամբ, և եթէ այս բանականութիւնը մշակուած չ'է դպրոցական բանտրի մէջ, նա մնումէ սնախառ, հաւանումէ ինք իրան և չէ կամենում, որ ուրիշներն էլ իրան պէս լինին, կարծելով թէ պատեոյ մրցանակը ստացել է, կամ եթէ այդպիսի մարդը հարուստ է, այն ատեն աշխատումէ իշխել հրամայել, փառաւորվել, գործել անխորհուրդ, կարծումէ իրան մի իմաստուն, սակայն ի նպաստ մարդկութեան և ոչ մի բան է յղանում նրա ուղեղից: Սխալված է խեղճ բանականը: Որմիզդականները այս սկզբունքը տաշտումէին իբրեւ մի Աստուածային պատգամ, և մեր վրա կարծես նրանից ներգործված է, որովհետեւ ունենք այն, ինչ որ չ'ունէինք առաջ: Պարսերը տմարդութեան ամենագոռու վարքովը յարձակումէին մեր վերա, մենք նորանց բարբարոսութեան պատասխանումէնք դպրոցներով վանքերի մէջ: Տէգերը մղումէին մեր օրտերը, մեք պաղարիւն ճառեր էինք յղում այլ և այլ թէմեր — սորա գեղեցիկ ապացոյցն է լուսաւորչական Եկեղեցւոյ ազատ և գեղեցիկ սկզբունքը: Զոյիլը ունէր մի շրջանակ և իբրեւ մարդագայլ նա որսումէր պարզամիտները, և երբեմն գիշատումէր դպրոցները քայքայեցին նորա հիմը, և դպրոցականները մոլորտելով նորա սկզբունքը, մարդկային սեռին, որ սքօղված էին մի նսեմ վարդուրի տակ, ցոյց տվին մի ճառագայթ և սրա լոյսը մինչ դեռ կենդանացած պտտումէ ամէն կողմեր: Դպրոց, դպրոց, կրկնումեմ դպրոց, սա է մարդիկներին հասցնում դէպի կատարեալ մարդկութիւն, դէպի մշակում, դէպի լուսաւորութիւն:

Սա է հպարտացնում ազգերին և նախամեծար անում ուրիշներին։ Ապացոյց են քեզ անդաստանները, որոնք եթէ չեն արգասաւորվում, իրանց արժէքը կորցնում են։ Ձայնեց այս մասին Շամախույ Ս. Առաջնորդ Դանիէլ կալիսկոպոսը, նա զգում էր և այս զգացումը երկու տեսակ ներգործութիւն ունէր, այն որ հալում էր և մաշում էր իրան սիրտը և այն, որ մեղայինք չէին ըմբռնում նրա բարձր խօսքերը։ Վերջապէս կառուցին և մեր քաղաքումն էլ դպրոց։ Մենք զգում էինք թէ սրանով նախապաշարման վերջը տվինք, իսկ ուրիշները, կատակ էին կարծում, սակայն այնպիսի մտքերը շուտով իրանց համոզման վերա գանգատեցին, յանկարծ հանդիպելով Շամախույ հոգևոր դպրոցի հարցաքննութեան, ուր տեսնում էին նրանք մանուկներ, բաւական ճարտար, տեսնում էին որ նորանք սնանում են ոչ թէ իրանց պէս տարօրինակ, այլ փայլելով մարդկութեան ասպարէզում։ Հայրը վկայ էր որդւոյն յառաջադիմութեանը և անտարակոյս, նա ուրախանում էր, փառաւորվում էր և շատ կարելի է իւր սէրը զաւակին վերա չափազանցում էր։ Հարցաքննութեան օրերը պատուելի Շամախեցիներին հրաւիրեցին ի պարգևաբաշխութիւն, այս հանդէսը աւելի գովելի էր իրան շքեղութեամբը։

Ի դիմաց ամենեցուն քննիչները նոր նոր հարցեր էին ուղղում աշակերտներին և սորանց համառօտ պատասխանները աիովում էին իրանց հարց սիրտը, որոնք բաղմած էին և վկայ հանդէսին։ Սրբազան Առաջնորդը ստէպ ստէպ յայտնում էր ուսման հետևանքը, բացատրում էր նրանց ինչ որ պիտոյ է և կարելոր։ Հայ մանկան սպասելով իրանց հայրերիցը մի նպատակ, ճառեր էր ուղղում նրանց, որոնք շարժելով ինքնայորդոր և եռանդաբեր, և որ գովելին է մասնակցելով Սրբազան Առաջնորդին աշխատութեանը, ստորագրութիւն բաց արին իրանց մէջը, ստորագրութեան թուղթը ունեցաւ երեք հազարի մօտ մանէթ. այս գործին առաջնորդեր էին վսեմազունք Աբրահամ բէկ Լալայեանը, Աղայ Մովսէս Ներսէսեանը և ուրիշ շատեր։ Սակայն որչափ ևս երախտապարտ պիտի անեն դպրոցական վարձութեան, եթէ այդ գումարը ժողովի և սրանով սկսենք նոր

կեանք տալ մեր նոր սերունդին, որ սրա վերա է միայն ապագայի բարօրութեան յոյսը:

Պ. Խմբագրող, ընդունեցէք և այդ ճառերը, որ պարզեաբաշխութեան հանդէսին խօսված է, և առնելով սրանց, Ձեր պատուական թերթի մէջ, քաջալերեցէք մեր պատուելի հասարակութիւնը և Ձեր երկու տող խորհրդածութեամբը:

Պանդուխտ ՍԱՀԱԿ ԳՈՒՐԳԷՆԵԱՆ:

1-ն օգոս. 1865, Շամախի:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ:

Մենք ստացանք այս օրերս մի աշխարհագրական գիրք «Սկզբնական դասագիրք աշխարհագրութեան Ամերիկայի մետոդով» (1) աշխատութիւն Կոռնելիոսի» անունով: Այս գիրքը հրատարակել է գրավաճառ պ. Տ. Միքելեանը իւր հաշւով որպէս դասագիրք ուսումնարանների և առ հասարակ աշակերտների համար: Պ. Տ. Միքելեանը մտադիր է շարունակել այս գործը և այսուհետեւ: Անկարելի է չ'ասել պ. հրատարակողին անկեղծ շնորհակալութեան խօսք այս գեղեցիկ և օգտաւէտ ձեռնարկութեան համար: Շնորհաւորումներ պ. Տ. Միքելեանին մի ձեռնարկութիւն, որը, եթէ կատարվի հարկաւոր ուշադրութեամբ և բանիմացութեամբ, պակասելու չէ բազմաթիւ օգուտներ բերել հայկական ուսումնարաններին, որոնք շատ աղքատ են դասագրքով: Բայց որովհետեւ պ. Տ. Միքելեանը ցանկանում է շարունակել այս գեղեցիկ գործը, ասենք այստեղ քանի մի նկատողութիւններ, որոնք, եթէ միայն պ. Տ. Միքելեանը կամենայ ուշադիր լինել նոցա, համարձակվում ենք կարծել, անօգուտ չեն լինի նորա հրատարակութիւններին: Հարկաւոր ենք համարում ասել, որ որքան լաւ է ձեռնարկութիւնը, այնքան վատ է նորա կատարումն: Կօռնելի աշխարհագրութիւնը յայտնի է ամերիկական մետոդով, այսպէս նշանակված է և թարգմանութեան մէջ: Բայց զարմանալին այն է, որ գրքից բաց է թողված այն, ինչ որ ցոյց է տալիս ամերիկական մետոդը, բազմաթիւ հարցերը ամեն զլխի տակ: Այս հարցերը

(1) Ամերիկական ձևով:

ուսուցչի համար են: Գուցէ մեր ընթերցողներին յայտնի է, որ Ամերիկայի մէջ ուսուցիչները առ հասարակ Եւրոպայի ուսուցիչներին նման չեն, այնտեղ շատ հազարաւոր է այնպիսի ուսուցիչը, որ նվիրւած լինի ամբողջապէս ուսումնատուութեան: Ամերիկայի ուսուցիչը իւր ուսուցչական պաշտօնի հետ կամ ինքն ևս ուսանող է միւսին ժամանակ մի կօլիջի կամ համալսարանի մէջ, կամ պարապումէ ուրիշ գործով: Կօռնելը շինել է իւր աշխարհագրութիւն այնպէս, որ նորա հայրենիքի մանուկները փնաս չքաշէին այդ տեսակ ուսուցիչներից, որոնց պիտի շատ և շատ օգնէ գիրքը, և նոցա պակասութիւնը ինքն լցնէ: Ամեն մի առարկայի համար գրւած են քանի մի հարցեր, որոնք քննումեն առարկան գտնազան կողմերից: Այսպէս ասենք աշակերտը կարդաց գրքի մէջ, թէ մեր երկիրը պտտումէ 24 ժամում արեգակի շուրջ: Սորա համար դրւած են այսպիսի հարցերը. 1. ինչ է այն մարմնի անունը, որ պտտումէ արեգակի շուրջ 24 ժամում? 2. որ մարմինն է պտտում արեգակի շուրջ 24 ժամում? 3. որտեղ է պտտում երկիրը? 4. քանի ժամումն է պտտում երկիրը արեգակի շուրջ? Լայն: Մի քանի այսպիսի և սոցա նման հարցերից յետոյ աշակերտի յիշողութեան մէջ այնպէս խոր կ'տպաւորվի թէ երկիրը պտտումէ արեգակի շուրջ 24 ժամում, որ նա երբէք չի մոռանայ այդ, մանաւանդ եթէ այդ ցոյց է տվել նորան ուսուցիչը զօրօրւով: Ի հարկէ բանիմաց ուսուցիչը ինքն ևս կարող է այսպիսի հարցերը առաջարկել բայց որտեղից գտնել միշտ, մանաւանդ Հայերի մէջ, բանիմաց ուսուցիչներ, որոնք շուտ կարողանային այսպիսի հարցերը առաջարկել աշակերտներին: Ուրեմն այս հարցերը շատ օգտաւէտ են աշակերտներին և շատ օգնում են ուսուցիչներին, և սոքա են կամում գլխաւորապէս ամերիկական մետոդը: Ինչ մտքով բաց են թողել հայկական թարգմանութեան մէջ այդ հարցերը, իսկ գրքի ճակատին թողել են «ամերիկական մետոդ» բառը, մեզ բողբողին անհասկանալի է:

Ասենք քանի մի խօսք լեզու մասին: Մի ընդհանրապէս ընդունված և կանոնաւորված լեզու այդ չունինք դեռ ևս մենք: Ուրեմն պահանջել թէ լեզուն պիտի այս կամ այն լեզու լի-

նէր—մենք չունինք ոչինչ իրաւունք, Մենք ունինք մի իրաւունք—պահանջել որ ամեն գրողը ներկայացնէր իւր գրվածը մի կանոնաւոր և միութիւն ունեցող լեզուով: Եւ այս մեր իրաւունքը կամենում ենք ամենամեծ խստութեամբ գործ դնել:

Այս թարգմանութեան լեզւի մէջ չեն երևում ոչ կանոն, ոչ միութիւն: Նախ—ընդունված է աշխարհաբարում յատկացուցիչը միշտ առաջ դասել, ուրեմն հարկաւոր էր այսպէս տպել. Աշխարհագրութեան սկզբնական դասագիրք . . . Կոռնելիոսի աշխատութիւն, Ի. Տ. Միք. հրատարակութիւն, և այս հաւաստումէ ինքն պ. Տ. Միքելեանը մի ուրիշ տեղ: Գրքի կազմի վերա նշանակելով իւր գրավաճառանոցի հրատարակութիւնները, գրումէ. «Տ. Միքայէլեանցի գրավաճառանոցի հրատարակութիւնք»: Հեղինակի ազգը Կոռնէլ է, չենք հասկանում թէ ինչ պատճառով են աւելացրել հին յունական ուս վերջաւորութիւնը: Իւր ծանուցման մէջ պ. հրատարակողը գործ է ածում ձեռնարկութիւն բառը ռուսական «руководство» բառի տեղ: Շատ հաւանելի է, որ կամեցել է այդ բառին տալ իւր հին նշանակութիւնը, թէև ձեռնարկութիւն բառը այժմ գործ է ածվում միայն предприятіе, entreprise, argument բառերի նշանակութեամբ: Բայց ինչ կ'նշանակէ հետեւեալ նախադասութիւնը: «Մարդս ունեցել է ցանկութիւն իմանալ թէ երկրիս մակերևոյթի վերայ եղած ջուրը շատ է», չէ հասկացվում, թարգմանողը երևի կամեցել է ասել «Մարդս ցանկութիւն է ունեցել (ցանկացել է) իմանալ թէ շատ է արդեօք երկրիս մակերևոյթի վերա ջուրը»:

Թարգմանողը երբեմն գործ է ածում, »չի կարող» ձևը: Ինչի? Մենք արդէն չենք ասում «չիմ կարող, չես կարող, չի կարող, ասում ենք չիմ կարող, չես կարող, և չէ կարող: Առանձին ուրախութեամբ նկատեցինք բոլոր գրքի մէջ, որ թարգմանողը ազատ է պահել իւրան անիմաստ հնամուտութիւնից, ընդունելով մի նոր ձևը և գործ ածելով վ տառը այն տեղերում, որտեղ պատահում են ուսուցողները, որոնցից մին հնչվում է որպէս վ: Միւս տեղերում թարգմանողը թողել է ու տառը: Օրինակ. ուրիշները գրում են անդանուում, թարգմանողը

դրել է անուանվումէ, մենք գրումենք անվանվումէ: Մենք հասկանումենք թարգմանողը միտքը, նա ցանկացել է բառի արմատական ձևը պահպանել: Ուրիշները ևս ասումեն, որ մեր գործածված ձևերից չէ կարելի իմանալ բառի արմատը. «անվանվում» բառից դժվար է որպէս թէ իմանալ, որ այդ բառը ծագումէ «անուն» բառից: Բայց մի թէ չէ հարկաւոր իմանալ, որ լեզուն քանի առաջ է դնում և զարգանումէ, այնքան հեռանումէ իւր արմատական ձևերից? Միթէ «անուն» բառը արմատական ձև է? Հարցնումենք այդ պարոններին, եթէ միայն ուշադիր են եղել դոքա երբեք Ֆիլոլոգիաին և մասնաւորապէս հայկական ֆիլոլոգիաին, քանի բառ դիտեն դոքա, որոնց արմատը և ծագումն կարելի լինէր ճշդութեամբ որոշել? Առհասարակ լեզուների մէջ միթէ բոլորովին իմացվումէ թէ որ բառը որ արմատից է ծագում? Իսկ այն արմատները, որոնք իմացվումեն, մեծ դժվարութեամբ են իմացվում. յայտնի է, որ ռուսական ища (խրճեթ) բառը ծագումէ топ (истопить — վառել արմատից: Բայց այս իմանալու համար որքան գլխացաւութիւն էր հարկաւոր? Եւ ինչին է հարկաւոր առհասարակ գլխացաւութիւնը այսպիսի գործերի համար? Մեզ ինչ փոյթ թէ այս բառը այն արմատից չէ ծագում, այլ մի ուրիշ արմատից: Հարկաւոր է միայն աշխատել, որ լեզուն լինի հեշտ և հասկանալի թէ ընթերցանութեան և թէ խօսակցութեան մէջ:

Միևնոյն բառը թարգմանողը միևնոյն երեսին զանազան ձևերով է գործածում, երբեմն նրա, երբեմն նորա (եր. 3): Միևնոյն երեսին երկու տեղ թարգմանողը ասումէ «արեգակի չորսի կողմը» միւս երկու տեղ «արեգակի շուրջ»: Մենք չենք հասկանում թէ ինչ է նշանակում «չորսի կողմը» ձևը (եր. 3): Պատմութիւնները բառը գործ է ածվում պատմած բառի տեղ (եր. 4), և 10 երեսին մենք արդարեւ գտնումենք, որ թարգմանողը գործ է ածել պատմած բառը: Մի տեղ գործ է ածվում «կողմեր» միւս տեղ կողմեր (եր. 5), ի հարկէ վերջին ձևը կանոնաւոր է, որովհետեւ «եր» վերջաւորութիւնը արդէն յորձնակու ձև է: Մի տեղ Ավստրալիա գրումէ և տառով

միւս տեղ վ տառով (եր. 8): Նոյն երեսին թարգմանողը ասումէ, «Այս կերպիւ որոշումն երկրի հինդ ովկիանոսն և ցամաքները», ինչ մոքով օվկիանոսն գրված է եղակի, իսկ ցամաքները յոգնակի թւով? Թարգմանողը երբեմն գործ է ածում տաքնումէ, երբեմն տաքանումէ (եր. 10-11): Երբեմն գործ է ածում գիծեր, երկիրներ, երբեմն գծեր, երկրներ, (եր. 12-13): Ճշմարիտ է, մեր լեզուն քերականութիւն չունի, բայց այնքան անկանոն գրել ինչպէս այս թարգմանութիւնն է գրված, անխղճութիւն է երևում մեզ: Հարկաւոր է գոնէ փոքր ինչ խնայել աշակերտի ուշադրութիւնը և առողջ իմաստը: 23 երեսին մենք գտնումենք «ինչ է բերան գետոյ, ինչ է սկիզբն գետոյ», փոխանակ աշխարհաբար ասելու «ինչ է գետի բերանը, և այլն: Սիամակի, Սոստակի, Պանամակի, Բիսկաիակի և ուրիշ անունների ռուսական ձևը այսպէս է թողել թարգմանողը (եր. 27): Անախորժ է արդարև այսքան անուշադրութիւնը: Ռուսական «սկի ով եվ» վերջաւորութիւնների փոխանակ մենք ունինք մեր եան վերջաւորութիւնը, ուրեմն բոլորովին աւելորդ է ասել Սիամակի, և այլն, երբ շատ յարմար կարելի է ասել Սիամեան ծոց, Պանամեան պարանոց, Մալակեան նեղուց և այլն: Ինքն թարգմանողը մի ուրիշ տեղ գործ է ածում այդ եան վերջաւորութիւնը (եր. 31), և ասումէ, Կարալբեան և ոչ Կարալբակի: Նշանակումէ թարգմանողը իմացել է, բայց չէ կամեցել ուշագիւր լինել գործին: Սակայն հարկաւոր է իմանալ, որ մանուկների համար պատրաստված գրքերի մէջ անուշադրութիւնը այնպիսի յանցանք է, ուր չ'կայ ներումն. . . . Թարգմանողը երբեմն գործ է ածում Ափրիկա, (փոխ, Աֆրիկա) երբեմն Ափրիկէ: Օտարտի գործ է նոյնպէս, որ ա տառով վերջաւորված անունները ուղղականում գրումէ առանց յ տառի, սեռականում անշուշտ կպցնումէ յ տառը, ուղ. Աֆրիկա, սեռ. Ափրիկայի, որտեղից է շնորհ բերում յ տառը—դժվար է իմանալ: Մի տեղ գործ է ածում թարգմանողը Սպանիա, (եր. 50) միւս տեղ Իսպանիայ, (եր. 55): Ինչ անէ աշակերտը? Դուռնաի գետը գրումէ Դունայ (եր. 60): Աշակերտը կարգալիս ասումէ, Դունա (ամենեքեան գիտեն, որ յ տառը բառի վերջում

չէ արտասանվում): Եթէ ուսուցիչը մեր օրինաւոր ուսուցիչներից է, խփումէ գլխին իւր աշակերտին և ասումէ «ասա. Դունաի, այստեղ յ տառը արտասանվումէ որպէս ի»: Լաւ, աշակերտը, որի գլխում ուսուցչի զարկը լաւ պինդ տպաւորեց այդ կանոնը, ասումէ Դունաի: Բայց ահա խեղճ աշակերտի համար մի նոր փորձութիւն: Երեք տող ներքեւ նա տեսնումէ էլբայ, և այս բառը դառնութեամբ ստացված կանոնի տակ գցելով շուտով, աշակերտը ասումէ էլբաի, նոր զարկից ազատ ֆնալու համար: Բայց ի զուր եղան խեղճ աշակերտի հաշիւները, ուսուցիչը նորէն տալիս է գլխին և ասումէ «ասա. էլբա, այստեղ յ տառը չէ արտասանվում»: Եւ ահա ողորմելի աշակերտի գլուխը երկու անգամ արդէն զգաց ուսուցչի ձեռի ծանրութիւն երկու րոպէ միջոցում այն պատճառով միայն, որ նորա համար դասագիրքը շինողը ամենեւին չէ կամեցել նորա վերա մտածել:

Սկսելով մի գործը հարկաւոր է անշուշտ շատ ուշադիր լինել գործի կատարման կերպին: Նոյն այդ էլբա անունը 65 երեսին գտնվումէ առանց յ տառի: Բէին անունը թարգմանողը գրումէ Բէյն. յ տառը ի տառի փոխանալ (եր. 60), իսկ 61 երեսին, երբ հաշուումէ մեծ գետերի թիւը, գրումէ Բէին, և 73 երեսին նորէն գրումէ Բէյն մեծ տառերով: Մտին գետը գրումէ Մայն: Ֆրանսիաի մայրաքաղաքն է Պարիժ» (եր. 71), ինչի Պարիժ, երբ հայերէն միշտ ասոււնէն Փարիզ? Բայց 50 երեսին ինքն թարգմանողը գրումէ Փարէզ, 69 երեսին տեսնումենք Մոսկուայ; ինչի այդ ուսյ, երբ մենք պիտի ասենք վա. Մոսկվա, և այլն:

Կարծես թէ խօսք են տվիլ հետևողութիւն չ'պահպանել ոչնչի մէջ, որովհետեւ և իւր սեփական ազգանունի հետ այսպէս է վարվում պ. Տ Միքելեանը, մի օր գրումէ Տ. Միքայելեան (այսպէս է և զբավաճառանոցի վերնադիրը, հայերէն, իսկ ռուսերէն Տ. Միքելեան) մի օր Տ. Միքայելեանց և այլն: Մենք այդ ազգանունի առաջին ձևը համարելով կանոնաւոր և միանգամ գործածելով, գործ ենք ածում և միշտ միայն առաջին ձևը:

Երկրորդ ձևի մէջ շատ զտարոտի է թւում եսնց վերջաւոր-

ըութիւնը, որ խոր արմատացել է Ռուսաստանի Հայերի մէջ: Ռուսերէն խօսելիս և ստորագրելիս մեր սիրելի հայրենակիցները գործ են ածում միայն ռուսական ձևը ով վերջաւորութեամբ (Կիրակոսով, Մարտիրոսով), հայերէն խօսելիս և ստորագրելիս կամենում են գործ ածել հայկական ձևը և զնու մեն միշտ հանց վերջաւորութիւնը: Մեզ թւում է, որ մարդս ավել լեզուով պիտի պահպանէ իւր ազգանունը այն ձևով, որ ձևը նշանակված է իւր թղթերի մէջ: Եթէ ասում ենք հայերէն մի Ռուսի ազգը, մենք արդէն երբէք չենք հայացնում նորան և չենք ասում. Պուշկինեան, Լեւոնտեան, այլ միշտ Պուշկին, Լեւոնտով: Ինչի ուրեմն միայն Հայն շուտ թողնում է իւր ազգանունի հայրենական ձևը և ընդունում օտար ձևը? Թուրքաստանի Հայերը այս կողմից շատ գերազանց են Ռուսաստանի Հայերից: Երկրորդ—եանց վերջաւորութիւնը մենք չենք գտնում մեր քրականութեան մէջ և այս ձևը սխալ հասկացված ռուսական ձևի տառ առ տառ թարգմանութիւն է, որ միանգամ մտել է և արմատացել է մեր մէջ: Երևի մի ժամանակ մի Հայն ռուսական ով (Петровъ, Պետրով) վերջաւորութիւնը կարծել է յողնակի—սեռական հոլով և ահա հայերէնում ևս թարգմանել է սեռականով և դրել է եանց (Կիրակոսեանք, —եանց): Այնուհետև այդ մոլորված պարոնի օրինակով ով կամեցել է իւր ազգանունին հայկական ձևը տալ, ով մասնիկը փոխել է եանց—ի վերա: Բայց ոչ ռուսերէնում և ոչ հայերէնում ազգանունները վերջաւորութիւնը սեռական հոլովի ձև չէ: Ռուսական լեզուի մէջ ով, եվ, են, սկի, իչ մասնիկները ցոյց են տալիս սեռականութիւն, սեփականութիւն, նոյնպէս և հայկական քերականութեան մէջ եան, ունի, անան մասնիկները ցոյց են տալիս սեռականութիւն: Եւ մեր հին պատմութեան մէջ, Մովսէս Խոնապու մէջ, հայկական ազգանունները մենք տեսնում ենք միայն եան վերջաւորութեամբ և ոչ երբէք եանց, մանաւանդ, որ այդ տառը ծանրալուր և ծանրահնչուն տառ է: Ահա այս կողմից ևս Ռուսաստանի Հայերից գերազանց են և հարազատ են հայկական ձևին Թուրքաստանի, Պարսկաստանի, Հնդկաստանի և ուրիշ Հայերը, որոնք երբէք չեն գործածում եանց վերջա-

ւորութիւնը, եթէ ոչ այտտեղից գնացողները: Վերադառնալով
դէպի ա. Տ. Միքելեանի հրատարակութիւնը և վերջացնելով
մեր խօսքը, ցանկանում ենք ամենատեսակ աշողութիւն հրա-
տարակողին այս իւր գեղեցիկ գործի շարունակութեան մէջ:
Սորա հետ կ'ասենք, որ աշողութիւնը կախած է մեծ մասով
ինքն ա. Տ. Միքելեանից: Նախ — որ հրատարակողը պիտի պահանջէ
թարգմանողից, որ նա ամենամեծ ուշադրութիւն դարձնէ իւր
գործի վերա, և ոչ այսպիսի խառնիխուռն կերպով, առանց
մետօղի և սխտեմի, առանց մտածելու թէ ինչ պիտի կատարէ
թարգմանողը (գոնէ մեզ այսպէս երևեցաւ նորա թարգմանու-
թիւնից): Այսպիսի թարգմանութիւնը մենք չենք կարծում, որ
օգտակար լինի մեր մանուկներին: — Երկրորդ բացի
թարգմանողի ուշադրութենից, մենք բոլորովին հարկա-
ւոր ենք համարում, որ ա. Տ. Միքելեանը, կամ առհասարակ
ով կամենում է բարերարական նպատակով հրատարակել մի ու-
րիշի թարգմանութիւնը կամ շարադրութիւնը, ինչպէս իւր
ծանօթ երեք կամ չորս բանիմաց պարոններից, որ սրբա կար-
գան աշխատութիւնը և երաշխաւորեն զխաւորապէս լեզւի
կանոնաւորութիւնը: Հաւատացած ենք, որ այն ժամանակ այս-
պիսի հրատարակութիւնը իւր բովանդակութեան ներքին ար-
ժանաւորութեան համեմատ կ'ունենայ և արտաքին ձևի գե-
ղեցկութիւնը:

Շատ և շատ ցանկալի է, որ հրատարակվին այսուհետև այս-
պիսի մեծ ուշադրութեամբ զանազան գիտութիւնների դասա-
գրքերը, որոնք կարողանային օգնել մեր ոչ այնքան բանիմաց
ուսուցիչներին և ցոյց տալ թէ ինչ կ'նշանակէ մի գիտութեան
դասաւորութիւնը: Մեր մէջ առհասարակ ամեն գիտութեան
դասաւորութեան վերա շատ թեթեւ են նայում, բայց մանա-
ւանդ այդ թեթեւ հայեացքը նկատվում է աշխարհագրութեան
մասին: Մեր մէջ աշխարհագրութիւնը ոչինչ նշանակուի չունի.
նորան սկսում են ամենեքեան ուսուցանել: Մերերը գեռ և սչգիտեն,
որ լուսաւորված աշխարհում, Ամերիկաում, Եւրոպաում աշ-
խարհագրութիւնը շատ նշանաւոր առարկա է համարվում
այժմ, մանաւանդ ուսումնական Ռիւտերից յետոյ, որ լոկ ա-
նուններ պարունակող գրքից աշխարհագրութիւնը շինեց չա-

փազանց հետաքրքիր գիտութիւն: Այժմ աշխարհագրութիւնը ուսուցանել նշանակումէ ծանօթացնել աշակերտներին բոլոր ժամանակակից տէրութիւններ ներքին կեանքի հետ: Այժմ շատ փոքր է համարվում, եթէ աշխարհագրութեան ուսուցիչը ասումէ միայն, ինչպէս առաջ, թէ այս ինչ տէրութիւնը հարուստ է և լուսավորված: Հարկաւոր է այժմ փաստերով, հետաքրքիր և նշանաւոր փաստերով ապացուցանել, թէ արդարև հարուստ է և թէ ինչ պայմաններն են հարստացնում: Ի հարկէ սորա համար հարկաւոր է, որ ուսուցիչը ծանօթ լինի ստատիստիկա (տեղագրութիւն) կոչված գիտութեան հետ, հարկաւոր է, որ նա ծանօթ լինի Կօլքի, Մօրօ-դը-Ֆօնէսի և սոցա ձևերի հետ: Բայց որտեղ գտնել այդպիսի հմուտ անձը? Սակայն աշխարհագրութեան պօլիտիկական մասը անց կենալու համար անշուշտ հարկաւոր է ստատիստիկան, Ֆիզիկական մասի համար հարկաւոր են անշուշտ բնական գիտութիւնները, իսկ մատեմատիկական մասի համար—ի հարկէ մատեմատիկան: Բայց ինչպէս գտնել այդ բոլորը մեր մէջ? Ուրեմն դործին պիտի օգնեն միայն լաւ և խլճով թարգմանված դասագրքերը: Ահա այս պատճառով է, որ մենք խնդրում ենք, որ այս դասագրքերի հրատարակողները մեծ և մեծ ուշադրութիւն դարձնեն այնոր վերա, որ նոքա համեմատ լինին իւրեանց նպատակին: . . .

Վերջին անգամ մենք տվեցինք մի բաւականացնող կարծիք Գամառ-Քաթիպաի բանաստեղծութիւնների վերա: Այսօր կարող ենք կրկնել նոյն կարծիքը և հաստատել: Ով միանգամ կարդացել է «Հեռացել եմ իմ մայրենի աշխարհից» «Նկարիչ» Գանգատ» «Արաքսի արտասուք» «Խրատ հայ հիղինակին» «Աբեղայ» «Հայ և հայութիւն» «Քաջ Վարդան Մամիկոնեանի մահը» և այլն, նա համաձայն կ'լինի մեր հետ, եթէ մենք ասենք, որ Գամառ-Քաթիպաի բանաստեղծութիւնը կազմումէ մի բացառական, բոլորովին առանձնապէս նշանաւոր երևոյթ հայկական գրականութեան մէջ:

Մենք չգիտենք—նոցանից որը առաջ բերինք. Գանգատը, Խրատը, Արաքսի արտասուքը թէ բոլորը միասին: Մենք պատրաստ ենք և ուրախ կ'լինէինք, եթէ կարելի լինէր բոլորը առաջ բերել և նորոգել նոցա ընթերցողների յիշողութեան

մէջ: Հարկաւոր է միայն մօտենալ գրքին առանց կրքի, սուրբ սրտով (թէեւ շատ դժվար էր այս մեր մէջ) և ընթերցողի առաջ կ'բացվէր կեանքի գեղեցիկ և ճիշդ նկարագիրներ: Մենք հաւատում ենք, որ ամեն Հայն կ'ցանկանայ ունենալ այդ գիրքը, մանաւանդ, որ զինքն շատ փոքր է նշանակված (50 կ.) և կարելի է ստանալ պ. Միքելեանի գրավաճառանոցում Թիֆսում: Թող հայկական մանուկները և երիտասարդները սերտեն և երգեն այդ գեղեցիկ ոտանաւորները, բայցի քանի մի բացառութիւններից ի հարկէ: Հարկաւոր է մոռանալ, որ այս բոլորը լոյս տեսաւ Պետերբուրգի : Ահա ինչ է ասում մեր սիրելի և ցանկալի Բելինսկին բարձր ճարտարապետական գործի մասին: «Բարձրվերին ճարտարապետական գրվածքը շատ սակաւ է ցոյց տալիս իւր ազդեցութիւնը ընթերցողի հոգու վերա առաջին անգամից: աւելի յաճախնա պահանջում է, որ նրան աւտիճանաբար զննէին և դատէին նա չէ յայտնվում յանկարծ, այնպէս որ քանի աւելի կարգումես նորան, այնքան աւելի խոր ես մտնում նորա կազմվածի մէջ, սկսումես հասկանալ նորա խորութիւնը, բռնումես նորա առաջ չնկատված գծեր և յատկութիւններ, նկատումես նոր գեղեցկութիւններ, և աւելի զվարճութեամբ վայելումես նորան: Այս հասկանալուն և վայելելուն մեծութեանը չ'կայ չափ, չ'կայ սահման, նա անվախճան է. Այս պատճառով իսկ ճարտարապետական գործը հասկանալի չէ բազմութեան, ամբողջին, ինչպէս այն ամենը, ինչ որ անց է կենում նորա զօրից: Նա հասկանալի է միայն սակաւներին, բայց ընտրվածներին,—և երբ ժամանակը կ'առնէ իւրան, դրականապէս վճռելով ճարտարապետի մեծութեան լնդիրը, ամբողջը այս ընտրվածների ձայնից աղաղակումէ նորա հանճարեղութեան մասին, բայց նորան հասկանումէ նոյնպէս վատ, ինչպէս և առաջ. Այժմ ով համոզված չէ Շէկսպիւռի հանճարի անչափ մեծութեան մասին, բայց արդեւք շատ մարդիկ կ'կամենան լսել նորա դրաման աւելի քան թէ մի որեւիցէ վոգելիք, որի հասկանալու համար հարկաւոր չէ խորանալ մտքի մէջ և ամփոփել մտքի բոլոր ուշադրութիւնը? :

Ըստ երևոյթին միայն ճարտարապետական գրվածները ամենից առաջ զբաւում են բազմութեան ուշադրութիւնը, յափշտակելով բազմութիւնը իւր հասկանալի լինելով, որ կարելի է տեսնել նաև սահմանաւորվածների և ազդեանքի մէջ: Բոլոր փայլունը, նորը, թէև օտարաւի և փայրապար իւրատեսակ լինէր, իւր սկզբում մեծ աջողութիւն ունի ամբօխի մէջ, և յաճախ յափշտակում է նաև հստակիական ճաշակ ունեցող մարդիկներին. . . . Բայց ուշ թէ վաղ—ճշմարտութիւնը միշտ առնում է իւրանը. նորան օգնում է ժամանակը, այս մեծ և անմեղանչելի դատաւորը: Ճարտարապետական ստեղծվածը յանկարծ չէ յայտնվում, այլ աստիճանաբար, քանի աւելի էք կարդում, այնքան աւելի հասկանալի է դառնում նա և աւելի վաշխութիւն էք պզում, մինչ կարծված—ճարտարապետական գրվածները, որոնք կուրացնում են ամբօխը իւրեանց նորութեամբ, փոքր առ փոքր թուլանում են, նսեմանում են ամեն նոր կարդալուց և վերջապէս կորչում են ծերութենից, որ մենք նշանակում ենք առհասարակ հնանալ բառով: Յաւիտենականութիւնը դուրս է տանում իւր ալիքներով միայն համաշխարհայինը, ընդհանուր մարդկայինը, միշտ մնացող և միշտ նորահասը. . .

Ճշմարիտ ճարտարապետական աշխատութիւնը հիացնում է ընթերցողին միշտ իւր ճշմարտութեամբ, բնականութեամբ, հաւատարմութեամբ, ներգործականութեամբ այնպէս որ, կարդալով նորան, դուք բոլորովին համոզված էք, որ բոլոր պատմվածք կամ ներկայացրվածք այդ աշխատութեան մէջ, պատահել է արդարև այնպէս, և այլապէս կատարվել նա չէր կարող: Երբ դուք աւարտում էք կարդալ—աշխատութեան մէջ նկարված անձները կանգնած են ձեր առաջ որպէս կենդանիներ, իւրեանց հասակով, իւրեանց ամեն յատկութիւններով—դէմքով, ձայնով, ընթացքով, մտածութեան կերպով, նոքա առ միշտ անջնջելի կերպով տպաւորվում են ձեր յիշողութեան մէջ, այնպէս որ դուք արդէն երբէք չէք մոռանալ նոցա: Պարզութիւնը և անարվեստութիւնը անհրաժեշտ պայմաններ են ճարտարապետական աշխատութեան: Անարվեստութիւնը ճշմարտութեան գեղեցկութիւնն է և ճարտարապետական աշխատութիւնները շատ հարուստ են այդ

գեղեցիկութեամբ: Այդ իսկ պատճառով է, որ երբ եռանդոտ երիտասարդը կ'կարդայ ճարտարապետական գրվածքը, — նա պատուրաստ է իւրան հարցնել: Ինչի նա չէ գրել այդ? Նա արդէն այնպէս հասարակ է և սովորական կարծես հարկաւոր էր միայն նստել և գրել:

Արհեստի մէջ այն բոլորը, ինչ անհաւատարիմ է ներգործականութեան, սուտ է և ցոյց է տալիս զրոյի ոչ թէ շնորհը, այլ անշնորհութիւն: Արհեստը ճշմարտութեան արտայայտութիւն է, և միմիայն ներգործականութիւնն է ամենաբարձր ճշմարտութիւն»

Ահա ճարտարապետութեան պայմանները! Այս կանոնների հիմով քննեցէք Գամառ-Քաթիպաի բանաստեղծութիւնը և դուք կ'համաձայնէք, թէ անձամբ մեղանծանօթ մեր բանաստեղծը որքան մօտ է ճարտարապետութեան աշխարհին:

Այժմ դանք ուրիշ կողմերին: Ճշմարտութիւնը պահանջում է, որ մենք խստովանենք, որ հրատարակված բանաստեղծութիւններից երկու հատվածներում մենք չենք ճանաչում մեր բանաստեղծին: Այն է «Մայրաքաղաքում կրթած հայ աղջիկ» և «Մայրաքաղաքում կրթած հայ երիտասարդ»: Բոլորովին չենք հասկանում, թէ բանաստեղծը որտեղից է առել այդ նկարագիրները: Աղղային խնդիրների մէջ նա որքան մօտ է ներգործականութեան, այս երկու խնդիրների մէջ անհամեմատ աւելի հեռացել է նորանից, թէև աւելի սպասելի էր հակառակը. ինքն երիտասարդ է և գտնվում է մայրաքաղաքում: Մենք պատրաստ ենք աւելի կարծել, որ սոքա կամ թարգմանութիւն են և բոլորովին դուր կ'նքված «մայրաք. կրթած հայ աղջիկ և երիտասարդ անունով, կամ բոլորովին անյաջող նմանութիւն, քան թէ յատկացնել ինքն բանաստեղծին: Չէ, մեր բանաստեղծը ներգործականութեան այսպիսի անհաւատարիմ գործ չէ տվել մեզ երբէք: մենք կարող չենք նորանից այդ ընդունել: Եթէ բանաստեղծը աչքի առաջ է ունեցել մի երկու հարուստ աղջիկներին և երիտասարդներին, մի երկուսի նկարագիրը անկարելի է առաջարկել որպէս ընդհանուրի պատկեր: Եւ միթէ այդքան հայկական սոցիալիստական Ռուսաստանի երկու մայրաքաղա-

քու՞մ? Ենք նոցա ամենեցուն ճանաչումենք, և ճշմարտութեան անունով հերքումենք բանաստեղծի կողմից նոցա յատկացրված դժերը և հաստատումենք, որ նոցանից գրեթէ ոչ մին չունի այդ յատկութիւններէից նաեւ մի քանիսը:

Ճշմարիտ է, որ այդ բոլորը կարելի էր բառ առ բառ ասել մի օր ռուսական աղջիկների մասին, որոնք դալով դաւառներից մայրաքաղաք կրթութիւն ստանալու, դաւառը վերադառնալուց յետոյ, գրեթէ խելագարված էին մնում մայրաքաղաքի գուսարների և ուլանների՝ համար, բայց և Ռուսաստանում արդէն անցնումէ այդ բոլորը, ուր մնաց որ Հայերից մայրաքաղաքներում ստանումեն կրթութիւնը միայն այն աղջիկները, որոնց ծնողները այնտեղ են իւրեանց գործերի պատճառով, և պիտի խոստովանենք, որ դոքա գրեթէ ամենեքեան (և թւով շատ սակաւ են) ստանումեն օրինաւոր կրթութիւն; իսկ երիտասարդների մասին նաեւ խօսելը դժվար է. այնքան անճիշդ և, կարելի է ասել, սուտ նկարագիր է: Ձենք կարողանում բոլորովին հասկանալ թէ ումից է ձեացրել այդ նկարագիրը մեր բանաստեղծը? Որ երիտասարդը մի տեղ Հայ է դառնում և միւս տեղ այլազգի? Նա հագնվումէ en grand (այսինքն հարուստ կերպով) մանէ գալիս à la chique (շիկով) և այդ անդրան հագնվողը և շիկով ման եկողը ճաշումէ Դիւսօի կամ Դօմենիքի մօտ (Պետերբուրգի առաջին և շատ թանկագին հիւրանոցներ են): Ենք այսպէս կրթված երիտասարդին բոլորովին չենք ճանաչում, որովհետեւ չկայ այդպիսին, իսկ եթէ բանաստեղծը երեւակայութեամբ է ստեղծել դորան, այն ժամանակ դա մոռացել է ճակատին դնել, թէ դա երեւակայութեան պտուղ է; այն ժամանակ մենք կարողէինք կարգալ և ոչ առանց վայելչութեան: Եթէ ոչ—հրատարակելու ժամանակ հարկաւոր էր մտածել, որ en grand հագնվողին, շիկով մանեկողին Դիւսօի կամ Դօմենիքի մօտ միայն ճաշելու համար հարկաւոր է տարին 600—700 մանէթ փող մսխել; յետոյ նորան en grand հագնվելը և à la chique մանգալը միւս 600 մանէթ պիտի նստէ, և դուրս է գալիս, որ միայն հագնվելու, մանգալու և ճաշելու վերա մեր երիտասարդը մսխումէ 1200—1400 մ. տարին:

Մենք ճանաչումենք մեր երկտասարդներին, նաև հարուստ ծնողներ ունեցողներին, և գիտենք, որ նոցանից շատ և շատ սակաւներ ստացել են և ստանում են հազիւ 1000 մանէթ բոլոր ապրուստի համար, այնպէս որ եթէ ցանկութիւն ևս լինէր Դիւսօի մօտ միշտ ճաշելու, կարելի չէր լինի երկտասարդին այդ գործը առանց մեծամեծ պարտքերի մէջ ընկնելու: Բանաստեղծը շարունակումէ, թէ երկտասարդը կարգումէ Morning, (անգլիական օրագիր) Débats, (ֆրանսիական օրագիր), ոչ Բազմավէպ, ah, fi donc (այսինքն, ինչպէս կարելի է այդպիսի անարգ օրագիր կարդալ!) Մի ժամին նա զարթումէ, անկողնում թէյ է խմում, նախաճաշիկ 3 ժամին է ուտում, ճաշը 6 ժամին, և այն:

Մենք հաստատ գիտենք, որ անգլիական լեզուն գրեթէ ոչ որ չգիտէ մեր երկտասարդներից և Մօրնինգ նա չէ կարող կարդալ: Ֆրանսիական օրագիրները շատ սակաւ են կարդում նոքա; խի դէպի Բազմավէպը կամ հայկական օրագիրներ, մեր ուսանող երկտասարդները, որքան մեզ յայտնի է, ունեցել են միշտ և ունին վառ և բոլորք համահրութիւն: Արդարև մեր բանաստեղծի նկարագրով մենք հեշտութեամբ կարող ենք ճաճաչել մի ռուսական իշխան Գալեցինին կամ կօմս Շերեմետովին, կամ մի ուրիշ այսպիսուն, բայց երբէք ոչ հայկական երկտասարդին: Հարկաւոր էր մտածել, որ ապագա Հայերը այս նկարագիրներ կարող էին ընդունել որպէս ճիշդ և արդար պատկերներ և այնպէս դատել մեր այժմեան երկտասարդներին, և նոքա մեղաւոր չէին լինի, գիտենալով բանաստեղծի կոչումն — հաւատարիմ լինել միշտ ներգործականութեան, այլ մեղաւոր կ'լինէր մեր բանաստեղծը, որին այս անգամ, և մենք յոյս ունինք միայն այս անգամ, դաւաճանել է իւր գրիչը: Կարծես թէ թարգմանված են այս երկու նկարագիրները ռուսականից (1):

(1) Ով կարդացել է Մեզ. Հայաս. լրագրի № 13, և մտքում ունի նորա խօսքերը այս բանաստեղծութեան մասին, նա գիտէ, որ լրագրի խմբագրողը ասելուց յետոյ, թէ լեզւի կոկոթեան և մտքերի հասունութեան կողմից այս գրքոյկը կա-

Ի դէպ է ասել մի խօսք և թարգմանական պիեսների մասին: Այժմ հրատարակված ոտանաւորների մէջ մօտ 14 հատվածներ թարգմանութիւն են, որքան մեզ յայտնի է, օրինակ՝ Մուրացիկ կինը գրեթէ բառ առ բառ թարգմանութիւն է Բե. րանտէից, Ոստիկ, Ուսանող և այլն: Եթէ բանաստեղծը աւելի ճշդութեան համար նշանակէր ամեն թարգմանութիւնը, համարձակվումէնք հաւատացնել նորան, որ երբէք արժողութիւն կորցնելու չէր ոչ մին նոցանից. սյսպիսի թարգմանութիւնը պակաս գին չունի բնագրից: Ընդ հակառակն բանաստեղծը պիտի շահվէր անշուշտ, որովհետեւ 1, որ ամենեքեան կ'տեսնէին թէ նա ինչ գեղեցիկ կերպով կարողացել է օտար ոճը հայացնել, և 2, որ մենք չէինք սկսի երկմտել. թէ ինչի է նա կամեցել վարագուրել իւր թարգմանութիւնները? . . .

Ֆրանսերէն այրբնարան եւ սկզբնական ընթերցանութեան գիրք: Այլ և այլ գործնական կրթութիւններով Հայ դպրատունների համար:

Չանձրալի է կարդալ ex officio (հարկադրված) զանազան մտտիւրաբանութիւններ, բազմաբեր անընդունակութեան և մանրավաճառութեան պտուղներ: Միտումն խղճալ զոցա հեղինակներին:

ըող է առաջնական տեղ բռնել մեր նոր գրականութեան մէջ, աւելացնումէ. «Մինչև անգամ երգիծարանական նկարագրութիւնը զորօրինակ մայրաքաղաքի մէջ կրթած հայ աղջկան կամ երիտասարդի (1) շատ կենդանութեամբ արտայայտումէ նոցա վիճակը» և այսքան միայն: Ահա ձեզ մի գրվածի ամբողջ քննութիւն: Երանի նորան, ով այս լրագրի երևելի և արդար քննութեան տակ կ'ընկնի! Տեսնումէք—սա ևս հասկացել է բանաստեղծութեան միտքը և կրիտիկաի նպատակը! Խեղճ Սիմոնեանց! Յաւալի է ձեր գրութիւնը: Գիտեմ, պ. Սիմոնեանցը կ'ասէ, թէ այդ գրելով, նա կարծումէր բղբել այս կամ այն երիտասարդներին: Լաւ, թող այդպէս լինի. իսկ առողջ իմաստը, պ. Սիմոնեանց? Դուք խռովել էք, թշնամացել էք դորա հետ? Բաւական է: Թողնէնք այս, ներողութիւն խնդրելով ընթերցողներէս: Մեզ. Հայաս. լրագիրը ինչեր չէ ասել? Ինչ օգուտ մեր խօսքից, երբ? Խմբագր.

Մեզ Ֆրանսիական այբբենարան բաշխողս նոր անձն է գրականութեան մէջ, նորա անունը յայտնի էր դորա սիրելի ծանօթներին և այժմ մեզ ևս յայտնի եղաւ։
 Թող խմանան Հայերը, որ նոցա մտա-
 ւորական երկնքում երևել է մի նոր երևոյթ, մի հանճար Պա-
 ւասանեանց անունով։ Սա ոչ միայն ուսուցանում է Թիֆլիսի
 Ներսիսեան ուսումնարանում հետևեալ առարկաները. հայկա-
 կան լեզու, գրականութեան պատմութիւն, ընդհանուր պատ-
 մութիւն. Ֆրանսիական լեզու (մնացել է նորանից ազատ միայն
 ռուսական լեզուն։ Խեղճ մանուկներ !) պարտաւորելով այսպէս
 բոլոր Հայերին իւրան, այլ և այժմ սկսել է հրատարակել դա-
 սադրքեր բոլոր առարկաներից։ Պէտք է խոստովանել, որ Թիֆ-
 լիսին մի բաղդ է ընկել վերջին ժամանակում. այստեղ դուրս
 է եկել մի պ. ֆուլկը (Кавказ № 36) որ յայտնում է, թէ
 6 մանէթով նորա պանսիօնում ուսուցանում են ամեն լեզուներ
 և գիտութիւններ։ Այժմ ահա մի անհամեմատ աւելի բարձր
 հանճարը, միայն Հայերի համար, ոչ միայն ուսուցանում է գրե-
 թէ բոլոր գիտութիւնները և լեզուները, այլ և շարադրում է
 դոցա դասադրքեր, այբբենարաններ, և այլն, և այլն։ Ինչ է
 մնում անելու մեզ—հասարակ մահկանացուներիս, այլ միայն
 զարմանալ հիանալ, փառաբանել և լռել։

Մեզ Հայաս. լրագիրը իւր 35 № ի աղբային հատվածի
 առաջին և վերջին առարկա շինում է մի երկտող յայտարարու-
 թիւն այս նոր գրքի մասին։ Ով է գրել այդ յայտարարու-
 թիւնը—չ'գիտենք.
 Յիշված յայտարարու-
 թիւնը աղաղակում է, մենք անշուշտ խորհուրդ ենք տալիս ով
 կամենում է սովորել Ֆրանսիական լեզու առնել անշուշտ Պա-
 ւասանեանցի այբբենարանը։ Զէ կանգնեցէք, պարոններ։ . . .
 Լրագիրը յայտնում է, որ Հայկական ուսումնարանի կառավա-
 րութիւնը արդէն վաղուց գնել է և տվել է աշակերտներին այդ
 այբբենարանը բազմութեամբ։ Այդ ուսումնարանի գործ է,
 բայց
 մենք պատկանելով հայկական հասարակութեան, և որպէս

դորա անգամ պաշտպանելով դորա օգուտները, մենք առաջարկում ենք ցանկացողներին դեռ ևս շատ չ'շտապել այդ այբբենարանը գնելու:

Բայց je reviens toujours à mes moutons ևս վերադառնում եմ միշտ դէպի իմ ոչխարները: Յայտարարութիւնը շարունակում է դուշել այս այբբենարանը իւր կատարելութեամբ գերազանց է ոչ միայն մեր մէջ, այլ և ուսերէն, և ուրիշ ևրոպական լեզուների այս տեսակ աշխատասիրութիւնները: Այս ինչ չափականց համարձակութիւն է? Ինչ է առաջ բերել այբբենարանից լրագրի դրողը? Ինչով է հաստատում պ. Սիմոնեանցը այդ իւր չափազանց համարձակ վճիռը? Այստեղ զբոլարտված են ոչ միայն Հայերի, այլ և Ռուսերի և Եւրոպացիների մանկավարժները և սոցա բազմաթիւ, բազմադարեան հնարագիտութիւնը: . . . Իմաստուն մարդը ցաւում է ծիծաղում այս երեւոյթի վերա:

Պ. Պալասանեանցը ուսուցանում է Ներսիսեան ուսումնարանի դասատուներում ֆրանսիական լեզու և աշակերտների կցկուռութեան խաբարէլ է իբր այբբենարան և տպել է դորան:

A tous les maux il y a deux remèdes: le temps et le silence- (ամեն չար գործերի համար երկու փրկարար միջոց կան. Ժամանակը և լուռութիւնը):

Բոլոր գործը ամփոփում է հետեւեալ երկու խօսքերի մէջ. Պալասանեանցը տպել է կատարելութեան հասած ֆրանսիերէն այբբենարան: Սիմոնեանցը, նորա բարեկամը, ցանկանում է, որ այբբենարանը անշուշտ ծախվի: Շատ լաւ, թող այդպէս լինի:

Մենք մեր կարծիքը ասացինք ամեն անկեղծութեամբ. հայկական իմաստուն հասարակութիւնը կ'իմանայ վարվել գործի հետ. ահա ջուր և հուր, ուր կ'ամենուսմես մխիթ ձեռը:

Պատմութիւն Հայոց գրականութեան աշխատասիրեց (?) Պալասանեանց: Հատոր առաջին, բանաւոր գրականութիւն, տպագրութիւն (այսինքն ծախսով) Ներսիսեան Ազգային Հոգեւոր դպրոցի: Թիֆլիզ 1865:

— Լսել էք նոր լուր? Ասում են թէ Պալասանեանցի հայկական

գրականութեան պատմութիւնը տպւում է և շուտով լոյս կ'տեսնէ ? Ճշմարիտ ? Ճշմարիտ : — Գիտէ՞ք նոր լուր, Պալաս . հայկական գրականութեան պատմութիւնը արդէն լոյս է տեսել ! Զէ ? — «Ես այս րոպէիս տեսայ նորան» : Ասացէ՛ք ինչպէս է ? «Դեռ ևս չ'զիտեմ, միայն աչքի տակով անցկացրի մի քանի տեղեր» : Ով է այդ գրողը ? Ինչ է՞ք ասում, մի՞թէ չգիտէ՞ք ? Ամօթ չ'է ձեզ, սա հայկական ազգի բարերար է, որ դաս է տալիս հայկական Յերսիսեան ուսումնարանում 4,5 առարկա, Մեղ. Հայաս. լրագրի աշխատակից : Պէտք է որ շատ լաւ լինի . Պալասանեանցից պէտք է սպասել մի օրինասր գրականական պատմութիւն աւելի քան թէ մի ուրիշից ; ում յայտնի չ'է նորա ամեն
 գործին ձեռք զարնող սովորութիւնը ? — Այո, դուք ճշմարիտ է՞ք ասում, պէտք է շուտով կարդալ այդ հետաքրքիր գործ է» : Ահա ինչ էր լսում երբեմն Թիֆլիսում վերջին ժամանակ յիշված անձի ծանօթների մէջ : Այս աղաղակներին նայելով կարելի է մտածել, որ մեր ուսումնական գրականութեան մէջ պատահել է մի անցք . որից պէտք է նորա համար սկսվի մի նոր թւական :

Յիշված անձի շարագրութիւնը կամ արդարեւ պէտքէ մեր գրականութեան բոլոր գորդիօնեան կապերը կտէպէտք է մեր մութ և թերակատար գրականութեան բոլոր հարցերը լուծէ, վերջապէս, պէտքէ ցրէ մեր գրագէտներին տարակուսութիւնները և կարծիքը ?

Այժմ շատ յարմար ժամանակ է ինձ առաջ դալիս ասելու այն միջոցների մասին, որոնցով մեր գրականութեան մէջ մութ մարդիկ կարող են երևել հեղինակի պատիւ ստանալ, մի ծառայական գործի պատճառով :
 բայց ևս հեռանումեմ խօսքիցս ներեցէք : Արդարեւ ինչ հարկաւոր է մի այնպիսի առարկայի վերա խօսել, առաջին որ չ'է վերաբերվում յիշված անձին և նորա «Պատմութիւն հայկական գրականութեան», և երկրորդ մեր տնածին հանճարների ինքնասիրութիւնը կարող է վերաւորվել
 Այսքան միայն կ'ասեմ, որ այդ առարկայի վերա կարելի է գրել

շատ հետաքրքիր և արժանաւոր յօդված այսփերնադրով. հարկաւոր է՛ն ծնվել ոչ խելացի, ոչ գեղեցիկ, այլ ծնվել թաղդաւոր»:

Խոստովանումեմ, որ դողալով եմ սկսում խօսել Պալասանեանցի «Պատմութիւն Հայոց գրականութեան» գրվածի վերա, նա զեռ լոյս չ'տեսած և, կարելի է ասել, չ'ծնված, կարողացաւ յարգ ստանալ, ընդհանուր ձայնը նորա հեղինակին տնասուն հանձար է համարում, փորձառու և իւր հաշիւները լաւ ճանաչող մարդ: Ինչ և իցէ ես սկսումեմ վտանգաւոր քաջագործութիւնը և մեր նախնիների իմաստուն կանոնը մոքումս ունենալով շերտը սարսափելի է, բայց Աստուած ողորմած է սկսումեմ գործը:

Դասական գրքերը երկու տեսակ են լինում: Նոցանից մի քանիսը սկզբնական կրթութեան համար են գրվում: Նոցա զլիւսաւոր արժանաւորութիւնը կայանումէ առարկան հասարակ և պարզ կերպով բացատրելում և երեսաների հասկացողութեան յարմարացնելում: Միւսները գրվումեն հասակաւոր մարդիկների և մտածողների համար, այստեղ բացի բացատրութեան պարզութենից, պահանջվումէ նոր հայեացք կամ ամբողջ առարկայի վերա, կամ նորա մի քանի մասերի վերա կամ գոնէ պիտի ներկայացնվի առարկան նորա ժամանակակից դրութեան մէջ:

Այս երկու տեսակներից որին է պատկանում Պալասանեանցի «Պատմութիւն Հայոց գրականութեան» անունով գրվածը? Նորա բացատրութեան խառնակութեամբ և մեկնութեան խաբատութեամբ, առողջ կրիտիկայի բացակայութեամբ, թէև նո անունները մէջ են բերված բազմութեամբ, ոչ մինին: Իւր ամեն թերութիւններով և աննշանաւորութեամբ — առաջին տեսակին, էսկ հեղինակի պրետենսիով և առաջին և երկրորդին:

Մեր գրականութիւնը, կամ գոնէ այն, ինչոմեր գրակար նութիւն ենք կոչում, ամենաղետալի տեսարան է ներկայացնում:

Քանի երիտասարդներ, որոնք հասարակական կեանքի գործերի մէջ կարող էին լինել գուցէ բարեխիղճ գործակատար անձներ, կօշկակար, կամ գութնատէր, սկսումեն թշվառ հեղ-

նակութիւն կամ աւելի թշվառ ուսուցչութիւն որը հասարակական ծաղղի առարկա է ըննում նոցա! . . . Միւս կողմից շատերը փոխանակ որ իւրեանց միտքը հարստացնեն զիտութիւններով և այնով պատրաստեն հասարակութեան մէջ իւրեանց մտքերի համեմատ մի գործ և տեղ բռնելու, եւ զղելու իւր գործունէութիւնը, իւր սրտի ազնիւ ու ժգնութիւնը, իւր երիտասարդական զօրութիւնները դէպի կեանքի սուրբ գործը և իւր պարտականութիւնները կատարելու մէջ գտնել իւր ամենամեծ վարձը, նոքա զլիւս վայր ընկնումեն այդ արհամարհելի կրկէսի այդ գրականական բազարի մէջ, ուր խրվումեն նոքա և առուտուր է անում անընդունակութիւնը, մանր անհաշիւ պատւասիրութիւնը, և զվարձանումէ երեսայական խաղալիքներով: Բոպէական անունի համար, նոքա անմտաբար ոչնչացնումեն իւրեանց երիտասարդական զօրութիւնները, ոչնչացնումեն իւրեանց գործունէութիւնը; ամեն պիտանի և օգտակար գործին անընդունակ են դառնում; և այս բոլորից ինչ է ծագում? Վարագոյրը վայր է ընկնում աչքերից, և մնում է գլխացաւը, սիրտը դատարկվում է, ինքնասիրութիւնը վիրաւորվում է և սաստիկ չարչարվում է իսկ յետոյ? Յետոյ, ինչպէս սովորութիւն է, գանդատներ, անէծքներ կեանքի, ճակատագրի, կործանոված բաղդի, խաբված յոյսերի, երեւակայութեան անյայտացած երեւոյթների վերա, և այլն: Այո—վայ այն հօր, վայ այն մանկավարժին, ով առանց պատժի կ'թողնէ իւր թերակիրթ որդուն կամ աշակերտին նորա առաջին ոտանաւորի համար, և առաւել նորա առաջին խակ շարադրութեան համար:

Մեր գրականութիւնը աղքատ է մանաւանդ դատական գրքերով. նոր ճշմարտութիւն չէ այս մեր ասածը, այլ և շատ հին է, բայց այնու ամենայնիւ մենք կրկնում ենք նորան, թէ և ոմանք այժմ այդ աւելորդ և անստոյգ կարող են համարել երբ նոցա կարծիքով Պալասանեանցի հայկական գրականութեան պատմութիւնը և Ֆրանսիական լեզւի այբբենարանը ապացուցանում են հակառակը: Այդ մասին չ'ենք կամենում վիճել, ամեն մարդ իւր հայեացք ունի, իսկ մեր աչքում «ոմանք» ոչ-

ինչ ապացոյց չեն: Այսպէս ուրեմն մեր գրականութիւնը շատ աղքատ է դասական գրքերով, մանաւանդ պատմութեան կողմից: Այդոր պատճառը որքան լաւ դասագիրք յօրինելու դժվարութիւն է, այնքան ևս այն ծուռ հասկացողութիւն է, որ ունին առհասարակ այդ առարկայի մասին: Այստեղ ակամա միտքս են գալիս մի ռուսական դրողի Շէվիերերվի խօսքերը. «Ախ, այդ խեղճ մանուկները! ինչ որ հասակաւորների համար պիտանացու չէ, ինչ որ վախենումէ կրտսկայից—բոլորը նվիրվումէ երեսներին»: Իբրև թէ նոցա անմեղութիւնը պէտք է շարադրութեան բոլոր վայրերի պակասութիւնները ճշմարտացնէ: Ի՞նչ եւք տեսնում մեր մէջ? . . . Ոհ, մարդի ուրաւ կտրաւումէ, երբ մտածումէ մի անմիտ դասագրքի և այնպիսի մանկավարժի վերա, որոնք ընդհանուր ուժով ոչնչացնումեն մատաղ տաղանդները և մարդկային կազմվածքով երեսներին շինումեն իդիօտներ: Եւ մեր դասական գրքերից ինչ կարելի է սպասել, երբ մեր ճշմարիտ ուսումնականները միջոց չունին պարապելու նոցա շարադրելով և երբ այդ դասագրքերը շարադրումեն իւրեանց գործը չ'իմացողները? Որտեղ են մեր մէջ այն դասագրքերը, որոնք մի բարեխիղճ ուսուցչի կամ նշանաւոր ուսումնականի աշխատութիւն լինէին?

Ահա վերև յիշված անձը ցանկացել է դասագրքերի պակասութիւնը լրացնել հայրենական գրականական պատմութեան կողմից: Անկարելի է բացատրել մեր ուրախութիւնը, երբ մենք իմացանք այդ դիտաւորութիւնը, երբ մենք սպասումէինք այդ գրքի հրատարակումն: Բայց անհրաժեշտ պարտք ենք համարում մեզ ասել ի լուր ամենեցուն, որ երբէք չէինք փորձել այսպիսի սաստիկ յուսաբեկումն, որ երբէք չէինք խաբված այսպէս սաստիկ: Այլ չէ կարող տեսնել այն մեծ անհիմնաւորութիւնը, որ պարզ ցոյց է տալիս, որ դիրքը շատ շտապով է խմորված: Ինչ հայկական գրականական պատմութիւն պիտի դուրս գար այն թերթերից, որոնք թարգմանվումէին օտար լեզուներից աշակերտների համար? Եթէ ամեն բանը ներվումէ, ինչ որ գործվումէ բազարային գրականութեան մէջ, ինչպէս էք հրամայում վարվել բարե-

խիղճ մատենասէրին գրականական աշխարհի մէջ պատահած այսպիսի վրդովեցնող երևոյթներէի հետ, այն մատենասէրին, որ պարտաւորւած է ամեն հրատարակված գրքի մասին մի ծանուցումն տալ? Լռել դոյա մասին? Բայց այդ կ'լինէր անարգ ցանկութիւն, որովհետեւ դասագիրքը բժան չէ և եթէ վատ է շինված, փոքր քննա չ'պիտի հասցնէ: Ճշմարտութիւն ասել նորա մասին? Բայց հանդարտ և քաղաքավարի կերպով անկարելի է, որովհետեւ ալիւնը եռ է գալիս, երբ Վարվիլ քաղաքավարութեան ընդդէմ? Բայց այդ անարժան է քննողին և անվայել: Ուրեմն ինչ պէտք է անել? Դուք ինքներդ վճռեցէք, իսկ ես կ'յիշեցնեմ ձեզ մի ուրիշ հանդամանք, որ այնքան ընդհանուր և սովորական է մեր այժմեան գրականութեան մէջ:

Ժամանակի ոգու շնորհով մեր մէջ արդէն անցէ կենում տղիտութիւնը, որ պարծնեումէ իւր անձնուութեամբ, ժողովուրդի բոլոր դասերի մէջ նշմարվումէ լուսաւորութեան ծաւալ, և այդ պատճառով դասագրքերը ամենից շահաւէտ ապրանք են դառնում գիրք շինողների համար
 Այդ գիրք շինողները հին հիղինականների դասական գրքերը համառատու մեն և աղճատումեն. այդի հարկէ լաւ է, մեռած հեղինակը իւր գերեզմանից պահանջելու չէ բաւականութիւն իւր անպատուութեան համար: Առհասարակ սոքա ընտրումեն իւրեանց աղճատումների համար այնպիսի շարադրութիւն, որը մի օր մեծ յարգ ունէր և սխումեն նորան անձնուայնել իւրեանց թարգմանութեամբ .

Իսկ լեզուն—սա մեծ անսահման ապարդէզ է տվել նոր գիրք շինողի բոլորովին ա՛կոյի, անկանոն և անճիշդ ոճերին: Ինչն գրողը չէ տվել գոնէ լեզուն մի միութիւն, բառերին որոշ նշանակութիւն (հակասութիւն է լիմանալ, որ սոյն այս անձը մի օր իւր սիրած Մեղ Հայաս. լրագրի մէջ գործ է ածել «պառաւ մարդ» փոխ. «ծեր մարդ»): Թէեւ այս անձը ուսուցիչ է և հայկական լեզուի: Ինչն դա մի տեղ բառը այսպէս է գործ ածում, միւս տեղ այլապէս? Mais ces pourquoi ne fini-

ront jamais (բայց այս ինչիները երբէք չեն վերջանայ) . . .
Այս անգամ այսքան միայն:

ԵՍ ՁԵՄ:

Մենք միշտ ցանկանում ենք մեր օրագրի խօսքը հաստատել զործով:
Որովհետեւ այժմ չունինք ժամանակ, ազատ և պարտադրող ժամերին
մենք կքնենք այս գրվածը և ցոյց կտանք հեղինակին, որ նա բո-
լորովին սխալվել է, և միայն ինչ, ի հարկէ ընդունակ էր սխալվելու,
կարծելով թէ այդ կերպով կարելի է հանդէս դուրս գալ գրականութեան
մէջ, Այդ կերպով կարելի է միայն, և ի հարկէ, հայկա-
կան Ներսիսեան ուսումնարանում զործ կատարել, թարգմանել Բելին-
սկու և Շերրի ընդհանուր դրականական պատմութենից յօդվածները,
և աւելացնելով խորանից քանի մի անուխարանութիւններ, և տալ խեղճ
աշակերաններին հայկական գրականութեան պատմութիւն անունով:

.
.

Խմբագր.

ՆՎԷՐ ՆՈՐԱՆ:

Կնոջս կ'ծախեմ,

Որդիս շուտ կ'տամ:

Կ'շողոքորթեմ

Ես բոլոր աշխարհ;

Կ'դաւաճանեմ

Միշտ բարեկամիս.

.

Անարդ ինձ կանչիր,

Յաժ մարդ ինձ ասա,

Աչքերիս թքիր,

Թուշերիս խփիր,

Խիիր երեսիս,

Միայն գրպանիս

Դու ձեռք մի' տուր:

Նա շատ զգալի,

Շուտ է գրգռում. . . .

ԵՍ ՁԵՄ:

ՄԱՆՐԱԼՈՒՐԵՐ:

—Իտալիայում 247 յատկապէս քաղաքական օրագիրներ կան, այսինքն 1 օրագիրը գալիս է 88,000 բնակիչների վերա:

—Տպարանական գործերի առաջադիմութեան վերա խօսելը մեր մէջ մի օտարոտի ինչ է, երբ մեր տպարանատէրերը քանի մի մանէթ զնույն տպարանի վերա միանդամայն, կարծումն թէ այնուհետև նոցա գործը այն է միայն, որ տպելու գործ ունեցողներից ահաղին գումարների պահանջին և ստանան: Մեր տպարանատէրերը այնքան անտեղեակ են գործին, որ չեն ևս կարծում թէ կարելի է կատարելագործել մի տպագրութիւնը, և այդ կատարելագործութիւնից նոքա պիտի ի հարկէ տուլի շահիլին Տպագրութիւնը այնքան մեծացիլ է արտասահմանում, որ նա ունի իւր պատմութիւն, իւր առանձին օրագիրներ, իւր ընկերութիւններ և ժողովներ:

Յիշենք ամենազլխաւոր օրագիրներ. Journal für Buchdruckerkunst, (Տպարանական արվեստի, ձուլման և նորա ուրիշ գործերի օրագիր): 31 տարի է, որ տպւում է օրագիրս, Ռուսաստանում արժէ 3 մ. 60 կ, չարաթ միանգամ մի թերթ, Գերմանիայի տպարանական աշխարհում ահաղին նշանակութիւն ունի օրագիրս, որի մէջ զուք կգտնէք ամեն բան տպագրութեան մասին:

Ֆրանսիայի տպարանական օրագիրը Magasin Typographique շատ չափաւթեալ է հրատարակւում, երեք ամիսը միանգամ: Անգլիայի օրագիրը կոչւում է «Typographic Advertiser: Վերջապէս Ալալժնները նոյնպէս ունին տպարանական օրագիր. Veleslavin, որի նպատակն է ծանօթացնել ալալժնական տպարաններ երոսական տպարանների ամեն բարեբաժան հետ, հրատարակւում է ամիսը երկու անգամ, զինն է 60 կօպէկ: Տպագրական ընկերութիւնները նոյնպէս բազմաթիւ են:

Ժամանակ չկորցնելը ամեն անգ զլխաւոր խնդիր է գործունէութեան մէջ, Գտել են մի նոր մեքենա, որով մի ժամում կարելի է մօտ 1,500 թերթ կտրել, կտրել և պոպղան տալ: Մեքենայագործ Տանները դառաւ նոր մեքենա, որ մի ժամում կտրտում է 3,000 թերթ: Նոր գտել են նոյնպէս մի փոքր արտոգատիւ մեքենա «the little Favourite» (փոքրիկ սիրելին) անուանել: Այնուց մեքենան երկաթից է, քաշում է մօտ 25 փութ, և 5 ֆուտ երկայնութիւն ունի և 3 ֆուտ լայնութիւն և չարժւում է մի փոքր տղաի ոտով: Մեքենան արժէ մօտ 230 մանւթ: Մի փոքր տղաի ձեռով ալ մեքենան տպում է մի ժամում 800 թերթ իսկ երկու տղաի ձեռով 1,500 թերթ: Ի հարկէ այս մեքենայով աւելի արտաբերութեամբ տպւում են փոքր գրքի գործերը:

Դարձեալ կայ մի նոր հնարված մեքենա, այս մեքենան թեթեւ

ցնումէ տառեր չարելու և ցրվելու գործը։ Այս գործը մեքենան կատարումէ զարմանալի ճշգրտութեամբ և արագութեամբ։ Մեքենայ չինումէ «Alden Type Setting and Distributing Machine Co.» անունով ընկերութիւնը, որ հիմնված է Նիւ—Եօրկում։ Այս մեքենան մեքենան, ասումեն, մի ժամում չարումէ 4,000 տառ և յետոյ նորէն ցրվումէ և դնումէ տառերը խրեանց տեղեր։

—Փորձիկ Կոյսերական դրքատան մէջ այժմ գտնվումեն 2 միլիոն հատոր տպված գրքեր, 200,000 ձեռագիրներ (150 հատ հայերէն ձեռագիրներ), 3 միլիոն պատկերներ, և 5 միլիոնից աւելի աշխարհացոյցներ, տեղագրութիւն, և այլն։

—Յրանախական լրագրիւններից մին պատմումէ, որ այս օրերս մի երեսիլի բխչիլը փորձով տեսել է, որ զլստացու ունեցողի ձակատիւն կի է պղինձը կամ պղնձեղէն ամանը դրվի, քանի մի վայրկենից յետոյ խկոյն կառողջանայ։

—Վերջին հաշուով Թիֆլիս քաղաքի բնակիւնների թիւը 60,085 է; 33,433-ը արական սեռի և 26,652-ը իգական սեռի։

Ազգութեան կողմից սոքա այսպէս են համարված։ Ռուսները արու—(այր)—6,965, էգ (կին)—5,497։ Լեհայիւնները արու—622, էգ—327։ Վրասցիները արու 8,283, էգ—6,595։ Հայերը արու—15,268, էգ—13,136։ Թաթարները արու—649, էգ—307։ Պարսիկները արու—508, էգ—21։ Յրանախայիւնները արու—106, էգ—66։ Գերմանացիները արու—578, էգ—54։ Խաւալայիւնները արու—74, էգ—45։ Անգլիացիները արու—8 էգ—16։ Իսպանացիները արու—1։ Շվեյցարացիները արու—2, էգ—1։ Յոյները արու 61, էգ—58։ Հրէաները արու—226, էգ—201։

—Առաջարկումենք մեր սիրելի Հայերէն և մանաւանդ հայկական հոգեորականներին այն տեղեկութիւններ, որ մենք հասաքել ենք, թէ անշաժ տարին Ռուսաստանի Եկեղեցու Առաջնորդները, որպէս աշխատել են դործ կատարել և օգուտ տալ այն ազգին, որին պարտական են նոքա ծառայելու, որովհետեւ նոքա զիտեն, որ նշանակված են այդ պաշտօնների մէջ այն պատճառով, որ ծառայեն և օգնեն ազգին։ Ահա որքան ուսումնարաններ են բացվել մի տարում Ռուսաստանի քանի մի թեմերում Առաջնորդների ձեռով։ Նիժնոգորսկան թեմում մինչև 1864 թիւը եղել է 1047 ծխական ուսումնարաններ Եկեղեցիների մօտ, այդ տարի նորէն բացվել են երկու ամսում 13 ուսումնարաններ, որիմն բոլոր 1060 ուսումնարանների մէջ եղել են 7,642 աղաներ և 744 աղջիկներ։ Վրացիների թեմում եղել են յաճանանների սեփական տներում 270 ուսումնարաններ 2,970 աղաներով և 322 աղջիկներով։ Նոյնգորսկեան թեմում մի տարում բացվել են 245 ուսումնարաններ (եղել են

250) 7,176 տղաներով և 1,150 աղջիկներով: Տուրքան թիմում 1864 թվին եղել են 1,081 ուսումնարաններ 15,008 տղաներով և 521 աղջիկներով (Ир. воед. оѳоа. № 3):

Այս բուսական հոգեորականութեան փոքրագոյն մասի գործունէութիւնը Ուսումնաւարական առաւելաները եղել են: Ընթերցանութիւն, գրութիւն, կրօն, եկեղեցական երգեցողութիւն և թատրանութիւն:

— Ամերիկական օրադրոներ հաղորդումն, որ օրերոյ Մարիամ Միտչելը նշանակվել է աստղաբաշխութեան պրոֆեսոր (սառնչիչ) մի համալսարանում: Այս մասումս գտաւ մի գիտաւոր աստղ:

— Հիւսիսային Ամերիկայի (Միսսիսիպի-Նախնայնի) մէջ կան մօտ 5 միլիոն աշակերտներ, և նոցա սովորեցնելու համար 160,000 ուսուցիչներ:

— Վորոնեժում հրատարակւում է մի գեղեցիկ և օգտաւետ օրադիր «Բանասիրական գրականներ» (Филологическія Записки) անունով: Այս անգ տպւում են գեղեցիկ յօդւածներ ընդհանրապէս լեզու վերա, պատմութեան, գրականութեան դատաւարութեան և ուրիշ բանասիրական յօդւածներ: Օրադիրը հրատարակւում է երկու ամիս մի անգամ, տարին 6 տետրակ: Գինն է 6 մանէթ: Օրադրի խմբագրողն է պ. Խովանսկին: Օրադրի ուրիշ գեղեցիկ յօդւածների հետ ցանկացողին առաջարկում ենք կարդալ անդամ տարու երկրորդ տետրակի մէջ պ. Ա. Ֆանասկի «Առակ և ռատուկներ» անունով յօդւածը: Նշելով լա յօդւածներ ժողովրդական գրականութեան մասին կարող է ցանկացողը գտնել «Տարեգրութիւն» (Годовник) անունով ուստական օրադրի մէջ, որ հրատարակւում Մոսկովայի համալսարանի պրոֆեսոր պ. Տիխոնովով: Օրադիրը հրատարակւում է երկու ամիս մի անգամ: Գինն է 7 մանէթ:

— Փարիզում վեց հազար 20-30 տարեկան երիտասարդները երդում են տվել միմեանց չպատկիլ բուլտովին, որ այս դառնայ պատճառ փութեան աղջիկներին խրեանց բարձր փոխելու բնասութեան և սովորութիւնների կոշիկ: Փարիզեան երիտասարդները ցանկանում են, որ աղջիկները դադարեն չոսոյ և հարուստ չորեր հագնելուց, կամակորլինելուց և բուլտովին անգործունէա կիանք վարելուց:

— Այս ամառ բաւական մեծ խօշերա կար Եղիսիոսում, և առելի ստատկութեամբ հանրաճում էր երեք քաղաքներում: Այս քաղաքի մէջ, որտեղ 200,000 բնակիչներ կան յունիսի 12-ից մինչև յունիսի 18-ը մեռել են 5,300 մարդ: Կալիֆի մէջ, որտեղ 400,000 բնակիչներ կան յունիսի 20-ից մինչև յունիսի 18 ը 7,549 մարդ: Գառլիստում յունիսի 9-ից մինչև 20-ը 1,588 մարդ: Այսպէս մի ամառաւի ժամանակում երեք քաղաքում մեռել են 14,497 մարդ: Մի խօսքով բոլոր Եղիսիոսում 40 օրում խօշերա գոհ դարձան 82,000 մարդ:

— Սխալի գիւղում մի չլինական ընտանիքում ծնվեցան քանի տարի առաջ և կուրեակները, երկու աղաներ, որոնք միաստիված են անբաժանելի կերպով խրեանց կուրծքի ներքին մասով: Կրկեքան են շատ նման են միմեանց: Նոյն հասակ, նոյն երես, նոյն ձայն և ուրիշ նոյն յատկութիւններ: Երբ մին յնումէ, մյուսն ևս պիտի քնէ, մին զարթումէ, մյուսն նոյնպէս կրկեքան միասին են սարախաւում, միասին տրխրում, միասին քաղցում, միասին ուտում, միասին հիւանդանում, միասին լաւանում, նաեւ նոցա մտքերը և ցանկութիւններն անգամ նոյն են: Նոցանից մին միտն տալի թոյլ է, Նոքա եկել էին Ղօնդոն և ամեն հնար գործ դրեցին բաժանվելու, բայց ամենահնարագէտ դոկտորներ անհաւանդելի համարեցին կտրել նոցա կուրծքը: Եթէ առաջ մեռնէ աւելի թոյլը, միւր կարող է մի երկու րոպէ տալի տարել, խի լիքէ առաջ մեռնէ մեծը, կտակած չկայ, որ կրտսերը նոյն ժամին կմեռնէ:

— Հաղորդումնէք մեր քննիչներին մի քանի ստատիստիկական (սեղադրական) տեղեկութիւններ Թիֆլիսեան դաւառի մասին: Բոլոր Թիֆլիսեան դաւառի մէջ հաշոււմն 502,261 բնակիչ: Թիֆլիսեան դաւառը բաժանւումէ 7 ուեղդներ, տարածութեան կողմից ամենից փոքր է իւրավան ուեղդը, ամենից մեծ է Ելխավիտոպօլեանը: Բնակիչների կողմից ամենից փոքր է Թիֆլիսեանը, ամենից մեծ է Թիֆլիսեան ուեղդը: 1863 թւին Թիֆլիսում կային 62,116 բնակիչներ: Նոյն տարի ծնվել են 2,015, այսինքն. երեսունի վերա ծնվել է մինս Վանից շատ ծնվել է Ելխավիտոպօլեան ուեղդում—6,112 մարդ, այսինքն քսան և միս վերա մինս Նոյն թւին Թիֆլիսում մեռել են 1,813 մարդ, այսինքն. երեսուն չորսից մինս Վաս բաւական շատ է: Նշանակումէ կեանքի դոքտիլին տալի տարրեր (օք, ջուրը, տեղի դիւրը և այլն) այնքան բարեկաջող չեն: Վանից շատ մեռել են Ելխավիտոպօլեան ուեղդում. 4,386, այսինքն. քսան և իննից մին: Վաս արդէն չափազանց շատ է: Կեանքի ամենալաւ պայմանները երեսունս Վանիսեան ուեղդում, այնտեղ մեռել են բոլոր տարում 443 մարդ (բնակիչների թիւն է 49,935). այսինքն, հարիւր տաս երկուսից մին է մեռել: Գօրսկի օկրուգում թիւում մինից մեռել է մին: Գետոյ գոյիս է Թելափեան ուեղդը, ուր եօթսնասունից մեռել է մինս Վան տեղ աւելի մեռել են այր մարդիկ քան թէ կանայք: Թիֆլիսում մեռել են 1,016 այր մարդ, 797 կանայք, այսինքն 219 այրերը աւելի են մեռել քան թէ կանայք: Ելխավիտոպօլեան ուեղդում մեռել են 2,955 այրեր, 1,431 կանայք, այսինքն այրերը 1,524-ով աւելի քան թէ կանայք: Միսիայն Գօրսկի օկրուգում այրերից մի կին աւելի է մեռել, այսինքն. 99 այրեր, 100 կանայք:

Հարկաւոր է նկատել, որ Թիֆլիս քաղաքում վերջին 7 տարիներում բնակիչները զարմանալի կերպով բազմացան, կարելի է ասել,

կրկնապատկեցան. 1857 թվին Թիֆլիսի բնակիչները թիւը 37,930 էր, 1863 թվին—62,116; Վրաս կաթմից մեռելաթիւնը զգալի կերպով նվազեցաւ. 1857 թվին մեռել են 2,224 մարդիկ, այսինքն տասնհօթից մին, 1863 ին—1813 մարդ. այսինքն. երեսուն չորսից մին և հա այն միջոցներն և բախկարգութիւններն փրկարարները որոշումով են, որ ձեռնարկումէ կառավարութիւնը Թիֆլիսում Սեր բալթայաւայանկանումն ք, որ Թիֆլիսի բնակիչները այնքան զարգանան, որ կառավարութեան միշտ օգնական լինին մեռելութիւնը շուտացնող և աւելացնող ֆիզիկական պայմանները հեռացնելով: Առտուած տալ:

—Լեռլինում, Պրուսիայի մայրաքաղաքում այժմ կան 151 օրագիր: Սոցյալից 9 ը օրը երկու անգամ են հրատարակվում: 20 ը օրը մի անգամ, 5 ը ամիսը մի անգամ: մնացածները զանազան ժամանակներում:

—Նախիջևանի և Բասարաբիայի թեմապետ Ե. Բորդի պաշտօնակատարը Գ. Վ. Ալլադեանը բարձրագոյն հրամանով արձակված է այդ թեմի պաշտօնը վարելուց, 1863 յուլիսի 26-ից (Буржев. Вѣдом. № 172):

—Բանիմաց և օրինաւոր խմբագրողներ պատրաստելու ուսմանը ընթացքը Ամերիկայի Նիւ-Եօրկ քաղաքի Independent անունով օրագիրը գանդատվումէ օրինաւոր խմբագրողների սակաւութեան վերա, որի պատճառով պարբերական տպագրութիւնը սաստիկ ընկած է: Օրագիրը խորհուրդ է տալիս համալսարաններում տոմսձին կուրս հիմնել երիտասարդներին պատրաստելու օրագրականութեան փշխա՝ անպարէզի համար: Վինչի ուրեմն, հարցնումէ ամերիկական օրագիրը, չափի ուսուցան են բանիմաց խմբագրողին կարեոր գիտութիւնները նշանդէս, ինչպէս ուսուցանում են ուրիշ գիտութիւնները. բժշկականութիւն, օրէնսդատութիւն և այլն: Բոլորովին հաւատացած ենք, որ մեր տիրելի Հայերը չհարկէ շատ պիտի ուրախանային, եթէ մի այսպիսի դուրձ կատարվէր ամեն հասարակութեան մէջ:

—Գերմանիայի Լէպցիգ քաղաքում պ. Կարպը կամենումէ հիմնել Կանանց լրագիր» (Frauerzeitung), որ պիտի հրատարակվի և տարվի միայն կանանց ձեռով, Նոր լրագիրը նվիրված կլինի կանանց լեզուին: Պ. Կարպը առաջարկումէ այս նպատակով կանանց ընկերութիւններ կադմիւզ զանազան քաղաքներում: Հոկտեմբերի 10 ին Լէպցիգում նշանակված է առաջին ընդհանուր ժողով: Բազմաթիւ կանայք զանազան քաղաքներից յայտնել են իւրեանց ցանկութիւն մասնակից լինելու այդ ժողովին: Դրանք հաւաքվել է արդէն: Ելել են մօտ 50 կանայք:

—Ահա հետաքրքիր տեղեկութիւն, թէ Եւրոպայի զխառն քաղաքների տաճարները որչափ մարդիկ կարող են իւրեանց մէջ տեղաւորել: Սուրբ Պետրոսի տաճարը Հռոմում տեղաւորումէ 54,000 մարդ, Միլանի մայր եկեղեցին 37,000 մարդ, Սուրբ Պօղոսի եկեղեցին Լօն-

դոնում—23,000 մարդ, Սօփիա տոճարը Կոստանդնուպոլսում—23,000 մարդ, Փարիզի Աստուածամօր եկեղեցին—21,000 մարդ, Մայր եկեղեցին Պիզում 13,000 մարդ, Սուրբ Մարկոսի եկեղեցին Վենետիկում 7,000 մարդ, (Այստեղ չեն յիշված դեռ Փլորենտինոսն և Ափլենդան մայր եկեղեցիները, որոնք պարունակման կողմից Լոնդոնի Սուրբ Պողոսի մայր եկեղեցուց աւելի են: Վերջինս չինդերսը է համարվում ժողովուրդ պարունակելու կողմից) Արժանի է նշնակա խմանալ թէ Սուրբ Էջմիածնեան Մայր եկեղեցին որքան մարդիկ կարող է պարունակել իւր մէջ: Թիֆլիսում մատուցիւր են չինել ռուսական մայր եկեղեցի, որ պարունակելու է իւր մէջ 2,000 մարդ:

—Նորածնութիւնը, որ մայրեց ֆրանսիական զեղեցիկ կայսերուն, և որի զօրութեամբ արկիւնները չեն արհամարհում իւր ձեռին զաւազան բռնած մանկաւ, այս նոր մօղը իւրան հետեղ դտաւ Վիննաում: Այժմ Ալտարիայի ներքի թաղաւորանիտ քաղաքում կարելի է զանազան տեղերում դանկ զաւազաններով մանկեղղ արել արկիւններին: Այս նորածնութիւնը անժամանակական է չինում «Թոյլ սեռ» խօսքը և նրբահաս արկիւններին հաւասարեցնում է նոցա, որոնք հարկաւոր միջոցում կարող են զաւազանը օգնութեան կանչել վիրաւորողի ընդդէմ:

ԱՅՈՐԻՉՄՆԵՐ ԿԱՄ ԿԼՐՃ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ԴԿԱՏՄՈՒՆՔ:

Մերտ բարեկամութեան մէջ կայ մի ճաշակ, որին չեն կարող հասնել նօքա, որոնք ծնված են ստորին սրտով:

Անկարելի է հեռու գնալ սերտ բարեկամութեան մէջ, եթէ կամք չունին միմեանց ներելու փոքր յանձնները:

Ունիչ չ'կայ այնպիսի, որ մալիկի կամեանային աւելի պահպանել և որ աւելի անարգէին քան իւրեանց կեանքը:

Մարդս միայն երեք շրջան ունի. ծնել ապրել և մեռնել: Ծնվելը չէ զգում, մահի մասին չարշարվում է, ապրելու մասին մոռանում է:

Մարդիկ յոյս ունին ծերանալու, բայց ծերութենից վախեն նուսնեն, այսինքն, սիրում են կեանքը, և վախճում են մահից:

Մենք մեր բաղձաւորութիւնը պառւստեմք մեզանից դուրս և այն մարդիկներին կարծիքում որոնք մենք ճոտաշում ենք շողորթի, կեղծաւոր, անգութ, նախանձաւ, կամակոր, նախապաշարված: Ուրան վայրենութիւն!

Մեծ հողին անիրաւութենից, անարդարութենից, նեղութենից, ծաղրածութենից բարձր է, նա երբէք չէր զգայ դառնութիւնը, եթէ մաշվում չ'լինէր կարեկցութենից:

Շատ անգամ, երբ հարստականը խօսումէ, և խօսումէ ուսումնական առարկայի վերա, պիտի որ ուսումնականները լռեն, լսեն, ծափահարեն, եթէ նոքա կամենումեն գոնէ ուսումնական համարվել:

Ամենեքեան ասումեն ցած և անարդ մարդի մասին, որ նա ցած և անարդ մարդ է, բայց ոչ ոք չէ համարձակվում այդ իւրան ասելու, նա մեռնումէ առանց այդ իմանալու:

Նոքա, որոնք առանց բաւական ճանաչելու մեղ, վատ են մտածում և խօսում մեր մասին, մեղ ամենեւին չեն քննադատում, այլ իմաստուն մարդի աչքում ցածացնումեն իւրեանց կարծիքի արժողութիւնը:

Հարկաւոր է հեռու մնալ այն մարդից, որ անդադաք յայտնումէ իւր վարմանքը, նա կամ անմիտ կամ չար մարդ է:

ԵՍ ԶԵՄ:

ԾԱՆՈՒՅՄՈՒՆՔ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՅ:

—Յայտնումենք, որ Թիֆլիսի Աղջկային նոր Ուսումնաբանում ուսման առարկաները սորա են. 1. Կրօնը, 2. Ռուսական լեզու, 3. Ընդհանուր և ռուսական պատմութիւն, 4. Ընդհանուր և ռուսական աշխարհագրութիւն, 5. Թւաբանութիւն, 6. Բնագիտութիւն, 7. Վայելչագրութիւն, 8. Նկարչութիւն, 9. Ձեւագործութիւն և 10. Երգեցողութիւն:

Բոլոր տեղացի աղջիկները պիտի սովորեն հայրենական լեզու առանց վճարելու առանձին փող սորա համար:

Կամաւոր առարկաները սորա են: Գերմաներէն և ֆրանսիերէն լեզուներ; 2. Վրացերէն լեզու; 3. Հայկական լեզու; 4. Թաթարերէն լեզու; 5. Պարը և 6. Մուզիկա:

Ինչպէս կարելի է տեսնել—ահա թիֆլիսցի աղջիկները, թէ հարուստ և թէ չքաւոր, կարող են այսուհետեւ մի օրինաւոր ուսումն ստանալ:

Հայ և վրացի աղջիկները եւրոպական ուսման հետ պիտի ուսանեն նոյնպէս իւրեանց հայրենական լեզու և պատմութիւն: Այս պատճառով դիմնադիտի դիրեկտորը առաջարկել էր օրագրիս խմբագրողին զրեւ ռուսերէն լեզուով Հայկական պատմութեան համառօտ դասագիրք աղջիկների համար, և օրագրիս

խմբագրողը, վերջացնելով այս օրերս այդ դասագիրքը, ներկայացրել է պ. Ղևրեկտօրի քննութեան, որ յետոյ այդ դասագիրքով ուսուցանվի հայկական պատմութիւնը:

— Խմբագրութեան պատասխանները և քանի մի խօսք Մեզ Հայաստանի տարիներին տնտեսականութիւնների մասին, չենք կարողանում տպել այս անգամ տեղի պատմութեան պատճառով:

— Օրագրի խմբագրութիւնը համարձակվում է մտաբերել իւր ստորագրողներից նոցա, որոնք դեռ ևս չեն հատուցել փողը, շտապել այդ փողը մեզ հասցնելու, որի պատճառով իւր հարկաւ մեծ արգելքներ է պատճառում մեզ: Հաւատացած ենք, որ մեր իմաստուն ընթերցողները կ'հասկանան մեր խօսքը:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՄԱՀԸ:

Օգոստոսի 22-ին որբացաւ նորէն Հայկական եկեղեցին: Այդ օրին բոլոր Հայերի Կաթողիկոսը Մատթէոս 1-ը վերադառնաց իւր շնորհազարդ հոգին Առաքինիների Խնամակալին: Մենք հաւատում ենք, որ անկեղծ և սիրող Հայերը մոռանալու չեն Մատթէոս 1-ին իւրեանց հոգակաւոր Հովնապետների կարգում: Ամենեքեան իմանում են, որ քանզի ծածկ սղակալանել նայնաչտի արժանաւորութիւն պիտի համարվի, ինչպէս և նորը կանգնելը:

Իմաստուն տանուտէրը աշխատում է և բոլոր ժամանակը գործ է դնում պահպանելու այն շինութիւնը, որ քանդվելու վերոյ է, մանաւանդ եթէ հնար և միջոցներ չկան նոր շինութիւն անելու: Ահա այս կողմից հարկաւոր է մեր կարծիքով նայել հանգուցած Վեհափառ Կաթողիկոսի, Մատթէոս 1-ի վերաբերեալ հարկէ Վեհափառ Հանգուցածը սցփմ պատմութեան է պատկանում: Պատմութիւնը, ժամանակը իւր անողորմ վճիռներով կ'որոշէ, թէ ինչ կարգի Հայերիցն էր մեր Կաթողիկոսը և թէ սխալվում ենք և սխալեցնում ենք մենք արդեօք ուշ դարձնողներին, եթէ հաւատում ենք, որ Վեհափառ Մատթէոս 1-ը անու-

մէր այն բոլորը, ինչ միայն հնարաւոր էր Նորան ա-
նելու յայտնի հանգամանքներում:

Մատթէոս Կաթողիկոսը ծնվել է Կոստանդնու-
պօլսում, Ղալաթիա թաղում: Իւր կրթութիւնը ստա-
ցել է Կոստանդնուպօլսի պատրիարքարանի դպրոցում:
Աբեղա ձեռնադրվելով Նա նշանակվել է Տէր Յով-
հաննէս պատրիարքի կամքով Կոստանդնուպօլսի զա-
նազան եկեղեցիներում քարոզիչ: Յետոյ Տէր Մատ-
թէոսը, դեռ ևս աբեղա, նշանակվել է Բրուսայի ա-
ռաջնորդ, և այնուհետև հրաման է ստացել պատրի-
արքից դալ Էջմիածին եպիսկոպոսական աատիճանին
արժանանալու: Բրուսա վերադարձած վտրը ինչ յե-
տոյ Մատթէոս եպիսկոպոսը նշանակվել է Զմիւռնայի
առաջնորդ և այնտեղից ընտրվել է Կոստանդնու-
պօլսի պատրիարք: Ժամանակ ինչ պատրիարքական
աթոռը վարելուց յետոյ, Մատթէոս պատրիարքը
հրաժարվել է աթոռից 1846 թւին: 1858 թւին Տէր
Մատթէոսը ընտրվեցաւ բոլոր Հայերի Կաթողիկոս
և մնումէր Էջմիածնում: Վեհափառ Հանգուցածի
հեղինակութիւնների ցուցակը կ'ներկայացնենք մի ու-
րիշ անգամ, երբ կ'կարողանանք հաւաքել և հրատա-
րակել նորա կեանքի աւելի մանրամասները:

ՄԵՐ ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐ:

Օրագրիս ուշանալը: Սեպտեմբեր ամիսը, Օգոստոսի համալսարանը, Կաթո-
ղիկոսի հոգեհանդիսարը, Վանքի եկեղեցու ժամասացութիւնը: Ուսումնա-
րանների և ուսուցիչների նշանակութիւնը: Հայկական ուսուցիչները:

Միւր օրագիրը կարծես թէ դատապարտվել է, որ այս տարի
դիտի միշտ ուշանայ: Ի հարկէ լաւ է ուշ քան թէ երբէք,
բայց այնու ամենայնիւ մենք կ'ցանկայինք, որ զոնէ յետա-
գայում մեր օրագիրը իւր ժամանակին հասնէր ընթերցողնե-
րին: Ուշանալու մասին հարկաւոր չէ ի հարկէ Խմբագրու-
թիւնը մեղադրել: Օրագիրս վաղուց պիտի հրատարակվէր, բայց
ուրիշ արգելքների հետ Էջմիածնեանցի տպարանը նորէն ար-
գելեց մեր օրագիրը և կողպած պահեց վերջին երկու ամիս
դանազան հաշիւների պատճառով: Ի հարկէ բայց այս վեր-

Ջին կիսաթերթից, որ Խմբագրութիւնը պահանջեց վերջապէս շարելու, երբ վճռեց որ և իցէ ճանապարհով վերջացնել տպարանի հետ գործը: Օտարոտին այս է, որ դեռ չհրատարակված, մինչ մեր օրագրի Թերթերը դեռ տպարանում տպվումեն, մեզ բարի մարդիկ արդէն ասումեն, թէ ինչ յօդվածներ կան №№-ի մէջ, և որի մասին ինչ է խօսված: Եթէ այս զանցառութիւնը պատահումէ տպարանից, ապա այս գործը ի հարկէ մի առանձին պատիւ չէ անում տպարանին:

Ինչ և իցէ այս անգամ մեր օրագիրը նոյնպէս ուշ է հրատարակվում, ինչպէս ուրիշ անգամներ: Ամառն ևս անցաւ, և սկսվեցաւ գործունեաւ կեանքի շրջանը: Ի հարկէ այժմ աւելի ուշագրութեամբ կ'կատարվի և ամեն ընթերցանութիւն, որին և մեր օրագրի խօսքերին մի փոքր աւելի ուշ կ'զարձնվի մեր ընթերցողների կողմից: Բայց այս մեր խօսքը վերաբերումէք մեր օտարաքաղաքացի ստորագրողներին:

Թիֆլիսում, որովհետեւ մեծ քաղաք է, աւելի սովոր են մեր «լուսաւորվածները» զրոյցով, զբօսանքով և զանազան միջոցներով անցկացնել ժամանակը, այստեղ կայ և զբօսարան՝ և Թատրօն, և հիւրատուն: Ամեն տեղ կարելի է գնալ խօսել՝ բամբասել, զրպարտել, ծիծաղել, և վերջում միշտ զուրկ մնալ թէ բարոյապէս և թէ մտաւորապէս:

Սեպտեմբեր ամիսը մի առանձին նշանակութիւն ունի մարդկային գործունեութեան կողմից առհասարակ: Բոլոր ջերմամառը հանգստանալուց յետոյ, երբ սեպտեմբերին սկսումէ զովացնել առաջին մեզմ բամբին, մարդս սկսումէ աւելի եռանդով ներգործել գործ զնկով այն նոր զօրութիւններ, որ նա հաւաքել է հանգստութեան ժամում: Այս նկատվումէ մանաւանդ ուսումնարանական դասի մէջ, երբ թէ աշակերանները և թէ ուսուցիչները երկու ամիս հանգստութիւն առնելուց, նորէն սկսվումէ նոցա ծանր գործակատարութիւնը հարկաւոր զօրութիւններով: Այս տարի սեպտեմբեր ամիսը նշանաւոր եղաւ մեր Կովկասցիների համար մի նշանաւոր կողմից. Օգեստում բացվեցաւ նոր համալսարան; համալսարանի պրօֆեսորները Ռուսաստանի լաւ ուսումնականներից են: Ուրեմն հարկաւոր է միայն յանկանալ, որ մեր երիտասարդները շուտ հասկանան այս նոր համալսարանի բոլոր նշանակութիւնը և յարմարութիւնները

խրեանց համար: Իմանումենք, որ մանաւանդ լաւ է բնական — պատմագրական ֆակուլտէտը (բաժանումն): Օրէսասի եղանակը, նայելով աշխարհագրական դրութեան, շատ տարբերութիւն չ'ունի Կովկասի եղանակից, այլ մանաւանդ ծովի մերձաւորութիւնը առաւել բարեխառն և զօրաւոր է անում այդ եղանակը: Օրէսասն ինքն շատ սիրուն և լուսաւորված քաղաք է, շատ նման Լրոպական քաղաքներին: Օրէսասում Եւրոպացիները բազմութեամբ են; ուրեմն մեր երիտասարդները կարող են այնտեղ ծանեթանալ Լրոպական թէ լեզուների և թէ կեանքի հետ:

Վերջին ժամանակ թիֆլիսում հանդիսաւոր հոգեհանգստի կարգ կատարվեցաւ Վեհափառ Կաթողիկոսի Մատթէոս 1-ի մահի պատճառով: Քաղաքիս ռուսական բարձր հոգեւորականութիւնը և բոլոր նշանաւոր անձները հրաւիրված էին տոմսակով և քաղաքիս Առաջնորդը ինքն մատուց պատարագը, որից յետոյ Դորին Սրբազնութիւնը ասել է քանի մի նշանաւոր խօսքեր և ցաւումենք, որ չենք կարող ներկայացնել նոցա, որովհետեւ չէինք կարողացել մենք լսել:

Էջմիածնում ինչպէս լուսմենք, մեր սուրբ հայրերը երկրորդ օրն են կամեցել Կաթողիկոսի թաղումն կատարելու

Ռուսական լրագիրների «Московскія Вѣдомости» №№ 194, 221, 222, С. Петербургскія Вѣдомости №№ 239, 259 և 278 և Кавказъ № № 84 և 85-ի մէջ յօդվածներ կան Հայերի քաղաքական յարաբերութիւնների մասին դէպի ռուսական կառավարութիւնը: Ու կարող է ձեռք բերել և կարգաւ այդ յօդվածները աւելորդ չի լինի, կարծումենք

Դառնանք նորէն դէպի Թիֆլիսը: Վանքի եկեղեցում վերջին օրերում լսեցինք մի նոր տիրացուի երգեցողութիւնը (պ. Տ. Ստեփաննեանի): Այսքան միայն կ'ասենք, որ պ. Տ. Ստեփաննեանը կարող էր լաւ երգել, եթէ միայն կամենար: Ուրեմն հասարակութեան օգտի անունով առաջարկու մենք նորան ուշ դարձնել իւր ձայնի և երգելու եղանակի վերա: Հարկաւոր է նկատել, որ Վանքի մէջ, մայր եկեղեցում սակաւ է լինում առ հասարակ ժողովուրդը ժամատացութեան ժամանակ: Իւ կարելի չէ մեղադրել ժողովուրդը Մի կիրակի է ժամին է դուրս դալիս պատարագը, միւս կիրակի 9 ժամին, երրորդ կիրակի 11 ժամին, և այլն: Մեզ պատահեցաւ մի օր հարցնել սուրբ պաշտօնեաներից միմէն թէ յետագա կիրակի օրին որ ժամին պիտի վերջանայ պատարագը: Պատասխան ստացանք. ութին, իննին: Ու թ և ինն ժամը միև

նոյն երևեցան արժանապատիւ պաշտօնեաի աչքում, և նա մեղաւոր չէ. Եւրոպայի մէջ լրագիրներով խմայնումն ժողովուրդին թէ յետագա կիւրակէ օրին այս ժամին կսկսվի և այս ժամին կվերջանայ պատարաղը, որ ժողովուրդը այնպէս կարդատօրէ իւր ժամանակը, որ կարողանայ ներկա գտնվել պատարաղին, յետ չընկնելով միևնոյն ժամանակում իւր հարկաւոր գործից: Մեր եկեղեցականները այլապէս են մտածում: Երեւումէ նոքա կարծումն, որ գործ ունեցողը կարող է հարկաւոր ժամին դուրս գալ եկեղեցուց և դնալ իւր գործին: Հարկաւոր է վերջապէս և մեզ խմանալ, որ երբ մարդս մտնումէ եկեղեցին, նա մտնումէ Աստուծու տաճարը, ուր բազմած է Աստուծը, իսկ ժողովուրդը խորին լուսթեամբ, բորբոք ջերմաւանդութեամբ մատուցանումէ Նորան աղօթքը և թէ եկեղեցուց կարելի չէ դուրս գալ մինչև չաւարտվի թուրքովին ժամասացութիւնը: Առաջարկվումէ և մերերին, ուչ դարձնել այս ճշմարտութեան վերա:

. Նոյնպէս հրաւիրումնք Վանքի պատեկի երէցփոխանին ուչ դարձնելու և տնօրինութիւն գործելու, որ գանձանակների (և քանի են դոքա) փողերը համարվին մի ուրիշ ժամանակ և ոչ ժամասացութեան ժամին, երբ նոյցա չղչկուցը կարող է բոլորովին արգելել ժողովուրդի ուշադրութեան:

Կ'ցանկայինք այսօրեան մեր խօսքը վերջացնել Թիֆլիսի ուսումնարանների թիւը առաջ դնելով մեր ընթերցողներին, որպէս փաստիւր, թէ քաղաքիս մօտ 70,000 բնակիչների մօտաւոր կրթութեան միջոցների մօտին որքան է հոգացվել ընդհանրապէս թէ կառավարութեան և թէ մասնաւոր մարդիկների ձեռով, և պատրաստ ունէինք այդ տեղեկութիւնները, բայց տեղի պակասութիւնը արգելումէ մեզ այդ գործը կատարելու: Ուսումնարանների վերա այդ արժէ մտածել:

Մեզ հարկաւոր են միայն ուսումնարաններ և միշտ ուսումնարաններ, որտեղեց կարողանան դուրս գալ ճշմարիտ քաղաքացիներ և սիրող մայրերը: Ուսումնարանի համար հարկաւոր են ուսուցիչներ, անձնանվէր և անշահասէր ուսուցիչներ, ճշմարտութիւն և աշխատութիւն սիրող ուսուցիչներ: Այսպիսի ուսուցիչները միայն կարող են պատրաստել օրինաւոր քաղաքացիներ, որոնք կ'սիրեն նոյնպէս ճշմարտութիւն և աշխատութիւն: Այնուհետեւ իւրաքանչիւրը արդէն պատրաստված ամեն ուրախութեամբ յետ կ'դառնայ դէպի հայրական պարապմունքը, վաճառականութիւն, շինական անտեսութիւն, արվեստաւորութիւն, հողագործութիւն, խաշնարածութիւն — ահա պարապմունք, որոնք պիտի զբաւեն մեզ, և լինեն մեր

սիրտը սէրով, որոնք կարող էին մարդին տրժանաւոր տեղ տալ
Հասարակութեան մէջ:

Բայց այսպիսի քաղաքացիները պատրաստելու համար ինչ
մարդիկ են առաջ դալիս?

. Որտեղ են մեր բանիմաց, ուսումնական ուսու-
ցիչները, որքան են այն ուսուցիչները, որոնք, չնեք պահանջի
համալսարանական, գիմնազիական ուսումնի լրութեամբ ստա-
ցած լինելն? Մեր մէջ ուսուցիչ կարող է լինել իւրաքանչիւրը.
ով միայն ցանկանումէ. և գիտութեան հազիւ այբուբեն իմա-
ցողը, և ամեն սաղմոս ասողը և ժամկոչը Մեր
ուսուցիչները կամ նոքա են, որոնք ոչինչ գործ չեն կարողա-
ցել գտնել և ահա վերջում սկսել են դաս տալ, կամ նոքա,
որոնք թէև ունին մի գործ, բայց ընտանիք, որդիներ (չեն նե-
րում նոցա բաւականալու իւրեանց ռոճիկով, ուստի ահա և
նոքա սկսումեն դաս տալ, այդ պակասորդ գումարը լրացնելու:
Այնպէս որ մեր մէջ, ուժ որ տեսնէք, եթէ հարցնէք, ան-
շուշտ կ'իմանաք, որ նա կամ դաս է տալիս, կամ պանսիօն
ունի: Ամենեքեան ուսուցիչ են: Եւ ինչ են զոքա ուսուցա-
նում? Հարցրէք նոցանից, ինչ էք ուսուցանում? Նոքա կա-
տարեալ սառնաքրութեամբ պատասխան են տալիս, ամեն բան
որտեղ ինչ առարկա կ'պատահէ, թէ ռուսական լեզու, թէ
Ֆրանսիական լեզու, թէ աշխարհագրութիւն, թէ մատեմա-
տիկա, թէ պատմութիւն, թէ զրականական պատմութիւն, և
այլն և այլն:

Իսկ մեր բանիմաց, լուսաւորված և բարեխիղճ ուսու-
ցիչները? Նոքա այնքան սակաւ են, նոքա այնքան հաւածված
են հայկական լուսաւորութեան երկնքի մութ աստղերից, որ
դոքա գրեթէ ազդեցութիւն չունին այդ տնասուն հանճար-
ների առաջ, ինչպէս մի կաթիլը ծովի մէջ

Նայենք օրինակ Թիֆլիսի Ներսիսեան ուսումնարանի վերա-
որ պիտի կենդրոն լինի հայկական բարոյական զօրութիւններին,
ուր պիտի հաւաքված լինին հայկական լուսաւորված ազնիւ
հոգիները: Կան այդտեղ արդեօք քաղաքիս հայկական օրինա-
ւոր ուսուցիչները? Այս հարցը շատ հետաքրքիր է և մենք
մի օր կ'ստիկնք սորա մասին:

ԱՆՄԻՆԻԹԱՐԻՆ (Թարգմ. Տխորժեմսիուց):

Քեզ էլք չկայ միակ հոգուն
 Ձէ կարելի պատերազմել,
 Դու որպէս զոհ ճակատագրի
 Պիտի գնաս հին ճանապարհ:
 Չարի անէծք և հալածանք
 Քեզ թոյլ չեն տայ բարձրանալու,
 Եւ փոքր առ փոքր քեզ կ'հասցնեն
 Անկման վերջին աստիճանին . . .
 Իսկ երբ ճնշված քեզ կ'տեսնեն,
 Չարեր նորէն կ'ցաւակցեն:
 Բոյց քո ցաւը բնաւ չեն զգայ,
 Քեզ աւելի կ'ցաւակցեն: Ի՜նչ. ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԷ:

Չարթեցրու մեր մէջ նոր զօրութիւններ,
 Ազնիւ պատւական գործի մեզ կանչիր
 Եւ կ'ընդունենք մենք կենդանի խօսքեր,
 Իմաստի, սէրի, լոյսի անունով:

ՀԱՅՐԵՆԻ ԱՄԱՅԻ ՏԵՂԻՅ (Թարգմ. Ն. Վօրմսից):

Անցնումէ կեանքը նոյնակերպ, Թարշամ,
 Մին միւսից ետեւ դալիս են օրեր,
 Աճումն տխուր, վայրենի մարդիկ,
 Ճահիճի վերա միազմուի են միշտ:
 Իսկ ճահիճի մէջ կանգ, փառմն, մահ,
 Եւ հոգը կեանքի չիք ոչինչ նշան,
 Այստեղ դարերից բթամտութիւն,
 Այստեղ չէ փշուժ ոչինչ մաքուր օդ:
 Չեն օգնի ոչինչ զուր արտասուքներ,
 Հոգու ուժգնութիւն կ'անցնէ աննշան:
 Անդէն կ'սառչին գեղեցիկ յոյսեր,
 Ձիւնի, սառույցի կապանքների տակ:
 Մեր զօրութիւնն է ուսումն, դիտութիւն,
 Մշակելու հող—հասարակ խելքեր,
 Իսկ մեր նպատակ—մարդի յարութիւն
 Տգիտութ'ն'ից, դիտից, խաւարից: Ի՜նչ. ԲԱԳՐԱՏ.

18. The first of these is the fact that the
19. second is the fact that the
20. third is the fact that the
21. fourth is the fact that the
22. fifth is the fact that the

THE SECOND

The second of these is the fact that the

third is the fact that the

fourth is the fact that the

fifth is the fact that the

sixth is the fact that the

seventh is the fact that the

eighth is the fact that the

ninth is the fact that the

tenth is the fact that the

eleventh is the fact that the

twelfth is the fact that the

thirteenth is the fact that the

fourteenth is the fact that the

fifteenth is the fact that the

sixteenth is the fact that the

seventeenth is the fact that the

eighteenth is the fact that the

nineteenth is the fact that the

twentieth is the fact that the

Twenty-first is the fact that the

16. Մանրալուրեր, եր. 381
 17. Աջօրիզներ, եր. 386 ԵՍ 26Մ:
 18. Մանուկմունք Խմբագրութեան կողմից, եր. 387.....
 19. Կաթողիկոսի մահ, եր. 388:
 20. Մեր ներքին գործեր, եր. 389 . . . ԹԻՖԼԻՍՅԻ ՀԱՅ:
 21. Անմխիթարին, բանաս. եր. 390 . ԻՇ. ԲԱԳԲԱՏՈՒՆԻ:
 22. Հայրենի ամայի տեղից, բանաս. եր. 390. ԻՇ. ԲԱԳԲԱՏ.

ԾԱՆՈՒՅՈՒՄՆ:

Օրագրիւ Խմբագրութիւնը համարձակվում է մտաբերել այն իւր ստորագրողներին, որոնք գեռ ևս չեն հատուցել փողը, որ շտապեն այդ փողը մեզ հասցնելու, որի պակասութիւնը հարկաւ մեծ արգելքներ է պատճառում մեզ: Այն պարտքերը, որոնք հաւաքվել են մեր վերա օրագրիւ պատճառով, պահանջում են շուտ վճարումն, ուստի խնդրում ենք հատուցող ստորագրողներին օգնել մեզ—շուտ այդ պարտքերից ազատվելու:

Օտարաբաղադրացիները պիտի հասցնեն իւրեանց պահանջմունք յատկապէս օրագրիւ Խմբագրողին այս հասցէով. Степану Степане Въ Тифлисѣ. Въ Редакцію армянскаго журнала «Журавль Арменія».
 Հրատարակողը մնում է Հ. Էնֆիուճեանց: